

Kolektiv
autorek a autorů

Tadeáš Žďárský (ed.)

S předmluvou Saši Uhlové

Vrchol je dno

vrchol je dno

Politika pro vyčerpané lidi a planetu

— 4 —

Předmluvy

Saša Uhlavá, Tadeáš Žďárský

Část první

Stíny starého řádu: Co nám neřekli o pokroku

— 14 —

Tři mýty o ekonomickém růstu. Proč další růst skutečně není řešením

Tadeáš Žďárský

— 32 —

Prodolujeme se z ekologické krize? Proč a jak musíme bojovat proti extraktivismu

Nina Djukanović

— 42 —

Technologie v pasti růstu. Může AI skutečně pomoci planetě?

Tomáš Čech

— 52 —

Křehká maskulinita jako zbraň: Jak krajní pravice proměňuje mužskou nejistotu v politickou moc

Tadeáš Žďárský

Část druhá

Hojnost jinak: Mezi vizí a strategií

— 70 —

Ani levicové dohánění Západu, ani nacionalismus. Za novou třídní politiku

Josef Patočka, Jakub Ort

— 88 —

Dost bylo elitářství. Nastal čas pro zelený populismus

Ondřej Kolínský

— 100 —

Paláců moc a bytů málo. Univerzální základní služby jako předpoklad důstojného života

Martin Čech

— 130 —

Život v nerůstové společnosti a proč by nám v ní bylo lépe

Tadeáš Žďárský

Část třetí

Síla zespodu: Jak organizovat jiný svět

— 150 —

Organizujme se! Jak Iniciativa nájemníků a nájemnic bojuje za dostupné bydlení

Julija Moskvina

— 160 —

Založit odbory je jen začátek. Musíme v nich být aktivní a nebát se konfliktu

Maja Vusilović

— 170 —

Post-růstová revoluce: Seznamte se s CEO, která svou Kyberbezpečnostní firmu prodala za 1 euro

Rozhovor s Melanie Rieback

Předmluva Saši Uhlové

Žijeme na planetě, která má omezené zdroje, a čelíme přitom klimatické krizi. Tato fakta dnes rozporuje málokdo, přesto nepanuje ani vzdáleně shoda na tom, jak s touto skutečností, na které závisí naše přežití, naložit. Moderní civilizace je totiž založena na neustálém ekonomickém růstu, ze kterého se stala těžko zpochybnitelná a hluboce zakořeněná víra. Neustálý růst prý snižuje sociální rozdíly a přináší bohatnutí celé společnosti. Tato představa ale zpravidla stojí na víře v moc technologií, které vše vyřeší: stanou se „čistšími“ a umožní nám žít jako dosud – bez omezení. Součástí tohoto očekávání je i víra, že současný styl života se jednou rozšíří na většinu lidstva a nakonec snad budeme žít v blahobytu všichni.

Kniha, kterou držíte v ruce, tuto představu nejenže vyvrací na základě dat a argumentů, ale nabízí i společenské vize, které si s klimatickou krizí často nespojujeme – přesto úzce souvisejí s kvalitou našich životů: týkají se pracovních podmínek nebo našeho bydlení. Nezměrné plýtvání, hon za materiálním bohatstvím, snaha prožít co nejvíc intenzivních zážitků – často spojená s cestováním přes půl světa – nepřinášejí tolik uspokojení, jak bychom čekali. Dovolené v exotických krajích a život v relativním luxusu jsou vykoupené nekonečnou prací během roku, únavou a vyhořením. Konzumní kultura nás nutí k nakupování stále nových věcí, které hromadíme, nebo je rychle vyhazujeme.

Máme toho víc, než opravdu potřebujeme. A přesto nám ze všeho nejvíc chybí čas. Vyděláváme na životní styl, který nás stresuje, a na předražené bydlení. Automatizace a technologický pokrok, které nám měly pomoci a usnadnit nám práci, k tomu mnohdy vůbec nepřispívají. To nejcennější, co přináší skutečné štěstí, tedy čas s rodinou, přáteli, péče o vzájemné vztahy i o sebe samotné a naše okolí, odsouváme z nedostatku času často na „potom“, které zpravidla nepříjde.

Možná ze mě mluví frustrace z vlastního života. Jenže nedostatek času a přepracovanost sleduju u mnoha lidí ve svém okolí. Z uštvanosti se stal životní styl. Už nějakou dobu přemýšlím, jak to změnit. Je až neuvěřitelné, jak technologický progres a současný životní styl brání prožívat to, co je nejdůležitější: vztahy, láska a péče. Nebo klidně i práce, kterou máme rádi, naplňuje nás a dává nám smysl.

Bez diskuzí o tom, jak se osvobodit od závislosti na růstu a jak zorganizovat naplňování našich potřeb tak, abychom nezničili planetu, na které žijeme, se neobejdeme, pokud chceme jako lidstvo přežít – ale také, pokud chceme žít kvalitní a naplněné životy. Proto spolu témata, jako je klimatická krize, ekonomická transformace, sociální systém, bydlení a práce tolik souvisejí.

V České republice se často setkáváme s tím, že se nerůstovým perspektivám lidé smějí a o jiných představách společenského uspořádání přemýšlet nechtějí. Ve společnosti současně stoupá obtížně definovatelná nespokojenost se současným stavem věcí a lidé, kteří by rádi udrželi status quo, začínají panikařit. Konkrétní důsledky totiž přinášejí volby, ve kterých lidé nevolí tak, jak by si kulturní a mnohé ekonomické elity přály. To se ukazuje jako čím dál větší problém. Na cestě k nápravě nám však nepomůže odsuzování a pohrdání těmi, kdo nevolí tak, jak chceme. Mnohem spíše je potřeba přemýšlet o tom, jestli v dnešním světě mají lidé skutečně možnost prostřednictvím voleb určovat směřování své země a podobu svých životů: jestli není nutné změnit systém na daleko participativnější, v němž by se vliv lidí na to, co okolo nich děje, patřičně prohloubil.

Není až tak důležité, z jakých příčin se stáváme kritiky současného uspořádání. Je ale důležité najít společná témata a uvědomit si, že kvalita našich životů závisí nejen na individuální volbě, ale i na společném, kolektivním úsilí.

Předmluva editora

Tadeáš Žďárský

„Jenom krize - ať už skutečná, nebo domnělá - vede k opravdové změně. A když krize nastane, lidé konají podle toho, jaké nápady zrovna mají po ruce. Jsem přesvědčený, že to je náš hlavní úděl: vytvářet alternativy k existujícím politickým řešením, udržovat je naživu, aby byly dostupné ve chvíli, kdy se politicky nemožné promění v politicky nevyhnutelné.“

Možná vás překvapí, že tato slova pronesl Milton Friedman – duchovní otec neo-liberální ideologie, která od sedmdesátých let utvářela hospodářský řád, jež dnes mnohé žene na hranici vyčerpání – ekonomicky, psychicky i ekologicky. A přesto se jeho slova zdají vystihovat i naši současnost.

Dnešní systém představuje vrchol pro úzkou elitu, ale je dnem pro miliardy lidí i vyčerpanou planetu. A není to jeho chyba – jde o důsledek záměrného desig-

nu. Privatizace zisků a přenášení destruktivních nákladů na celou společnost leží v samotném jádru kapitalistického uspořádání. Starý společenský řád se rozpadá a mnohočetné krize – klimatická, sociální, i ekonomická – zasahují čím dál větší části společnosti.

Liberální řád, který měl být zárukou prosperity a svobody, nejenže nedokáže tyto krize řešit, ale často je sám udržuje, nebo dokonce prohlubuje. V prostoru, který po jeho selhání zůstává, čím dál častěji sílí autoritářské a fašizující síly, které slibují jednoduchá řešení a ukazují na nepravé viníky: jen upevňují mocenské nerovnosti a útočí na nejzranitelnější.

Ale právě toto ideové vakuum, tato absence věrohodné alternativy, je zároveň příležitostí. Otevírá prostor pro ty, kdo chtějí stavět na jiných základech: kvalitě života, ekonomické demokracii, ekologické udržitelnosti a uspokojování potřeb všech, ne na hromadění zisku pro privilegovanou menšinu. Právě dnes, kdy se „politicky nemožné“ začíná jevit jako „politicky nevyhnutelné“, se otevírá šance přehodnotit systémové nerovnosti a aktivně formovat nové základy společenského uspořádání.

I proto dává smysl právě v této době, prostřednictvím této knihy, přinášet do české veřejné debaty řešení, která se v rámci současné logiky kapitalismu mohou jevit jako „politicky nemožná“ – jako například neziskové firmy, univerzální základní služby nebo ekonomika dostatku. Na rozdíl od Milтона Friedmana si ale nemůžeme dovolit čekat, až stávající řád zkolabuje. Nemáme za sebou mocné think tanky ani podporu mezinárodního kapitálu, jako měli architekti neoliberalismu i jeho současní obhájci. Právě naopak.

Kapitál a ti, kdo ze současného systému nejvíce profitují, budou klást vůči hlubší změně ten nejtvrďší odpor – jako to dnes vidíme třeba při snaze o spravedlivou dekarbonizaci. Pokud chceme změnit společnost, břemeno transformace nesmí nést nejzranitelnější, ale právě ti, kteří mají nejvíce. Politika, která se snaží čelit klimatickému rozvratu a extrémním nerovnostem, musí zpochybnit moc kapitálu. A musí ji nahradit mocí zdola – mocí lidí, kteří vědí, že jiný svět je možný. Ten však nevznikne sám od sebe. Musíme jej společně vybojovat.

Zároveň si musíme přiznat: i když stávající systém nevyhovuje velké části společnosti, stále jsme jakožto většina roztržštěni a zdaleka nemáme dostatek moci k prosazení ekonomiky, která by naplnila potřeby všech a zároveň prosperovala v souladu s planetou. Vidíme to dnes ostatně v případě genocidy v Gaze, proti níž protestují miliony lidí po celém světě, ale politická reprezentace navzdory tomu není ochotna jednat.

O to důležitější je dnes nejen zviditelňovat alternativy, které nabízejí východisko ze současné krize, ale především rozvíjet strategie, jak tyto alternativy realizovat.

Nestačí mít pravdu, nestačí mít vizi. Potřebujeme si klást a odpovídat na otázky: Jak budovat moc zdola? Jak se organizovat tak, abychom nezůstali uzavřeni v bublině stejně přesvědčených? Jak vést konflikty, které mohou skutečně překročit zájmy kapitálu, a zároveň přinášet hmatatelné zlepšení životů běžných lidí? Pokud chceme zpochybnit představu, že „není alternativa“, musíme ukázat nejen, že jiný svět je možný a existuje – ale že také víme, jak jej vybojovat.

A právě o to se snaží texty v této knize. Jejich autoři a autorky, působící zejména v České republice, se z různých úhlů věnují otázce sociálně-ekologické transformace. Nabízejí analýzy, vize, ale především strategie, jak přetavit kolektivní vyčerpání v novou sílu. Některé texty vznikly samostatně už dříve, jiné byly připraveny speciálně pro tuto publikaci. Kniha je rozčleněna do tří částí, které společně mapují cestu od pochopení krize k představám jiného uspořádání – a nakonec ke konkrétním krokům, jak jej začít budovat.

První část Stíny starého řádu: Co nám neřekli o pokroku nabízí kritickou reflexi současného stavu. Druhá část Hojnost jinak: Mezi vizí a strategií rozvíjí konkrétní alternativy a možné podoby nerůstové budoucnosti. Třetí část Síla zespolu: Jak organizovat jiný svět přináší inspirace a zkušenosti z praxe – o tom, jak strategicky budovat moc zdola a vytvářet nová uspořádání v každodenním životě. Každá sekce obsahuje krátký úvod, který propojuje jednotlivé texty a jejich širší souvislosti. Knihu můžete číst souvisle, nebo si volně vybírat témata, která vás osloví.

Doufám, že jednotlivé texty pro vás budou nejen intelektuálně podnětné, ale také povzbudí k činu. Věřím, že vám pomohou nejen lépe chápat, proč současný systém selhává, ale i jak ho společně překonat. Protože jediné, když se spojíme, se politicky nemožné stane politicky nevyhnutelným. Ať už se rozhodnete založit neziskovou firmu či družstvo, zapojit se do odborového organizování nebo nájemnického hnutí – všechny tyto cesty jsou důležité.

Tato kniha totiž nemá být jen analýzou, ale i impulsem. Impulsem k tomu, abychom se nebáli odvážně myslet, mluvili s těmi, kdo náš jazyk nesdílí, a společně budovali svět, který nebude mít vrchol jen pro pár vyvolených – ale poskytne dostatek a dobrý život pro všechny.

Část první

**Stíny starého
řádu:**

**Co nám neřekli
o pokroku**

Ekonomický růst, technologické inovace, konkurenceschopnost či mužská síla. Tyto ideály nám byly předkládány jako přirozené, dobré a nevyhnutelné. Ale co když právě v jejich osvojení spočívá důvod, proč jsme dnes unavení, vystrašení a na pokraji ekologického kolapsu?

První část této knihy – Co nám neřekli o pokroku – přináší čtyři texty, které systematicky rozbíjejí klíčové pilíře dominantního příběhu o naší společnosti. Ukazují, že to, co jsme považovali za „vrchol civilizace“, je ve skutečnosti to, co nás táhne ke dnu.

Úvodní text „Tři základní mýty o ekonomickém růstu: Proč další růst skutečně není řešením“ ukazuje, že víra v to, že další ekonomický růst vyřeší spleť dnešních krizí, je empiricky nepodložená. Místo toho růstová ideologie umožňuje nejbohatším pokračovat v hromadění majetku tempem, které je rychlejší než kdykoliv předtím.

V době, kdy se technologická řešení nabízejí jako odpověď na každou krizi, přináší Tomáš Čech ve svém textu „Technologie v pasti růstu“ potřebnou dávku střízlivosti. Analyzuje roli umělé inteligence, která je někdy prezentována jako zelené řešení budoucnosti, a ukazuje, že její environmentální, materiálové a sociální dopady jsou již dnes velmi konkrétní – a znepokojivé, zatímco její přínosy pro planetu zůstávají spíše v rovině slibů.

Nina Djukanović v eseji „Prodolujeme se z ekološické krize?“ ukotvuje řas-to abstraktní debaty o ekonomickém růstu v konkrétním boji komunit proti nové těžbě, kterou dnes prosazují nadnárodní korporace ve jménu „zelené transformace“. Případ ze Srbska odhaluje logiku zeleného kolonialismu, který jen nahrazuje staré suroviny novými, ale nemění nic na samotné logice ničení a vykořisřování lidí i přírody. Byl to právě pocit nespravedlnosti v souvislosti s plánovanou těžbou lithia – úrodná půda má být zdevastována, aby mohly vyšší třídy v Evropě jezdit elektrickými auty a nadnárodní korporace profitovala z těžby přírodního bohatství –, který v Srbsku mobilizoval masové antiextraktivistické hnutí. „Růstové klimatické politiky nejenže nikdy nemohly úspěšně fungovat, ale navíc jsou už nyní pohřbeny nástupem pravicových a fašistických sil,“ píše Djukanović.

Závěrečný text „Křehká maskulinita jako zbraň“ do hloubky rozebírá nárůst podpory krajně pravicové politiky, obzvlášř mezi mladými muži. Tematizuje způsoby, kterými krajní pravice využívá patriarchálních představu o mužství a mobilizuje ji jako efektivní nástroj k obraně statu quo. Tyto představy o mužství nejsou jen zdrojem násilí proti ženám, migrantstvu ři dalším marginalizovaným skupinám, ale ubližují i mužům samým. Kapitalismus a patriarchát jsou historicky úzce propojené, proto ve snahách o proměnu ekonomického systému musíme proměňovat povahu našich genderových identit.

Tyto řtyři texty nás zvou k pochopení jednoho zásadního sdělení: To, co je prezentováno jako pokrok, je řasto násilím – skrytým, systematickým, normalizovaným. Ekonomický růst, technologický optimismus, extraktivismus i patriarchát nejsou samostatné problémy, ale vzájemně propojené pilíře systému, který potřebujeme překonat. Kritika řtěchto iluzí je nutným předpokladem pro vznik alternativy, kterou rozvíjí následující řásti knihy.

Tři základní mýty o ekonomickém růstu:

Proč další růst skutečně není řešením

Na planetě s omezenými zdroji nemůže existovat neomezený růst. To je základní idea nerůstu, myšlenkového a akademického hnutí, které v Evropě získává na popularitě. Počet knih i akademických textů o tomto tématu rychle roste, diskutuje se nejen ve vědeckých reportech Mezivládního panelu pro klimatickou změnu nebo Evropské agentury životního prostředí, ale stále častěji se stává i předmětem politických debat na národní či mezinárodní úrovni. Zastánci statu quo se ale růstu drží zuby nehty. Obhajují růst kvůli jeho schopnosti dostat lidi z chudoby, snížit nerovnosti či zabezpečit zelené technologické inovace. Opravdu je to ale tak?

Tento text jsem napsal v březnu 2023 jako reakci na kauzu spojenou s Deníkem N, v němž se mnou vyšel rozhovor na téma nerůstu. V rozhovoru jsem uvedl, že ekonomický růst není – a ani v budoucnu nebude – „zelený“, neřeší chudobu a naopak prohlubuje nerovnosti.

Na tento rozhovor zareagoval David Antoš virálním příspěvkem na Twitteru, ve kterém se prostřednictvím různých grafů pokusil má tvrzení vyvrátit. Na základě tohoto příspěvku editor Deníku N bez mého vědomí doplnil do rozhovoru poznámky vycházející z Antošových argumentů, které má tvrzení zpochybňovaly. Na samotný závěr rozhovoru byl také přidán dodatek:

„Po vydání rozhovoru jsme do textu přidali poznámky, které uvádějí na pravou míru některé respondentovy výroky.“

Poté, co jsem na tento redakční postup upozornil veřejnost, byl článek smazán a redakce se za postup omluvila mně i čtenářům.

Ocenil jsem jak tuto omluvu, tak i nabídku Deníku N publikovat článek, v němž mohu rozvést svá vlastní tvrzení – a to včetně odkazů na recenzované vědecké studie, z nichž má tvrzení vycházejí, a které jsou vzhledem k jejich potenciálním důsledkům často přehlíženy.

V následujícím textu využívám a cituji i zdroje, které editor doplnil do původního (nyní smazaného) rozhovoru. Mým cílem je nabídnout čtenářstvu kritický pohled na data, která jsou často používána na podporu konceptu „zeleného růstu“ jakožto vhodné strategie řešení současných krizí.

Mýtus číslo 1: Ekonomický růst může být zelený

Navzdory ekologické a klimatické krizi se globální ekonomika při růstu tři procenta ročně zdvojnásobuje každých 24 let. Pokud bychom tímto tempem pokračovali, do roku 2100 by byla naše ekonomika desetinásobná. Tato skutečnost nás nutí klást si otázku, jestli ekonomický růst není v protikladu s celospolečenskou prioritou snižovat emise skleníkových plynů a stabilizovat klima či předcházet dalšímu úbytku biodiverzity, protože na nich je lidská civilizace existenčně závislá.

Zastánci zeleného růstu nicméně věří, že obnovitelné zdroje energie, technologie na zachytávání uhlíku či jiné technologické inovace nám zajistí takzvaný andělský růst, tedy takový, při kterém nebudeme vypouštět další emise či spotřebovávat nové materiály. Tato vize stojí na předpokladu, že křivku ekonomického růstu můžeme absolutně oddělit od materiálové spotřeby či emisí skleníkových plynů (takzvaný absolutní decoupling).

Strategie zeleného růstu¹ tak víceméně počítá s tím, že kromě fosilního sektoru mohou takřka všechny ostatní oblasti ekonomiky pokračovat v expanzi a růstu. Pojďme se podívat na růstové projekce vybraných sektorů: do roku 2050 se má zdvojnásobit počet aut z 1,5 miliardy na tři, spotřeba masa se má globálně navýšit o 70 procent², textilní průmysl se při současném růstu čtyř procent³ ročně za dvacet let zdvojnásobí, nebo se jen v této době plánuje postavit nebo rozšířit 1200 letišť⁴. Navzdory tomu, že růst těchto sektorů je v přímém rozporu s ochranou přírody a klimatu, na politické úrovni se nikdo neptá, jak růst těchto sektorů zpomalit či zastavit, se skrytým předpokladem, že technologie to všechno vyřeší.

Tento předpoklad jsem se snažil v rozhovoru vyvrátit tvrzením: „Druhý mýtus je, že s růstem jsme udržitelnější. Tak to není. Trochu, ale nedostatečně rychle se růst daří oddělit od emisí, ale vůbec se nedaří oddělit ho od materiálové spotřeby.“ Editor za moje tvrzení dodal: „*Grafy však ukazují, že v tomto ohledu je pokrok značný*“. Demonstrativně dodává graf Světové banky⁵, na kterém lze pozorovat, že křivka emisí skleníkových plynů se pomalu odděluje od křivky HDP. Na jednotku HDP tedy spotřebujeme méně emisí než v minulosti, i když emise stále stoupají. Při pohledu na uvedený graf by si čtenář mohl myslet, že jsme na dobré cestě k řešení a zelený růst je funkční strategie.

Nicméně pokud se chceme vyhnout oteplení nad 1,5 °C, tedy cíle stanoveného Pařížskou dohodou, množství emisí by mělo v západních zemích klesat v absolutních číslech. A to o přibližně deset až patnáct ročně⁶, ne je pořád zvyšovat, i když o něco pomaleji. „Pokrok“ se tak v kontextu současného stavu klimatu ukazuje být nikoli „značný“, ale „značně nedostatečný“.

Zelený růst je jako Bůh, všichni v něj věří, ale nikdo ho nikdy neviděl

Pokud se podíváme na argumenty zastánců zeleného růstu, většinou narazíme na grafy a příklady konkrétních zemí, například Velké Británie, Německa či Švédska, kterým se podařilo v absolutních číslech snižovat jejich emise skleníkových plynů. Dle nejčastěji citované studie⁷ na podporu zeleného růstu skutečně existuje osmnáct zemí, kterým se mezi lety 2005–2015 podařilo dosáhnout absolutního emisního decouplingu a své emise snížily v průměru o 2,4 % ročně.

Zde ale otázka nestojí, jestli naši ekonomiku dokážeme dekarbonizovat. Otázka zní, jestli to dokážeme udělat dostatečně rychle, abychom se vyhnuli extrémnímu oteplení planety. Z tohoto pohledu se tyto „úspěšné“ příklady stávají neúspěšnými. Zatímco průměr zmenšování emisí byl v těchto zemích 2,4 % ročně, dostatečná rychlost dekarbonizace v růstové ekonomice v západních zemích by musela být kolem deseti až dvanácti procent⁸, tedy čtyř- až pětinasobně větší. Studie byla publikována v roce 2020 – během tří let se tyto závazky ani zdaleka nepodařilo naplnit, což zvyšuje nároky na rychlost dekarbonizace v dalších letech.

To je, jako bychom od světového rekordmana v běhu chtěli, aby běžel pět až šestkrát rychleji. Navíc samotná studie zmiňuje, že „snížené využívání energií může být alespoň zčásti vysvětlené nižším růstem hrubého domácího produktu“. Čím větší bude ekonomický růst, o který tak usilujeme, o to těžší bude naše dekarbonizace.

Timothée Parrique, jeden z hlavních autorů studie Decoupling Debunked⁹, přirovnává zastánce zeleného růstu k někomu, kdy by někdo uprostřed pandemie řekl, že v současné době v bohatých zemích počet pozitivních případů klesá. Ale pak bychom zjistili, že se toto tvrzení a) týká pouze malé části všech bohatých zemí, že b) míra poklesu nakažených je jen marginální, c) že ono „v současné době“ mohlo znamenat jen několik dní, zatímco se po zbytek času trendy zhoršovaly, a d) že se to tvrzení týká pouze jednoho typu nemoci a ignoruje všechny ostatní. Toto tvrzení je sice uklidňující a optimistické, ale nebezpečné. Protože předpokládá, že jdeme správným směrem a správným tempem, zatímco realita je opačná.

Navíc k tomu, abychom mohli prohlásit růst za skutečně zelený, musel by být absolutně oddělen také od spotřeby materiálů. Emise skleníkových plynů jsou ko-neckonců jenom jedním ze symptomů kolabujícího přírodního systému vhodného pro existenci lidských civilizací. Problém úbytku biodiverzity a vymírání druhů je přinejmenším stejně závažný jako klimatická krize a dle Programu OSN pro životní prostředí je až za 90 % úbytku biodiverzity odpovědná právě těžba materiálů.

Na globální úrovni ale k žádnému oddělení růstu od materiálů nedochází¹⁰. A to ani relativně. A ani v západních zemích¹¹. Problém je v tom, že podstatná část zdrojů ušetřených například cirkulární ekonomikou je v růstově závislé ekonomice využita pro další výrobu a spotřebu. Dle závěru nedávné studie¹², která zkoumá pozitivní dopady cirkulární ekonomiky ve vyspělých evropských zemích mezi roky 2009 a 2019, jsou pozitivní výsledky cirkulární ekonomiky v nepoměru s negativními dopady ekonomického růstu. Konkrétně odhady ukazují, že množství primárních zdrojů, které se ročně vytěží v souvislosti s hospodářským růstem, je zhruba čtyřikrát vyšší než zdroje ušetřené díky snahám v cirkulární ekonomice.

V roce 2020 vyšla klíčová metastudie¹³ zkoumající 835 recenzovaných studií o emisním i materiálovém decouplingu, která říká, že emisní absolutní decoupling se podařil pouze pár zemím a nikde nebyl dostatečný a s materiálovým decouplingem jsme na tom ještě hůř. Zelený růst z planetárního hlediska prostě neexistuje.

Na konci autoři zmiňují nerůst a jasné doporučení pro snahy o řešení současné klimatické a ekologické krize: „*Strategie směřující k efektivitě musí být doplněny strategiemi prosazujícími dostatek neboli direktivní snižování ekonomické produkce v mnoha odvětvích a souběžné snižování spotřeby.*“ K podobným závěrům dochází i Evropská agentura pro životní prostředí¹⁴, která ve svém reportu tvrdí: „*V celosvětovém měřítku není růst oddělen od spotřeby zdrojů a tlaku na životní prostředí a není pravděpodobné, že se tak stane v budoucnosti.*“

Mýtus číslo 2: Ekonomický růst snižuje nerovnosti

V rozhovoru jsem také tvrdil, že trend nerovností se s ekonomickým růstem zhoršuje. Editorem dodaný infobox v článku nicméně tvrdil opak. Vycházel ze Světového reportu o nerovnosti 2022¹⁵ a využíval Giniho koeficient globální relativní příjmové nerovnosti¹⁶. Nicméně přímo v úvodním shrnutí zmiňovaného reportu se píše: „*Nerovnosti v příjmech a bohatství rostou téměř všude od osmdesátých let dvacátého století v důsledku řady deregulačních a liberalizačních programů, které měly v různých zemích různou podobu.*“

Výběr Giniho koeficientu, který měří relativní příjmovou nerovnost, je ale důležitý, protože měření nerovností je komplexní a na využívané metrice velmi záleží. Giniho koeficient je zároveň jeden z nejpoužívanějších indikátorů. Proč? Protože umožňuje vyprávět příběh o klesající nerovnosti, zatímco nejbohatší bohatnou více než kdykoliv předtím. V čem je ale uvádění jen relativních příjmových (namísto absolutních majetkových) nerovností zavádějící?

Protože příjem nejchudších může růst rychlejším tempem než růst nejbohatších (co Giniho koeficient zaznamená jako pokles nerovnosti), nicméně v absolutních číslech se nerovnost zvětšuje. Představte si osobu, jejíž příjem je 2000 dolarů, a bohatého člověka, jehož příjem je 1 000 000 dolarů. Příjem chudého se zvýší v porovnání se základním rokem měření o 100 % a za dané období bude mít tedy 4000 dolarů. Příjem bohatého se zvýší „jen“ o 75 %, takže bude mít 1,75 miliónu. Na začátku byl rozdíl mezi bohatým a chudým 998 000, po daném období je 1 746 000 dolarů. Snížila se nerovnost? Podle Giniho koeficientu ano, v absolutních číslech se ale nerovnost prohloubila.

Pokud bychom chtěli snižovat nerovnosti v absolutních číslech, bohatnutí chudých by muselo být násobně větší než těch nejbohatších. Report ale odhaluje, že je to přesně naopak. Zatímco majetek 50 % nejchudší globální populace rostl od roku 1995 rychlostí 3,7 % za rok, nepředstavitelně obrovský majetek 52 nejbohatších lidí se v tomto období zvětšoval o 9,3 % ročně.

Mnozí ekonomové v reakci na to vyrukují se zdánlivě logicky znějícím argumentem, že z hlediska zlepšení kvality života má dolar získaný chudými větší hodnotu než dolar získaný bohatými, takže bychom měli přikládat větší váhu novým příjmům získaným chudými – a s nárůstem nerovnosti se proto smířit.

Implicitně tak na obhájení relativní metriky využívají teorii klesajícího mezního užitku. Čím je někdo bohatší, tím menší užitek z narůstajícího bohatství má, zatímco každý dolar navíc může být pro chudé zásadní. Proto je potřeba popohnat růst, aby chudým bylo aspoň o něco lépe, přičemž rostoucí bohatství nejbohatších a nárůst nerovnosti nám nemá vadit.

Nicméně pokud značně omezený ekonomický náhled rozšíříme o ekologický a politický rozměr – a ty jsou v době ekologické krize i krize demokracie klíčové – zjistíme, že teorie klesajícího mezního užitku by nás ve skutečnosti měla vést k spravedlivějšímu rozdělení už stávajícího bohatství.

Z ekologické perspektivy je totiž způsob současné alokace zdrojů vysoce neefektivní.¹⁷ Namísto toho, aby byly existující

**Giniho koeficient
je zároveň jeden
z nejpobulárnějších
indikátorů.**

**Proč? Protože
umožňuje vyprávět
příběh o klesající
nerovnosti,
zatímco nejbohatší
bohatnou více
než kdykoliv
předtím.**

přírodní zdroje využity na naplňování základních potřeb nejchudších (jako je dostupné bydlení či zdravá strava), jsou využité na okázalou spotřebu¹⁸ části nejbohatších, jako jsou soukromá letadla a jachty, luxusní sídla či vozy SUV.

Navíc pokud kupní sílu nejbohatších rychle nezkrotíme, do roku 2050 jen 1 % nejbohatších utratí 72 % uhlíkového rozpočtu pro celou populaci, říká závěr nejnovější studie.

Okázalá spotřeba má destruktivní následky. Jedno procento nejbohatších lidí na světě produkuje¹⁹ více emisí než padesát procent nejchudších. Největších 300 soukromých jachet na světě je ročně odpovědných²⁰ za stejné množství emisí jako všech deset milionů obyvatel Burundi, kteří už dnes trpí devastujícími dopady klimatické krize. Navíc pokud kupní sílu nejbohatších rychle nezkrotíme, do roku 2050 jen 1 % nejbohatších utratí 72 % uhlíkového rozpočtu pro celou populaci, říká závěr nejnovější studie²¹.

Nerovnosti jsou velmi problematické i z politického hlediska: ohrožují totiž kvalitu demokracie. Narůstající majet-

ková propast mezi nejchudšími a nejbohatšími znamená i stále větší nerovnost v příležitostech ovlivňovat politická rozhodnutí. Ti nejbohatší totiž mají možnost investovat obrovské zdroje, o kterých se chudým ani nezdá, do politické moci: lobbingu, financování politických kampaní, nákupu dalších a dalších médií, zakládání think tanků, nebo přímo uplácení politiků – a tím vším pokrývat demokratický proces ve svůj prospěch.

Přihlížení k absolutní majetkové a nejen k relativní příjmové nerovnosti je tedy nejen imperativem ekonomickým, ale i ekologickým a demokratickým. Nerůstové hnutí proto kromě tradičních nástrojů progresivních, dědických či majetkových daní mluví i o potřebě diskuse o únosné míře nerovnosti prostřednictvím demokraticky určeného maximálního příjmu²², který by byl několikanásobkem toho minimálního.

Mýtus č. 3: Ekonomický růst řeší chudobu

Posledním mýtem, který jsem se snažil vyvrátit, je, že ekonomický růst řeší chudobu. Tento výrok byl opět „veden na pravou míru“ doplňujícím výrokem: „Data²³ však naopak ukazují, že ekonomický růst chudobu ve světě snižuje.“ Deklarovaná

data ukazující pokles extrémní chudoby ve světě pochází ze Světové banky, která chudobu dlouho definovala jako příjem pod hranicí 1,90 dolaru na den.

Světová banka je instituce, která nefunguje demokraticky, co stát, to hlas. Bohatší země s velkými ekonomikami v ní mají větší moc²⁴ než země chudé. Z této mocenské nerovnováhy vyplývá nutnost být k jejím datům kritičtí a obezřetní. Připomeňme si, že to byla právě Světová banka, která v osmdesátých letech výměnou za půjčky s nemorálními úroky donutila země globálního Jihu implementovat neoliberální politiky jako privatizace či škrtnání rozpočtů pro veřejné služby, které zhoršily podmínky pro život jejich obyvatel.

Časté jsou případy, kdy Světová banka počítala s nesrovnatelně nižší hranicí chudoby než národní vlády ve svých zemích. Například v roce 1990 průzkum na Srí Lance odhalil, že až 40 procent lidí žije pod národní hranicí chudoby, zatímco dle Světové banky to byla jen 4 procenta²⁵. Podobně tomu bylo v Indii v roce 2011, kde Světová banka registrovala 300 milionů lidí, kteří žili pod 1,25 dolaru na den, zatímco skoro 900 milionů Indů²⁶ denně ve své výživě nedosáhlo ani na 2100 kalorií – téměř miliarda objektivně podvyživených lidí tak byla na základě arbitrární „hranice chudoby“ prohlášena za „nikoli chudé“.

**Přihlížení
k absolutní
majetkové a nejen
k relativní příjmové
nerovnosti je tedy
nejen imperativem
ekonomickým,
ale i ekologickým
a demokratickým.**

Mnoho kritických ekonomů a ekonomek²⁷ už několik let Světovou banku kritizuje za to, že hranici chudoby drží příliš nízko. Kate Raworth, která pracovala v OSN nebo Oxfamu, například používá hranici chudoby 3,1 dolaru na den, Reddy a Lahot²⁸ zase tvrdí, že jen pokrytí minimální základní výživy stojí 4,5 dolaru, David Woodward²⁹ mluví o pěti dolarech a například Jason Hickel o 7,4 dolaru na den. Loňské navýšení hranice chudoby Světové banky o 25 centů se tedy z kritické perspektivy ukazuje jako nedostatečné.

Pokud bychom brali tyto kritické hlasy vážně a hranici chudoby skutečně posunuli alespoň na střední pozici pěti dolarů na den, zjistíme, že chudoba se od roku 1980 zvýšila a dnes by bylo v chudobě více jak 4,3 miliardy obyvatel³⁰ – tedy polovina globální populace. Příběh o úspěchu a všeobecné prospěšnosti růstu se tak rychle obrací a stává příběhem o systémovém selhání.

Chudobu neřešíme ve vakuu, ale v přírodním světě, který kolabuje

Navzdory všem datům se růst pořád propaguje jako hlavní řešení globální chudoby. Z výzkumu ale víme, že nejchudší nemají z globálního růstu takřka nic. Data ze Světového reportu o nerovnosti³¹ říkají, že od poloviny devadesátých let získala nejchudší polovina globální populace jen dvě procenta z veškerého nově vytvořeného bohatství. Nejnovější report od Oxfamu³² ukazuje, že tento trend se zhoršuje, protože za posledních deset let měli nejchudší ze 100 dolarů růstu jen 70 centů.

Pokud navíc omezenou ekonomickou analýzu rozšíříme o environmentální souvislosti, zjistíme, že nejenže nejchudší z růstu takřka netěží, prakticky snášejí většinu jeho negativních dopadů a budou platit 80 až 90 procent³³ nákladů. Často platí přímo vlastními životy, protože až 98 procent³⁴ úmrtí spojených s klimatickou změnou se děje v zemích globálního Jihu.

Klimatické hnutí globálního Jihu³⁵ i mnozí akademici a akademičky³⁶ upozorňují na fakt, že strategie „zeleného růstu“ počítají se zvyšováním energetické spotřeby a implicitně počítají s tím, že globální Jih bude objektem dalšího plenění zdrojů. Těžba surovin zde má mnohdy podobu moderní kolonizace, kdy nadnárodní firmy vytváří tlak na místní vlády, nedostatečně řeší bezpečnost práce a nechávají za sebou zničenou a otrávenou krajinu³⁷ – nově ve jménu „zelené transformace“.

Dobрым příkladem „zelených“ řešení může být dekarbonizace dopravy, která se redukovala na „technofix“ výměny aut se spalovacími motory za elektromobily. A to navzdory tomu, že strategie založená na individuální elektromobilitě by oproti alternativám založeným na veřejné dopravě vyžadovala více než čtyřicetnásobně³⁸ vyšší těžbu lithia. To se s destruktivními ekologickými následky většinou těží opět v zemích globálního Jihu. Se zvětšující se ekonomikou se zvětšuje i tlak na ty nejchudší, a to formou environmentálních konfliktů³⁹ západních korporací s komunitami, kteří před nimi brání svoje zdroje obživy.

Pokud by současné tempo prokapávání bohatství k nejchudším pokračovalo v budoucnosti, potřebovali bychom sto let růstu⁴⁰, abychom se zbavili chudoby definované jako 1,25 dolaru na den. Vzhledem k jeho dopadům se ale představa sta let eko-

**Ve světě s omezenými
zdroji se materiální
nadbytek menšiny
rychle stává
nedostatkem
pro všechny ostatní.**

nomického růstu rovná kolapsu klimatu a biosféry,⁴¹ který již dnes přispívá k prorhloubení, ne vymýcení chudoby.

**Bránit růst znamená bránit primárně ty, kteří
z růstu profitují nejvíce, a zapomínat na ty,
kdo ekologický kolaps zavinili nejméně**

I mnozí progresivní či levicoví ekonomové západních zemí často namítají, že nepotřebujeme nerůst, ale stačí, aby ovoce globálního růstu bylo lépe přerozdělené. Nicméně pokud víme, že už teď obrovská nadspotřeba globálního Severu a hlavně jeho nejbohatších obyvatel překračuje většinu planetárních mezí, další růst může být řešením jen stěží.

Existující bohatství je třeba přerozdělit: v globálním měřítku tak, aby i lidé globálního Jihu mohli žít důstojný život. Na národní úrovni tak, aby i nejchudší části bohatých společností mohly žít v ekonomické jistotě. A aby nadspotřeba nejbohatších tak či onak neohrožovala ekologické základy prosperity celého lidstva. Důraz na redistribuci a nikoli růst je klíčový právě proto, že zvyšování spotřeby vyšších společenských vrstev v bohatých zemích přímo podkopává možnost těch nejchudších uspokojit své základní potřeby v budoucnu.

Kapitalismus – tedy stávající ekonomický systém, jehož hlavní organizačním principem je zisk a růst – se často označuje za nejefektivnější systém v historii. Když ale změníme perspektivu od maximalizace abstraktních zisků k uspokojování konkrétních potřeb lidí, ukazuje se, že současný systém je synonymem neefektivity a plýtvání. Chudoba uprostřed nesmírného bohatství představuje paradox současného světa.

Jednou z příčin je skutečnost, že v růstové společnosti účelem zvyšování produkce není primárně zlepšit životy lidí nebo dosáhnout konkrétních sociálních a ekologických cílů, ale vytěžit a akumulovat stále větší množství zisku. I proto naši produkční kapacitu využíváme na SUV místo veřejné dopravy, na rychlou módu namísto na kvalitní potraviny či na výrobu bílé techniky záměrně navržené tak, aby se pravidelně rozbíjela a zvyšovala poptávku po nových produktech a tím se zvýšily zisky na úkor lidí i planety.

Vědecké studie⁴², které se dívají na toky práce, energie, půdy a materiálů, ukazují, že namísto toho, aby tyto zdroje byly využity na uspokojování potřeb, rozšiřování veřejných služeb a zlepšování kvality života v periferiích dnešní světové ekonomiky, tečou do bohatých zemí, kde sytí narůstající nadspotřebu. Ve světě s omezenými zdroji se materiální nadbytek menšiny rychle stává nedostatkem pro všechny ostatní.

Ekonomický růst je ideologie, která pomáhá nejbohatším vytvářet zdání, že co je dobré pro ně, je dobré pro všechny.

Paradox současného systému leží ve skutečnosti, že navzdory enormní produkční kapacitě, kterou přinesl, nejsme schopni odstranit chudobu ani v nejbohatších zemích. Bez ohledu na poslední dekády růstu je chudoba strukturální součástí i bohatých zemí: například v České republice, kde v chudobě žije čtrnáct procent obyvatel⁴³, nebo ve Velké Británii, kde je to až dvacet procent⁴⁴. Jak říká německá socioložka Maria Mies, růst

potřebuje svoje vnitřní i vnější kolonie. Zatímco vnějšími koloniemi je příroda a levná pracovní síla lidí globálního Jihu, vnitřními koloniemi jsou pracující s mizivými platy, kteří musí platit za komodifikované a dobývání renty uměle zdražované bydlení či energii, či neplacená péče⁴⁵. Chudoba a nedostatek jsou strukturální součástí růstu⁴⁶.

Ekonomický růst je ideologie, která pomáhá nejbohatším vytvářet zdání, že co je dobré pro ně, je dobré pro všechny. Jeho falešný příslib lepší budoucnosti pro každého se používá jako výmluva pro odmítnutí redistribuce: „Růst nahrazuje rovnost příjmů. Dokud existuje růst, je naděje, a to činí velké rozdíly v příjmech snesitelnými,“ řekl Henry Wallich, někdejší člen Rady guvernérů americké centrální banky Fed. V tomto smyslu by se dalo říct, že ekonomický růst chudobu nejen neřeší, ale je pro její řešení přímo překážkou.

Nejlepší zbraní proti ideologii růstu jsou kritické otázky

Současný ekonomický růst je neekonomický – jeho společenské náklady jsou vyšší než jeho přínosy. Zastaralý indikátor HDP zakrývá skutečnost, že destruktivní aktivity jako autonehody, kouření, těžba fosilních paliv či nových materiálů se do HDP propisují pozitivně, zatímco naopak věci, které kvalitu našich životů zvyšují, jako například dobrovolnická práce či péče, se do něj vůbec nepromítají. Růstová ideologie – přesvědčení, že ekonomický růst je přirozený, žádoucí, nevyhnutelný a nekonečný – je nicméně nadále pevnou součástí naší společnosti a my ji musíme zpochybňovat kritickými otázkami. Růst čeho? Pro koho? Za jakou cenu? S jakým cílem?

Z dnes obvyklých odpovědí na tyto otázky zjistíme, že růst má takřka všechno, těží z něj nejvíc ti nejbohatší, děje se za cenu totální environmentální destrukce – a proč vlastně? Už ani nevíme, protože v bohatých zemích růst nadále nezvy-

šuje indikátory kvality života. Naopak například psychické a mentální zdraví, očekávaná délka života, vzdělanost, kriminalita či obezita závisí hlavně na rovnosti ve společnosti⁴⁷ – a v důsledku nárůstu nerovnosti se mnohde zhoršují. Pokud růst měl být lékem na nerovnost, rovnost může být teď lékem na růst.

Pokud růst měl být lékem na nerovnost, rovnost může být teď lékem na růst.

Současné debaty o zeleném růstu jsou z historického hlediska další snahou o zachování růstu jako takového. Předcházely mu debaty o růstu „inkluzivním“, „kvalitativním“, „udržitelném“. Nicméně aktuální data nebo jen pouhý pohled kolem nás ukazují, že růst nebyl ani inkluzivní, ani kvalitativní a ani udržitelný. Pokud někdo po desetiletích tohoto totálního selhání tvrdí opak a tváří se, že tentokrát to zázračně bude jinak, břemeno důkazů by mělo být na něm. Ne na kritikách růstu, kteří na tuto realitu upozorňují.

Příběh „zeleného“ či „udržitelného“ růstu nám už třicet let umožňuje žít v iluzi, že se i v době ekologické krize můžeme jako společnost vyhnout otázce: Kolik je dost?⁴⁸ Toto „dost“ přitom nemusí znamenat žádný návrat zpátky do jeskyní. Auta můžeme v mnoha případech nahradit⁴⁹ jízdními koly či kvalitní a přístupnou elektrifikovanou hromadnou dopravou pro všechny, industriální maso vyváženou, lokální a převážně rostlinnou stravou, fast fashion oblečením⁵⁰, které vydrží déle, a všudypřítomnou reklamu za čistý a esteticky příjemný veřejný prostor. V takové „jeskyni“ by se jistě mnohým žilo lépe než v dnešních městech.

Pokud bychom dnešní řádově pokročilejší a účinnější technologii propojili se změnou spotřebitelských návyků a snížením spotřeby v západních zemích, mohli bychom snížit globální energetickou spotřebu do roku 2050 na udržitelnou úroveň šedesátých let⁵¹ minulého století a zároveň zajistit důstojný a kvalitní život pro všechny – přestože počet obyvatel bude třikrát vyšší. Překážkou je na růstu závislá ekonomika, která si říct dost neumí.

**Starý svět umírá a nový tady ještě není.
Hnutí nerůstu už léta zkoumá řešení**

Je načase posunout se od technokratických diskusí o tom, jestli se HDP daří oddělit od spotřeby zdrojů nebo emisí, nebo o tom, jak vysoká má být hranice chudoby, a nahradit je diskusemi o tom, jak se osvobodit od strukturální závislosti na růstu⁵² a jak lze v rámci environmentálních limitů planety přeorganizovat ekonomické a společenské uspořádání tak, aby umožňovalo dobrý život pro všechny.

Naplnit tento cíl se totiž zatím nepodařilo žádné zemi⁵³. Zatímco státy globálního Jihu nejčastěji neuspokojují ani základní potřeby svých obyvatel, země globálního Severu je z velké části uspokojují, překračují při tom ovšem výrazně planetární meze. Při systémovém pohledu na současná data a jejich souvislosti je iracionální doufat, že náš stávající růstový ekonomický systém naplní sociální cíle a zároveň odvrátí ekologický kolaps.

Přiznat si to znamená začít si klást nové typy otázek, hledat nové odpovědi a nový ekonomický model. Pozitivní zprávou je, že nejsme na začátku. Nejen nerůstové hnutí, ale i další hnutí za novou ekonomiku už dekády zkoumají možné cesty ven. Zatímco v České republice jsme při debatách o systémové změně uvízli v minulosti a falešné dichotomii neoliberální kapitalismus versus reálný socialismus, v zahraničí je nerůst platnou součástí akademické i politické debaty o tom, jak má vypadat ekonomika budoucnosti – a mluví se o něm i v Evropském parlamentu⁵⁴.

Nerůst představuje plánované a demokratické zmenšování výroby a spotřeby v západních zemích, s cílem snížit environmentální dopady, snížit nerovnosti a také zlepšit kvalitu života. Je vizí společnosti, kde základním organizačním principem nebude zisk a růst, ale uspokojení potřeb lidí v rámci planetárních mezí, péče a dostatek. Nerůstová transformace by měla nahradit kvantitativní zaměření a neustálý tlak na vyšší produktivitu a spotřebu za zaměření na ty aspekty života, které skutečně zvyšují jeho kvalitu – mezilidské vztahy, volný čas, péče o zdraví a svoje okolí, či vyšší míra demokratického zapojení do chodu společnosti.

Kvůli častým nedorozuměním je třeba zdůrazňovat, že nerůst není recese s negativními společenskými následky či zmenšování současné kapitalistické ekonomiky. Představuje transformaci a redesign současného ekonomického systému. Není ani voláním po návratu k předchozímu režimu. Ten byl koneckonců stejně produktivistický a autoritářský jako kapitalismus, protože rozhodnutí o tom, co se bude vyrábět, také dělala jen úzká skupina ve společnosti. Nerůst je jiný krom jiného v tom, že klade důraz na ekonomickou demokracii⁵⁵.

Vzhledem k tomu, že důležitým prvkem každé demokracie je dělba a kontrola moci a široká participace na rozhodování, nerůst kritizuje takové vnímání demokracie⁵⁶, které zůstává limitované na institucionalizovanou politickou sféru, zatímco ekonomická moc se nebývale koncentruje. A vzhledem k tomu, že ekonomická moc se následně stává mocí politickou a ohrožuje demokracii obecně, vize skutečně demokratické společnosti vyžaduje vnést principy demokracie – participaci a dělbu moci – i do ekonomických rozhodnutí.

Ta jsou dnes nejčastěji v diktátu vlastníků, akcionářů a investorů, kteří mají v dnešním systému neomezenou moc dělat „soukromá rozhodnutí“ o tom, kam investovat, nebo jak přerozdělit zisky dané firmy, zatímco dopady těchto rozhodnutí často nese širší veřejnost. Děje se tak to, čemu se říká „privatizace zisků

a socializace nákladů“. Zatímco přínosy jsou privatizovány v rukou hrstky lidí, škody nesou všichni.

Demonstrativním příkladem může být rozhodnutí velké firmy zavřít továrnu v České republice a otevřít ji v zemi s levnější prací nebo menšími environmentálními regulacemi navzdory tomu, že to bude mít obrovský dopad na lidi z továrny, kteří ztratí práci, nebo také na hodnotu domů lidí, kteří bydlí v okolí nové továrny. Ve skutečně demokratické společnosti by hranice mezi veřejným a soukromým sama o sobě měla být předmětem demokratického rozhodování.

Zatímco kapitalismus fetišizuje soukromé vlastnictví bez ohledu na jeho obsah i měřítko a minulý režim operoval převážně s monopolním vlastnictvím státu,

**Bariérou k prosazování těchto řešení
není jen starý způsob myšlení a lpění
na „osvědčených pravdách“, ale také
mocenská nerovnováha.**

**Tato opatření by totiž zlepšila životy
většiny lidí, nicméně jsou často v přímé
opozici vůči zájmům ekonomických elit.**

v nerůstové vizi ekonomické demokracie by mnohem větší část ekonomických subjektů měla být v komunitním či občinovém vlastnictví (z angl. commons) a tedy pod demokratickou správou členů (jako družstva), či plurality různých dotčených aktérů (obcí, zaměstnanců, uživatelů). Jinými slovy, potřebujeme politizovat a demokratizovat samotnou výrobu a ptát se: výrobu čeho, pro koho, za jakých podmínek a s jakými důsledky?

Jednou z už existujících částí ekonomické demokracie jsou takzvaná *multi-stakeholder* družstva⁵⁷, kde se na rozhodování o směřování a náplni činnosti firmy podílí i další aktéři nad rámec členů a členek či zaměstnanců a zaměstnankyň družstva – například zástupci a zástupkyně spotřebitelů, spolupracujících producentů, místních spolků a podobně. Tento typ demokraticky spravovaných podniků je velmi rozšířený například v severní Itálii či kanadském Québecu. V makroměřítku se pak v nerůstovém akademickém hnutí diskutují možnosti neziskových nekapi- talistických trhů⁵⁸ nebo decentralizovaného demokratického plánování⁵⁹.

Dalším omezením demokracie je, že v současné ekonomické struktuře závislé na růstu se můžeme rozhodovat prakticky jen o různých způsobech, jak dosáhnout ekonomického růstu. Pokud bychom redefinovali naše priority směrem k nerůstu, snižování spotřeby by s největší pravděpodobností vedlo i k snižování HDP a to představuje pro současnou organizaci ekonomiky značný problém. Zbavit se závislosti na růstu⁶⁰ nebude jednoduché.

Dle dostupného výzkumu a modelových scénářů to vyžaduje proměnu naší ekonomické struktury minimálně ve třech základních oblastech. V oblasti práce to znamená zkracování pracovní doby⁶¹ a zelená garantovaná pracovní místa⁶². V oblasti majetku se ve studiích často zmiňují univerzální základní služby⁶³, maximální příjem⁶⁴ a progresivní, majetkové či dědické daně a neziskové firmy⁶⁵. V oblasti peněz je to zase monetární suverenita⁶⁶, tedy demokratická kontrola nad vznikem peněz, například zaváděním lokálních paralelních měn⁶⁷.

Že se nerůst zdá utopií? Stejnou utopií bylo v minulosti prosazení volebního práva, ukončení otroctví nebo pád sovětského impéria, a přesto se o ně lidé snažili – a s úspěšným koncem. Instituce, politická opatření, kulturní vzorce a nové formy organizace, které jsou kompatibilní s nerůstem, nejsou jen utopií budoucnosti. Naopak, představují existující pragmatická řešení, která zajišťují jistotu a kvalitnější život lidem tady a teď.

Neziskové firmy⁶⁸, které všechen zisk investují do sociálních a environmentálních cílů, jsou stále častější, maximální příjem⁶⁹ propagují například v americkém Portlandu, pilotní projekt s garantovanými pracovními místy zkouší ve vedlejších Rakousku⁷⁰ a zavádění zkrácené pracovní doby je horkým tématem mnohých firem⁷¹ i některých států⁷².

Výzvou bude často izolované, přesto funkční praktické kroky propojit v nový ekonomický systém, který by sloužil lidem i planetě. Bariérou k prosazování těchto řešení není jen starý způsob myšlení a lpění na „osvědčených pravdách“, ale také mocenská nerovnováha. Tato opatření by totiž zlepšila životy většiny lidí, nicméně jsou často v přímé opozici vůči zájmům ekonomických elit.

To je výzva i pro kritickou, demokratickou žurnalistiku, která dnes musí moci oligarchických elit čelit. Navzdory tomu, že původní smazaný rozhovor byl o představení nerůstu, tento text byl obhajobou základní kritiky růstu a na nerůstová řešení zůstal jen malý prostor. Doufám, že nejen Deník N, ale i další česká média budou kritickou diskusi vést nejen s představiteli nerůstu, ale také se zastánci mainstreamových přístupů v běžném ekonomickém zpravodajství a také že budou o nerůstových řešeních pravidelně informovat. Narůstá po nich totiž poptávka.

Text původně vyšel v Deníku N 23. března, 2023.

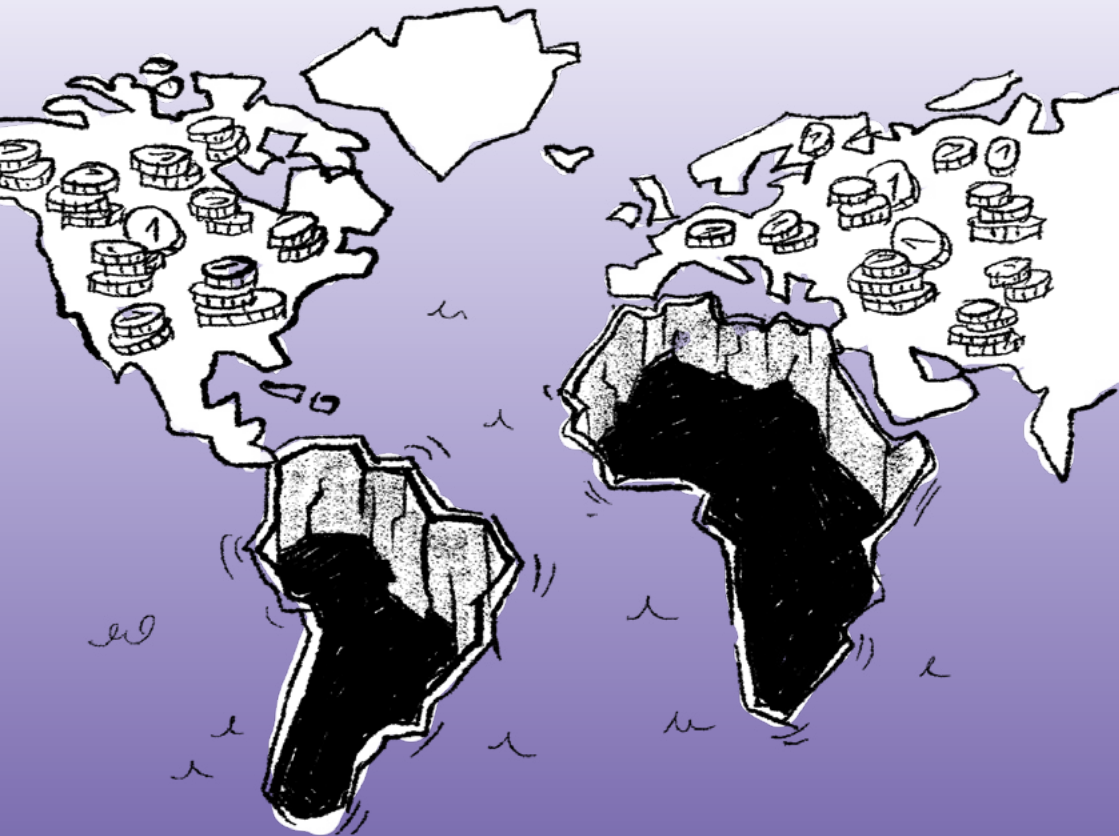
- 1 Žďárský, T. (2022, 9. dubna). Pět důvodů, proč nás zelený růst nezachrání. Deník Alarm. Získáno z <https://denikalarm.cz/2022/04/pet-duvodu-proc-nas-zeleny-rust-nezachrani/>
- 2 EMDAD. (2019, 24. listopadu). Meat consumption expected to increase by over 70% by 2050. EMDAD Foods. Získáno z <https://www.emdadfoods.com/Blog/Details/meat-consumption-expected-to-increase-by-over-70-by-2050>
- 3 Research and Markets. (2022, 12. července). Global Textile Market to Reach \$1.42 Trillion by 2030 at a CAGR of 4%. PR Newswire. Získáno z <https://www.prnewswire.com/news-releases/global-textile-market-to-reach-1-42-trillion-by-2030-at-a-cagr-of-4-301584604.html>
- 4 Stay Grounded. (2019). Degrowth of Aviation: Reducing Air Travel in a Just Way. Získáno z <https://stay-grounded.org/report-degrowth-of-aviation/>
- 5 Ritchie, H., & Roser, M. (n.d.). Change in CO₂ emissions and GDP. Our World in Data. Získáno z https://ourworldindata.org/grapher/co2-emissions-and-gdp?country=-OWID_WRL
- 6 Anderson, K., Broderick, J. F., & Stoddard, I. (2020). A factor of two: How the mitigation plans of 'climate progressive' nations fall far short of Paris-compliant pathways. *Climate Policy*, 20(10), 1290–1304. <https://doi.org/10.1080/14693062.2020.1728209>
- 7 Le Quéré, C., Korsbakken, J. I., Wilson, C., Tosun, J., Andrew, R., Andres, R. J., Canadell, J. G., Jordan, A., Peters, G. P., van Vuuren, D. P., & Jackson, R. B. (2019). Drivers of declining CO₂ emissions in 18 developed economies. *Nature Climate Change*, 9(3), 213–217. <https://doi.org/10.1038/s41558-019-0419-7>
- 8 Anderson, K., Broderick, J. F., & Stoddard, I. (2020). A factor of two: How the mitigation plans of 'climate progressive' nations fall far short of Paris-compliant pathways. *Climate Policy*, 20(10), 1290–1304. <https://doi.org/10.1080/14693062.2020.1728209>
- 9 European Environmental Bureau. (2019). Decoupling Debunked: Evidence and Arguments Against Green Growth as a Sole Strategy for Sustainability. Získáno z <https://eeb.org/library/decoupling-debunked/>
- 10 Haberl, H., Wiedenhofer, D., Virág, D., Kalt, G., Plank, B., Brockway, P., Fishman, T., Hausknost, D., Krausmann, F., Leon-Gruchalski, B., Mayer, A., Pichler, M., Schaffartzik, A., Sousa, T., Streeck, J., & Creutzig, F. (2020). A systematic review of the evidence on decoupling of GDP, resource use and GHG emissions, part II: synthesizing the insights. *Environmental Research Letters*, 15(6), 065003. <https://doi.org/10.1088/1748-9326/ab842a>
- 11 Wiedmann, T. O., Schandl, H., Lenzen, M., Moran, D., Suh, S., West, J., & Kanemoto, K. (2015). The material footprint of nations. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 112(20), 6271–6276. <https://doi.org/10.1073/pnas.1220362110>
- 12 Bianchi, M., & Cordella, M. (2023). Does circular economy mitigate the extraction of natural resources? Empirical evidence based on analysis of 28 European economies over the past decade. *Ecological Economics*, 203, 107607. <https://doi.org/10.1016/j.ecolecon.2022.107607>
- 13 Haberl, H., Wiedenhofer, D., Virág, D., Kalt, G., Plank, B., Brockway, P., Fishman, T., Hausknost, D., Krausmann, F., Leon-Gruchalski, B., Mayer, A., Pichler, M., Schaffartzik, A., Sousa, T., Streeck, J., & Creutzig, F. (2020). A systematic review of the evidence on decoupling of GDP, resource use and GHG emissions, part II: synthesizing the insights. *Environmental Research Letters*, 15(6), 065003. <https://doi.org/10.1088/1748-9326/ab842a>
- 14 European Environment Agency. (2021, 13. ledna). Growth without economic growth. Získáno z <https://www.eea.europa.eu/en/analysis/publications/growth-without-economic-growth>
- 15 World Inequality Lab. (2022). World Inequality Report 2022: Insights. Získáno z <https://wir2022.wid.world/insights/>
- 16 Johnston, M. (2022, 11. března). Global Inequality – 1820–2020. ECONFIX. Získáno z <https://econfix.wordpress.com/2022/03/11/global-inequality-1820-2020/>
- 17
- 18 Lynch, M. J., Long, M. A., Stretesky, P. B., & Barrett, K. L. (2019). Measuring the ecological impact of the wealthy: Excessive consumption, ecological disorganization, green crime, and justice. *Social Currents*, 6(4), 377–395. <https://doi.org/10.1177/2329496519847491>
- 19 Oxfam. (2021, 20. září). Confronting carbon inequality: Putting climate justice at the heart of the COVID-19 recovery. Oxfam. Získáno z <https://oxfamlibrary.openrepository.com/bitstream/handle/10546/621052/mb-confronting-carbon-inequality-210920-en.pdf>
- 20 Lynch, M. J., Long, M. A., Stretesky, P. B., & Barrett, K. L. (2019). Measuring the ecological impact of the wealthy: Excessive consumption, ecological disorganization, green crime, and justice. *Social Currents*, 6(4), 377–395. <https://doi.org/10.1177/2329496519847491>
- 21 Davis, M., & Caldeira, K. (2022). Millionaire spending incompatible with 1.5 °C ambitions. *One Earth*, 5(3), 283–292. <https://doi.org/10.1016/j.oneear.2022.07.004>
- 22 Žďárský, T. (2022, 2. srpna). Maximální příjem jako vstupní brána ke kultuře limitů: Máme odvahu ho prosazovat? Deník Alarm. Získáno z <https://denikalarm.cz/2022/08/maximalni-prijem-jako-vstupni-brana-ke-kulture-limitu-mame-odvahu-ho-prosazovat/>
- 23 Roser, M., & Ritchie, H. (2021). Světová populace žijící v extrémní chudobě. Our World in Data. Získáno z <https://ourworldindata.org/grapher/world-population-in-extreme-poverty-absolute>
- 24 Committee for the Abolition of Illegitimate Debt. (n.d.). Domination of the United States on the World Bank. CADTM. Získáno z <https://www.cadtm.org/Domination-of-the-United-States-on-the-World-Bank>
- 25 HICKEL, J. (2016). The true extent of global poverty and hunger: Questioning the good news narrative of the Millennium Development Goals. *Third World Quarterly*, 37(5), 749–767. <https://doi.org/10.1080/01436597.2015.1>

- 27 Allen, R. C. (2017). Absolute Poverty: When Necessity Displaces Desire. *American Economic Review*, 107(12), 3690–3721. <https://doi.org/10.1257/aer.20161080>
- 28 Reddy, S. G., & Lahoti, R. (2015). \$1.90 per day: What does it say? Discussion Papers, No. 189. Georg-August-Universität Göttingen, Courant Research Centre - Poverty, Equity and Growth. Získáno z <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/121855/1/838425941.pdf>
- 29 Woodward, D. (2015). Incrementum ad Absurdum: Global Growth, Inequality and Poverty Eradication in a Carbon-Constrained World. *World Economic Review*, (4), 43–63.
- 30 Hickel, J. (2016). The true extent of global poverty and hunger: Questioning the good news narrative of the Millennium Development Goals. *Third World Quarterly*, 37(5), 749–767. <https://doi.org/10.1080/01436597.2015.109439>
- 31 Chancel, L., Piketty, T., Saez, E., & Zucman, G. (2021). World Inequality Report 2022: Global wealth inequality: the rise of multimillionaires. World Inequality Report. Získáno z <https://wir2022.wid.world/chapter-4/>
- 32 Oxfam. (2023, 16. ledna). Survival of the Richest: How we must tax the super-rich now to fight inequality. Oxfam International. Získáno z <https://www.oxfam.org/en/research/survival-richest>
- 33 DARA. (2012). Climate Vulnerability Monitor 2012: A guide to the cold calculus of a hot planet [Technická a výkonnostní zpráva]. DARA. Získáno z https://www.preventionweb.net/publication/climate-vulnerability-monitor-2012-guide-cold-calculus-hot-planet?utm_source=chatgpt.com
- 34 *ibid.*
- 35 Peoples of the Global South. (2023, 9. února). Manifest pro ekosociální energetickou transformaci od lidí Jihu. Foreign Policy In Focus. Získáno z <https://fpif.org/manifesto-for-an-ecosocial-energy-transition-from-the-peoples-of-the-south/>
- 36 Ajl, M. (2021). A People's Green New Deal. Pluto Press.
- 37 Núñez, A., Benwell, M. C., & Aliste, E. (2020). Interrogating green discourses in Patagonia-Aysén (Chile): Green grabbing and eco-extractivism as a new strategy of capitalism. *Geographical Review*, 112(5), 688–706. <https://doi.org/10.1080/00167428.2020.1798764>
- 38 Žďárský, T. (2020, 17. února). Nahradit jedno auto druhým nestačí. Proč nejsou elektromobily řešením. Deník Referendum. Získáno z <https://denikreferendum.cz/clanek/33114-nahradit-jedno-auto-druhym-nestaci-proc-nejsou-elektromobily-resenim>
- 39 Environmental Justice Atlas. (n.d.). Environmental Justice Atlas. Environmental Justice Organisations, Liabilities and Trade (EJOLT). Získáno z <https://ejatlas.org/>
- 40 Woodward, D. (2015). Incrementum ad absurdum: Global growth, inequality and poverty eradication in a carbon-constrained world. World Economics Association World Economics Review, (4). Získáno z www.world-economics-association.org
- 41 United Nations Climate Change. (2019, 9. července). Climate change threatens progress across sustainable development, warns new UN report. UNFCCC News. Získáno z https://unfccc.int/news/climate-change-threatens-progress-across-sustainable-development-warns-new-un-report?utm_source=chatgpt.com
- 42 Dorninger, C., Hornborg, A., Abson, D. J., von Wehrden, H., Schaffartzik, A., Giljum, S., Engler, J. O., Feller, R. L., Hubacek, K., & Wieland, H. (2021). Global patterns of ecologically unequal exchange: Implications for sustainability in the 21st century. *Ecological Economics*, 179, 106824. <https://doi.org/10.1016/j.ecolecon.2020.106824>
- 43 Kovář, M. (2022, 16. května). Příjmová chudoba vzrostla téměř o polovinu, týká se každé šesté domácnosti. iROZHLAS. Získáno z https://www.irozhlas.cz/zpravy-domov/prijmova-chudoba-v-cesku_2205160500_ank
- 44 Butler, P. (2022, 7. září). Více než 1 milion lidí v UK čelí chudobě tuto zimu, ukazuje analýza. The Guardian. Získáno z <https://www.theguardian.com/society/2022/sep/07/uk-poverty-winter-energy-prices-analysis-shows>
- 45 Fraser, N., & Leonard, S. (2016, podzim). Kapitalismus a krize péče: Rozhovor s Nancy Fraser. Dissent Magazine. Získáno z <https://www.dissentmagazine.org/article/nancy-fraser-interview-capitalism-crisis-of-care/>
- 46 Hickel, J. (2019). Degrowth: a theory of radical abundance. *Real-World Economics Review*, (87), 54–68. Získáno z <https://www.paecon.net/PAEReview/issue87/Hickel87.pdf>
- 47 Wilkinson, R., & Pickett, K. (2010). The Spirit Level: Why Equality is Better for Everyone. Penguin Books.
- 48 Novák, A. (2022, 6. července). Kolik je dost? K autonomní společnosti nerůstu. Deník Alarm. Získáno z <https://denikalarm.cz/2022/07/kolik-je-dost-k-autonomni-spolecnosti-nerustu/>
- 49 Cattaneo, C., Kallis, G., Demaria, F., Zografos, C., Sekulova, F., D'Alisa, G., Varvarousis, A., & Conde, M. (2022). A degrowth approach to urban mobility options: Just, desirable and practical options. *Local Environment*, 27(4), 459–486. <https://doi.org/10.1080/13549839.2022.2025769>
- 50 European Environmental Bureau. (2022, 22. března). Wellbeing Wardrobe: A wellbeing economy for the fashion and textile sector. Získáno z <https://eeb.org/library/wellbeing-wardrobe-a-wellbeing-economy-for-the-fashion-and-textile-sector/>
- 51 Millward-Hopkins, J., Steinberger, J. K., Rao, N. D., & Oswald, Y. (2020). Providing decent living with

- minimum energy: A global scenario. *Global Environmental Change*, 65, 102168. <https://doi.org/10.1016/j.gloenvcha.2020.102168>
- 52 Richters, O., & Siemoneit, A. (2019). Growth imperatives: Substantiating a contested concept. *Structural Change and Economic Dynamics*, 51, 126-137.
- 53 Fanning, A. L., O'Neill, D. W., Hickel, J., & Roux, N. (2022). The social shortfall and ecological overshoot of nations. *Nature Sustainability*, 5(1), 26-36. <https://doi.org/10.1038/s41893-021-00799-z>
- 54 <https://www.beyond-growth-2023.eu/>
- 55 Johanisová, N. (2022, 24. září). Co je ekonomická demokracie a jak souvisí s ideály nerůstu? *Deník Alarm*. Získáno z <https://denikalarm.cz/2022/09/co-je-ekonomicka-demokracie-a-jak-souvisi-s-idealy-nerustu/>
- 56 Windegger, F., & Spash, C. L. (2023). Reconceptualising freedom in the 21st century: neoliberalism vs. degrowth. *New Political Economy*, 28(4), 554-573. <https://doi.org/10.1080/13563467.2022.2149719>
- 57 Bauwens, M. (2014, 10. listopadu). The rise of multi-stakeholder cooperatives. *Resilience*. Získáno z <https://www.resilience.org/stories/2014-11-10/the-rise-of-multi-stakeholder-cooperatives/>
- 58 Hinton, J., & Maclurcan, D. (2017). A not-for-profit world beyond capitalism and economic growth? *ephemera: theory & politics in organization*, 17(1), 147-166. Získáno z https://www.researchgate.net/publication/315788704_A_not-for-profit_world_beyond_capitalism_and_economic_growth
- 59 Durand, C., Hofferberth, E., & Schmelzer, M. (2023). Planning beyond growth. The case for economic democracy within limits. *Archive ouverte UNIGE*. Získáno z <https://archive-ouverte.unige.ch/unige:166429>
- 60 Lange, S., & Jackson, T. (2019). Speed up the research and realization of growth independence. *Ökologisches Wirtschaften-Fachzeitschrift*, (1), 26-27.
- 61 Čech, M., & Tkadleček, Á. (2022, 22. října). Práce ničí svět, ale nemusela by. Její současná podoba je neudržitelná. *Deník Alarm*. Získáno z <https://denikalarm.cz/2022/10/prace-nici-svet-ale-nemusela-by-jeji-soucasna-podoba-je-neudrizitelna/>
- 62 *ibid.*
- 63 Theuer, L., & Hopp, J. (2019, 15. května). Bidding farewell to growth: How to provide welfare in a degrowth society. *Exploring Economics*. Získáno z <https://www.exploring-economics.org/en/discover/bidding-farewell-growth-how-provide-welfare-degrow/>
- 64 Žďárský, T. (2022, 2. srpna). Maximální příjem jako vstupní brána ke kultuře limitů: Máme odvahu ho prosazovat? *Deník Alarm*. Získáno z <https://denikalarm.cz/2022/08/maximalni-prijem-jako-vstupni-brana-ke-kulture-limitu-mame-odvahu-ho-prosazovat/>
- 65 Raymond, R. (2022, 12. dubna). A world without profit with Jennifer Hinton. *Shareable*. Získáno z <https://www.shareable.net/response/a-world-without-profit-with-jennifer-hinton/>
- 66 Mellor, M. (2010). The future of money: From financial crisis to public resource. Pluto Press. Získáno z <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/182430/1/642725.pdf>
- 67 Douthwaite, R. (2012). Degrowth and the supply of money in an energy-scarce world. *Ecological Economics*, 84, 187-193.
- 68 <https://aliveintheanthropocene.world/talks/jennifer-hinton>
- 69 Žďárský, T. (2022, 2. srpna). Maximální příjem jako vstupní brána ke kultuře limitů: Máme odvahu ho prosazovat? *Deník Alarm*. Získáno z <https://denikalarm.cz/2022/08/maximalni-prijem-jako-vstupni-brana-ke-kulture-limitu-mame-odvahu-ho-prosazovat/>
- 70 Kasy, M., & Lehner, L. (2023, 31. ledna). The many benefits of a guaranteed job program. *Pitchfork Economics*. Získáno z <https://pitchforkforeconomics.com/episode/the-many-benefits-of-a-guaranteed-job-program-with-max-kasy-and-lukas-lehner/>
- 71 Dowd, P. (2022, 17. října). Čtyřdenní pracovní týden již mění životy Britů: můj nový zákon by to mohl umožnit všem. *The Guardian*. Získáno z <https://www.theguardian.com/commentisfree/2022/oct/17/four-day-week-british-new-bill-workers-businesses>
- 72 Kelly, J. (2021, 5. července). Island zavedl zkrácený pracovní týden a byl to ohromný úspěch. *Forbes*. Získáno z <https://www.forbes.com/sites/jackkelly/2021/07/05/iceland-tried-a-shortened-workweek-and-it-was-an-overwhelming-success/>

Prodolujemo se z ekologické krize?

Proč a jak musíme bojovat proti extraktivismu

Dominantní klimatické politiky vycházejí z přesvědčení, že dekarbonizace je možná i bez systémové změny, tedy v rámci stávajícího politického a ekonomického uspořádání. Zatímco dříve zastánci klimatických opatření převážně požadovali změnu západního konzumistického životního stylu a přijetí určitých omezení nutných pro „záchranu planety“, dnes převládá opačný pohled. Klimatická krize je prezentována jako obrovská příležitost pro byznys a inovace prostřednictvím tzv. zeleného růstu. Z této perspektivy je ekonomický růst nejen slučitelný s dekarbonizací, ale dokonce je přímo nezbytný pro její dosažení, protože pohání rozvoj zelených technologií.

Technologická řešení se skutečně závratnou rychlostí stávají stále bezpečnějšími, efektivnějšími a levnějšími, jako v případě baterií do elektromobilů nebo solárních panelů. Technooptimismus pak představuje víru v to, že technologické inovace budou dostačující při řešení klimatické krize. Na jedné straně má docházet k dekarbonizaci ekonomických aktivit prostřednictvím nízkouhlíkových zdrojů energie,* na druhé straně se řešením mají stát technologie jako zachytávání a ukládání uhlíku (*carbon capture and storage*, CSS) či některé formy geoinženýrství pro obtížně dekarbonizovatelné ekonomické aktivity.

Současný vývoj v energetice ovšem ukazuje, že ačkoliv nízkouhlíkové zdroje tvoří stále větší podíl celkové produkce energie, jen částečně kompenzují rostoucí poptávku. Celkový podíl fosilních paliv na výrobě energie sice mírně klesá, ale jen stěží můžeme hovořit o dramatickém poklesu v absolutních číslech, který je pro dosažení klimatických cílů nezbytný. I nadále roste výroba energie ze všech zdrojů, včetně těch fosilních, s výjimkou uhlí¹. Někteří vědci proto upozorňují, že i samotný koncept energetické tranzice (*energy transition*) je zavádějící a je přesnější hovořit o energetickém přírůstku (*energy addition*)². Na globální úrovni k dekarbonizaci prakticky nedochází. Technooptimismus spolu se zeleným růstem tak nepřináší řešení klimatické krize, ale naopak její prohloubení. Stále vyšší poptávka po energii navíc zvyšuje i poptávku po tzv. kritických surovinách, jako jsou lithium, kobalt, nikl nebo kovy vzácných zemin, které jsou nezbytné pro bateriové technologie – ať už do elektromobilů nebo pro ukládání energie z nízkouhlíkových zdrojů.

* Záměrně používám pojem „nízkouhlíkové zdroje energie“ a nikoliv „obnovitelné zdroje energie“ (OZE). Mnozí akademici zdůrazňují, že pojem obnovitelné zdroje energie vytváří mylný dojem, že jsou tyto zdroje skutečně zcela obnovitelné, a tím zakrývá, jak moc jsou závislé na těžbě a extraktivismu. Ve chvíli, kdy těžba dominantně závisí na fosilních palivech, a recyklace, která je často sama o sobě vysoce znečišťující, se pohybuje v jednotkách procent, nelze hovořit o obnovitelnosti. Pojem „nízkouhlíkové zdroje energie“ zdůrazňuje, že tyto zdroje jsou skutečně nízkouhlíkové v porovnání s fosilními zdroji, rozhodně se však nejedná o nulové hodnoty vyprodukovaného uhlíku během celého životního cyklu těchto technologií.

Z dat institucí, jako je například Mezinárodní energetická agentura, je zřejmé, že existuje fundamentální nesoulad mezi předpokládanou poptávkou po kritických surovinách a jejich současnou dostupností.

Z dat institucí, jako je například Mezinárodní energetická agentura, je zřejmé, že existuje fundamentální nesoulad mezi předpokládanou poptávkou po kritických surovinách a jejich současnou dostupností³. Zelená „tranzice“ založená na technologických řešeních již nyní vyžaduje bezprecedentní nárůst těžby. Evropská komise odhaduje, že do roku 2050 lze v Evropské unii očekávat sedminásobný nárůst poptávky po vzácných kovech a jedenadvacetinásobný nárůst poptávky po lithiu ve srovnání se současností⁴.

Zatímco těmto surovinám se někdy přezdívá také „tranziční“ právě pro jejich význam v zelené a energetické tranzici, významné jsou ovšem také v oblasti digitálních technologií a obranného průmyslu. Jejich geopolitický význam tak rychle roste, stejně jako snahy o jejich vytěžení a kontrolu dodavatelských řetězců. Samotná těž-

ba těchto surovin, stejně jako těžba obecně, patří mezi nejvíce znečišťující lidské aktivity a způsobuje rozsáhlé ničení krajiny a znečištění vody, půdy a ovzduší. Vede také ke konfliktům s místními komunitami a ohrožuje jejich zdraví, stejně jako zdraví celých ekosystémů. Těžební sektor přitom patří mezi největší emity skleníkových plynů s produkcí čtyři až sedm procent celosvětových emisí⁵.

Rozšiřující se těžební sektor a jeho vize „zeleného“ růstu jsou tak v přímém rozporu se sociálně spravedlivou ekologickou tranzicí. Komunity, které jsou touto novou vlnou těžebních projektů zasaženy, poukazují právě na tyto rozpory mezi údajnou dekarbonizací a potenciálně obrovským znečištěním, jako je tomu např. v Srbsku.

Největší lithiový důl Evropy, který nebude

Konflikt na Ukrajině a sílící povědomí o dominanci Číny v dodavatelských řetězcích nízkouhlíkových technologií prohloubily obavy ohledně materiálové suverenity, bezpečnosti a konkurenceschopnosti Evropské unie. V důsledku toho se zajištění přístupu ke kritickým surovinám stalo jednou z hlavních priorit EU,

což potvrdilo přijetí Evropského aktu o kritických surovinách v roce 2023 jako hlavního politického nástroje na podporu těžby v EU a partnerských zemích.

Srbsko, kandidátská země Evropské unie, mělo v tomto směru sehrát klíčovou roli. Minerál jadarit, který byl objeven v roce 2004 v západní části země a pojmenován po místní řece Jadar, se ukázal být výjimečně bohatým nejen na lithium, ale také na boritany. Projekt Jadar, vedený společností Rio Tinto, jednou z největších těžebních korporací na světě, začal být prezentován jako zelené řešení pro Unii a zároveň neuvěřitelná ekonomická příležitost pro Srbsko. Výstavba největšího evropského lithiového dolu měla začít v roce 2022.

Projekt však narazil na odpor obyvatel úrodného údolí řeky Jadar, kteří odmítli prodat pozemky, opustit své domovy a spolu s dalšími odpůrci těžby se rozhodli proti záměru bojovat. Ve svém doktorandském výzkumu se zaměřuji právě na odpor proti těžbě lithia v Srbsku a skrze etnografickou metodologii jsem měla možnost poznat jak místní komunity, které jsou projektem zasaženy, tak další aktivisty z celé země, kteří proti těžbě bojují. V okolí řeky Jadar jde především o zemědělce a farmáře, kteří zde žijí již po generace. Jejich silný vztah k domovu a k zemi jako hlavnímu zdroji obživy a snaha o ochranu životního prostředí, které by bylo těžbou zdevastováno, přitáhla pozornost mnohých lidí napříč Srbskem i mezinárodně.

Hnutí proti těžbě lithia mobilizoval v Srbsku především hluboký pocit nespravedlnosti: úrodná půda má být zdevastována, aby mohly vyšší třídy v Evropě jezdit elektrickými auty a nadnárodní korporace profitovala z těžby přírodního bohatství. Tento pocit rezonoval ve společnosti natolik silně, až vyústil v obrovské protesty, které se rozšířily po celé zemi. Na podzim 2021 vyšly opakovaně desítky tisíc lidí do ulic ve více než padesáti srbských městech. Po masových protestech, které trvaly měsíce a cíleně blokovaly hlavní ekonomické uzly jako jsou mosty a dálnice, byla vláda donucena projekt v lednu 2022 oficiálně zrušit.

I po zrušení projektu ale bylo zřejmé, že z plánů těžit v Srbsku lithium tak snadno nesejde. Už o rok a půl později, v červenci 2024, srbští politici představitelé projekt obnovili a urychleně podepsali s Evropskou unií memorandum o porozumění v oblasti „udržitelných surovin, bateriových řetězců a elektrických vozidel.“ Podpisu Memoranda se kromě představitelů Srbska a Evropské komise zúčastnili také někdejší německý kancléř Olaf Scholz a velvyslanci Německa, Itá-

**Těžební sektor
přitom patří mezi
největší emitenty
skleníkových plynů
s produkcí čtyři
až sedm procent
celosvětových emisí.**

lie a Spojených států. Podepsáni jsou pod ním také výkonní ředitelé společností Mercedes-Benz, Rio Tinto a InoBat. Zájmy velkých mocností i nadnárodních společností jdou totiž ruku v ruce se „zelenou“ tranzicí, založenou na nekonečném ekonomickém růstu a materiálové spotřebě.

Protesty však neutichly a plány na těžbu i nadále doprovází vlny nevole. V srpnu 2024, jen pár týdnů po podepsání Memoranda, se v Bělehradě konal jeden z největších protestů v dějinách Srbska, kterého se opět účastnily desítky tisíc lidí. Ačkoliv jsou aktivisté stále častěji zatýkáni, zastrašováni a špehováni, jejich odpor neochabuje. Boj místních komunit a jejich spojenců v Srbsku i za jeho hranicemi představuje zásadní zpochybnění takové „zelené“ tranzice, která je založená na nekonečném růstu a neúprosném extraktivismu, a která je z definice nespravedlivá. Právě koncept extraktivismu je klíčový pro porozumění těmto dynamikám.

Proč extraktivismus a ne jednoduše těžba?

Co vlastně znamená extraktivismus? A jaký je vztah mezi extrakcí a extraktivismem? Jinými slovy, kdy se čin extrakce surovin stává logikou zvanou extraktivismus?

Koncept extraktivismu vznikl v Latinské Americe, kde se místní rurální komunity, původní obyvatelstvo, aktivisté, akademici a další snažili najít vhodné označení pro dlouhou historii koloniálního vykořisťování přírodních zdrojů, především ze strany západních impérií. Ekvádorský ekonom a bývalý ministr energetiky a těžby Alberto Acosta definoval extraktivismus v klasickém smyslu slova jako „aktivity, které odebírají velké množství přírodních zdrojů, jež nejsou zpracovány (nebo jsou zpracovány pouze do omezené míry), zejména pro export“.

**Hnutí proti těžbě lithia mobilizoval
v Srbsku především hluboký pocit
nespravedlnosti: úrodná půda
má být zdevastována, aby mohly vyšší
třídy v Evropě jezdit elektrickými auty
a nadnárodní korporace profitovala
z těžby přírodního bohatství.**

Koncept extraktivismu se postupně rozšířil, takže můžeme hovořit nejen o fyzické či materiálové extrakci, ale také např. o extrakci finanční či epistemické*. Zároveň extraktivismus už dávno není vyhrazen pouze pro koloniální velmoc. Obrovský nárůst těžby například v Latinské Americe zejména od konce dvacátého století realizují samy národní státy v úzké spolupráci s nadnárodním kapitálem a mezinárodními institucemi. Extraktivismus se tak stal dominantním modelem rozvoje, který prosazovaly a stále prosazují jak progresivní, tak neoliberální vlády, levicové i pravicové. Ačkoliv extraktivismus dominoval i třeba v Sovětském svazu, od počátku 21. století je patrný „boom“ komodit, který expandoval v planetárním měřítku.

**To, co je hegemonicky
označováno jako
zelená tranzice, je tedy
ve skutečnosti závislé
na neustálé expanzi
extraktivismu –
od kritických surovin
až po nízkouhlíkovou
infrastrukturu.**

Extraktivismus se tak stal základním stavebním kamenem globálního kapitalismu. Alexander Dunlap a Jostein Jacobsen používají pojem „totální extraktivismus“ pro označení toho, že „techno-kapitalistický světový systém má nenasytnou chuť po veškerém životě – totální spotřebu lidských i nelidských zdrojů – která destruktivně přetváří Zemi“⁷. Extraktivismus tedy není pouze těžbou ani samotným aktem extrakce zdrojů. Jedná se o soubor ontologických praktik a způsobů myšlení, který je postaven na násilí v jeho mnoha podobách, ať už vůči lidským, či více-než-lidským komunitám a ekosystémům.

Jenže zatímco ničení životního prostředí skrze „tradiční“ extraktivismus se stalo akceptovatelné jako cena, kterou je nutné zaplatit pro dosažení rozvoje, nyní těžba kritických surovin představuje „zelenání“ extraktivismu. Zelený extraktivismus již není vnímán v rozporu s udržitelností, ale naopak jako nezbytný předpoklad pro její dosažení. Tuto změnu vnímání bychom měli chápat jako velmi dramatickou a jako přímý důsledek komplexního greenwashingu nadnárodních korporací a s nimi spřízněných politických sil, které hledají nové investiční příležitosti, jež by se daly přetříti nazeleno.

Ulrich Brand a Markus Wissen ve své knize „Imperiální způsob života“⁸ popisují, jak je fungování každodenního života podmíněno globální expropriací zdrojů, která je založena na nerovných a nespravedlivých vztazích. Probíhající těžební

* Původní obyvatelé Latinské Ameriky hovoří o epistemickém extraktivismu jako o vykořisťování jak jejich znalostí, tak i samotného způsobu přemýšlení, kulturního dědictví či kosmologie.

horečka za „kritickými“ surovinami, jako je lithium, pak představuje zelenání jak extraktivismu, tak imperiálního způsobu života.

Současné dominantní strategie boje proti klimatické krizi tak zdánlivě umožňují udržet stejný vzorec spotřeby jako fosilní paliva, namísto hledání alternativ k vysoce konzumnímu – a imperiálnímu – způsobu života. To, co je hegemonicky označováno jako zelená tranzice, je tedy ve skutečnosti závislé na neustálé expanzi extraktivismu – od kritických surovin až po nízkouhlíkovou infrastrukturu. Zelený extraktivismus tak překračuje rozsah klasického extraktivismu a zakládá svou legitimitu na silné morální signalizaci: Každý, kdo se mu postaví, je považován za protivníka boje proti klimatické krizi.

Udržitelná těžba v Evropě?

„Každý, kdo se zajímá o zelenou tranzici, každý, kdo se zajímá o naši cestu k elektrifikaci – a to neznamená jen elektrická vozidla, ale také obnovitelné zdroje energie –, by měl být spojencem projektu Jadar.“ Tato slova bývalé ředitelky srbské pobočky korporace Rio Tinto⁹ názorně ilustrují logiku zeleného extraktivismu.

Rio Tinto, stejně jako další těžební společnosti, trvá na tom, že dokáže zajistit nejvyšší environmentální standardy. Zelený extraktivismus tak lakuje nazeleno i samotnou těžbu – díky lepším technologiím bude údajně docházet k menším dopadům na životním prostředí. Extraktivismus je přitom nejen stále „zelenější“, ale také „chytřejší“. Těžba, stejně jako jiná odvětví, se rychle automatizuje a robotizace těžby umožňuje vytvářet novou image bezpečnosti, ať už jde o pracovní místa, kterých ovšem bude kvůli automatizaci méně než v minulosti, nebo o ochranu životního prostředí. Taková tvrzení však odporují právě probíhající masivní vlně deregulace těžebního průmyslu. Strategie typu Evropského aktu o kritických surovinách, ale i různé národní iniciativy, mají za úkol urychlit realizaci projektů, které jsou považovány za strategické. Ruku v ruce s touto deregulací jdou obrovské subvence pro nadnárodní korporace.

Zároveň tak přestávají platit dlouho opakované argumenty o nadřazenosti Evropy nad zbytkem světa, když je řeč o ochraně životního prostředí v kontextu extraktivistických projektů. Například v rakouských Korutanech místní samospráva nedávno přijala kontroverzní rozhodnutí, že pro plánovaný lithiový projekt nebude nutné vypracovat Vyhodnocení vlivů na životní prostředí (EIA), a to právě v zájmu jeho co nejrychlejší realizace¹⁰. Podobně i v České republice projekt těžby lithia na Cínovci na své Vyhodnocení vlivů na životní prostředí čeká. Existuje ovšem snaha prohlásit ho prostřednictvím Evropského aktu o kritických surovinách za „strategický“, což by proces získávání potřebných povolení mohlo výrazně urychlit a dále tak ohrozit místní komunitu a životní prostředí.

Současné uspořádání, ve kterém bohaté státy globálního Severu spoléhají na těžbu především v zemích globálního Jihu, není ani spravedlivé ani udržitelné. Evropská unie spotřebovává 25 až 30 procent celosvětově vyprodukovaných kovů, přičemž tvoří pouze šest procent světové populace¹¹. Návrat a přesun výrobních kapacit do blízkých zemí, tzv. „*onshoring*“ a „*nearshoring*“ těžby, jak je pozorujeme především v Evropské unii a Spojených státech, není ovšem snahou o nápravu nespravedlností a o dekolonizaci globálního Jihu, ale geopolitickým závodem ke dnu a novou expanzí nadnárodního kapitálu.

Podobně jako byl chápán a podporován extraktivismus napříč politickým spektrem v různých zemích jako nutné zlo, bez něhož se ekonomický rozvoj neobejde, můžeme se i v rámci západního klimatického hnutí setkat s představou, že je spravedlivější těžit v Evropě. Otevírání nových dolů v Evropě ale neznamená zavírání dolů jinde. K dekarbonizaci, která by byla založená pouze na nízkouhlíkových technologiích, by bylo potřeba tolik kritických surovin, že by se veškeré stávající doly musely rozšiřovat a nové otevírat.

Komunity si navíc rozhodně nejsou rovny ani v Evropě, a už vůbec ne mezi EU a zbytkem Evropy. Těžební projekty jsou často plánovány na periferiích a na územích původních obyvatel, jako například v oblasti Sápmi na severu Evropy. Těžebními projekty jsou proto zpravidla nejvíce zasaženy právě ty komunity, které za klimatickou krizi mohou nejméně. Tváří v tvář nové vlně těžby se však již nyní organizují nejen napříč Evropou, ale i na ose globální Sever–Jih. Vznikající vazby mezi těmito komunitami umožňují sdílení znalostí a zkušeností, což hraje klíčovou roli v posilování vzájemné solidarity, boji proti extraktivismu a hledání spravedlivějších alternativ.

Cesta ze začarovaného kruhu zeleného extraktivismu?

O klimatické krizi se často hovoří také jako o krizi imaginace, protože je zdánlivě nemožné představit si systém, který by nebyl založený na nekonečném růstu. Nerůst pak představuje jednu z nejvýraznějších odpovědí i na tuto krizi. Součástí takové alternativy však musí být také odpoutání se od extraktivistické ideologie. V Latinské Americe má hnutí antiextraktivismu a postextraktivismu dlouhou tradici.¹² Původní obyvatelé a jejich spojenci zde jasně formulují alternativy založené na vizích, které úzce souvisejí s nerůstovými přístupy. Tyto perspektivy zdůrazňují například význam *buen vivir* – dobrého života a blahobytu mimo destruktivní logiku extraktivismu. Nabízejí tak cesty k osvobození od vykořisťovatelského vztahu k přírodě a směřování ke skutečné transformaci, nikoliv pouze tranzici.

Stejně tak existují konkrétní politické návrhy, jak dosáhnout klimatických cílů s minimální těžbou¹³. Regulace poptávky je nutná skrze nerůstové politiky dostatku, tedy ty strategie, které se zaměřují na snížení nadměrné spotřeby a usilují o spravedlivé naplňování lidských potřeb v rámci ekologických limitů¹⁴. Klíčovou rolí přitom hraje recyklace a cirkularita. Skutečná cirkularita je ovšem možná pouze pokud se upustí od kultury jednorázového a krátkodobého použití a zároveň dojde k výraznému, avšak plánovanému snížení spotřeby. V tom jsou stěžejní zejména energetika a doprava, dva nejvíce emitující sektory ekonomiky.

Odhaduje se, že za více než osmdesát procent poptávky po lithiu po roce 2040 ponесou odpovědnost elektrická vozidla, z nichž drtivou většinu tvoří osobní auta¹⁵. Odklonem od individuálního automobilismu směrem k systémovým řešením, jako jsou veřejná a aktivní doprava, by tak mohlo dojít k výraznému snížení poptávky po tomto vzácném kovu. Podle dalších studií může být poptávka po lithiu ve Spojených státech do roku 2050 snížena až o 92 procent ve srovnání se scénáři, které předpokládají největší nárůst jeho spotřeby, a to právě snížením závislosti na automobilech¹⁶. Nejde jen o behaviorální změny, ale o celkový přechod směrem k výrazně méně energeticky náročné ekonomice. Taková transformace by zároveň vedla i k menší energetické a materiálové závislosti – a tedy k větší soběstačnosti a bezpečnosti.

Kudy tedy dál? Prvním krokem v tomto směru je upustit od zavádějících termínů, jako jsou „obnovitelné zdroje energie“ či „energetická tranzice“. Zdroje energie nejsou obnovitelné, vyžadují suroviny, které musí být někde vytěženy, většinou v zemích globálního Jihu. Energetická tranzice se zatím nekoná, pouze dochází k nárůstu spotřeby energie.

Příliš dlouho se klimatická hnutí – především ta na Západě – spokojovala s hegemonními politickými iniciativami, jako jsou *Green Deal* v EU nebo *Green New Deal* v USA. V současnosti však západní státy upouštějí i od těchto neambiciózních opatření. Sliby klimatických řešení prakticky zcela nahradila rétorika ekonomického růstu, geopolitického rivalství a militarizace. Růstové klimatické politiky nejenže nikdy nemohly úspěšně fungovat, ale navíc jsou už nyní pohřbeny nástupem pravicových a fašistických sil. Pouze usilováním o systémovou změnu a spraved-

**V tuto chvíli
je to právě odpor
místních komunit,
který představuje
hlavní překážku
pro nekontrolovanou
expanzi kapitálu
a jeho extraktivistické
projekty.**

livou transformaci může být veřejnost přesvědčena o nutnosti řešit klimatickou krizi.

V tuto chvíli je to právě odpor místních komunit, který představuje hlavní překážku pro nekontrolovanou expanzi kapitálu a jeho extraktivistické projekty. Příliš často jsou však tyto komunity ponechávány napospas pravicovým demagogům a popíračům klimatických změn, protože mnohé ekologické organizace nedokážou adekvátně formulovat pozici, která by se jasně vymezila proti destruktivní těžbě i erozi demokratické participace a rozhodování. Dokud nebude snižování poptávky primární klimatickou strategií, je povinností všech, kteří usilují o spravedlivou a skutečně udržitelnou transformaci, aby tyto komunity podpořili a společně s nimi artikulovali alternativní vizi budoucnosti.

- 1 Jak porozumět světové spotřebě energie v 10 grafech [How to understand world energy use in 10 graphs]. (2021, 21. července). New Scientist. Získáno z <https://www.newscientist.com/article/mg25133463-500-how-to-understand-world-energy-use-in-10-graphs/>
- 2 York, R., & Bell, S. E. (2019). Energy transitions or additions?: Why a transition from fossil fuels requires more than the growth of renewable energy. *Energy Research & Social Science*, 51, 40–43. <https://doi.org/10.1016/j.erss.2019.01.008>
- 3 International Energy Agency. (2021). Clean energy demand for critical minerals set to soar as the world pursues net zero goals. IEA. Získáno z <https://www.iea.org/news/clean-energy-demand-for-critical-minerals-set-to-soar-as-the-world-pursues-net-zero-goals>
- 4 European Commission. (2024). Critical Raw Materials Act. EC. Získáno z https://single-market-economy.ec.europa.eu/sectors/raw-materials/areas-specific-interest/critical-raw-materials/critical-raw-materials-act_en.
- 5 Delevingne L et al. (2020). Climate risk and decarbonization: What every mining CEO needs to know. McKinsey. Získáno z <https://www.mckinsey.com/capabilities/sustainability/our-insights/climate-risk-and-decarbonization-what-every-mining-ceo-needs-to-know>.
- 6 Acosta, A. (2013). Extractivism and neoextractivism: two sides of the same curse. *Beyond development: alternative visions from Latin America*, 1, 61–86, p. 62.
- 7 Dunlap, A. & Jakobsen, J. (2020). *The Violent Technologies of Extraction: Political ecology, critical agrarian studies and the capitalist worldeater*. Palgrave Macmillian, p. 1.
- 8 Brand, U. & Wissen, M. (2013). *The Imperial Mode of Living*. Verso Books.
- 9 Nova S. (2024). GOST: Marijanti Babić GLAVNA ZASTUPNICA RIO TINTO. <https://www.youtube.com/watch?v=hu-tUQvIr2I>.
- 10 Mining.com. (2024). Critical Metals' Wolfsberg lithium project to get fast-tracked without EIA. Získáno z <https://www.mining.com/critical-metals-wolfsberg-lithium-project-to-get-fast-tracked-without-eia/>.
- 11 Friends of the Earth Europe. (2023). Mining the depth of influence: How industry is forging the EU Critical Raw Materials Act. Získáno z <https://friendsoftheearth.eu/wp-content/uploads/2023/07/Mining-the-depths-of-influence.pdf>; Marin, D. et al. (2023). Sacrifice zones for sustainability? Green extractivism and the struggle for a just transition. EEB. <https://eeb.org/wp-content/uploads/2023/11/Sacrifice-Zones-final-layout.pdf>.
- 12 Acosta, A., et al. (2016). Post-Growth and Post-Extractivism: Two Sides of the Same Cultural Transformation. *Alternautas*, 3(1).
- 13 Seas at Risk. (2021). Breaking free from mining: A 2050 blueprint for a world without mining - on land and in the deep sea. Získáno z <https://seas-at-risk.org/wp-content/uploads/2021/06/Breaking-Free-From-Mining.pdf>, p.5.
- 14 Ibid.
- 15 International Energy Agency (2024). Critical Minerals Data Explorer. IEA. Získáno z <https://www.iea.org/data-and-statistics/data-tools/critical-minerals-data-explorer>.
- 16 Riofrancos, T., et al. (2023). Achieving Zero Emissions with More Mobility and Less Mining. Climate and Community Project, US Davis. Získáno z <https://climateandcommunity.org/research/more-mobility-less-mining/>.

Technologie v pasti růstu.

Může AI skutečně pomoci planetě?

Koncepty zeleného růstu a nerůstu jsou často vnímány jako v zásadě protichůdné. Zelený růst bývá vnímán jako technooptimistický přístup, pro nějž jsou v překonávání klimatické krize hlavní technologická řešení. Nerůst je oproti tomu spojen s potřebou ekonomických a sociálních změn a nedůvěrou k technologiím. Ovšem i zastánci nerůstu uznávají význam technologických změn v procesu vytváření nerůstové společnosti. Jeden z prominentních hlasů nerůstového hnutí Jason Hickel definuje hlavní kritéria, která by měl technologický vývoj splňovat: jsou jimi efektivita, ekologická udržitelnost a sociální spravedlnost. Shoda na těchto kritériích by mohla panovat mezi zastánci obou konceptů.

Zásadní rozdíl ovšem existuje v přístupu k tomu, jak s danými kritérii pracovat a vyhodnocovat je. Zatímco podporovatelé zeleného růstu jsou ochotni spíše vyčkávat a věřit, že technologický vývoj přinese pozitivní změnu, zastánci nerůstu očekávají včasnější řešení, například nahrazení *high-tech* technologií *low-tech* technologiemi*. Spor tedy není mezi pro- a antitechnologickým přístupem, ale mezi tím, jaké budoucí technologie si představujeme, za jakých podmínek a v jaké podobě je realizujeme a jaké mocenské struktury technologie spoluvytváří.

V tomto kontextu nelze přehlédnout roli jedné z nejdiskutovanějších technologií dneška – obecných modelů umělé inteligence (GPAI**, v textu pro zjednodušení dále jen „umělá inteligence“ – AI)**, které jsou založeny na velkých jazykových modelech (známých jako LLM)***. Den co den se objevují nové články a studie o tom, jak AI významně změní společnost, pracovní trh a mnoho dalších oblastí lidské činnosti. Někteří technooptimisté vidí v umělé inteligenci potenciální řešení klimatické krize, například zvyšováním efektivity a optimalizací komplexních systémů jako je energetická distribuční soustava nebo objevováním nových syntetických materiálů. Témata jako umělá inteligence a klimatická krize či umělá inteligence a naplnění jednotlivých cílů udržitelného rozvoje se proto stávají stále častěji diskutovanými.

Umělá inteligence není jen abstraktní, nehmotná entita, naopak, je pevně spjata s fyzickou a materiální infrastrukturou – od budov datových center, která vyžadují obrovské množství elektřiny a vody pro chlazení, po samotný hardware, který je třeba vyrobit a udržovat. Tato fyzická stránka AI přináší nové výzvy a otazníky ohledně její skutečné ekologické udržitelnosti.

* O low-tech se můžete dočíst více např. např. v knize Čas : dorůst v kapitole: „Pohoda pro všechny? Low-tech, práce a péče v nerůstovém světě.“

** Z anglického General-purpose Artificial Intelligence.

*** Z anglického Artificial Intelligence.

**** Z anglického Large Language Models.

Umělá inteligence a její materiální skutečnost

Důkazem toho, že umělá inteligence je fyzická a materiální, je fakt, že z jejího nástupu sklídila největší tržní zhodnocení společnost NVIDIA, která vyrábí grafické procesory, na kterých modely běží. NVIDIA se díky tomu v roce 2024 stala nejhodnotnější veřejně obchodovanou společností na světě. Současná AI je tedy především založena na fyzické infrastruktuře datových center, kde se tyto grafické procesory využívají. Hyperscale datová centra*, která se stávají stále populárnější, jelikož dokáží lépe reagovat na rostoucí poptávku po zpracování a ukládání dat, mohou zabírat plochu až padesáti hektarů, což je velikost přibližně čtyřiceti fotbalových hřišť. Podle dat Synergy Research Group bylo na začátku roku 2024 na světě přes tisíc *hyperscale* center a předpokládá se, že do roku 2028 se tento počet minimálně zdvojnásobí.

Tyto komplexy potřebují svou činnost z něčeho napájet. Firmy se proto snaží stavět tam, kde je levná a ideálně zelená elektřina. Energetická spotřeba AI je v současnosti tak vysoká, že Google či Microsoft nejsou schopny dostát svým vlastním klimatickým závazkům. Dalším problémem je, že místa, kde datacentra vyrůstají, se často potýkají s nedostatkem vody. Report Mezinárodní energetické agentury z roku 2024 odhaduje, že globální poptávka po energii pro datová centra, umělou inteligenci a kryptoměny by se mohla do roku 2026 více než zdvojnásobit a vzrůst ze 460 terawatthodin v roce 2022 až na 1050 terawatthodin (což odpovídá spotřebě celého Japonska). Ve Spojených státech by se spotřeba energie datových center mohla ztrojnásobit ze 130 terawatthodin v roce 2022, což představuje asi 2,5 procenta celkové spotřeby v zemi, na 390 terawatthodin do konce desetiletí. V Irsku se předpokládá, že do roku 2026 budou datová centra spotřebovávat třetinu veškeré elektřiny.

Samotní „apoštolové AI“ současný dramatický stav ani odhadovaný vývoj nerozporují. Sam Altman, ředitel OpenAI, se na Světovém ekonomickém fóru pro agenturu Bloomberg vyjádřil, že „stále ještě nedoceňujeme energetické potřeby této technologie“. Dle Altmana množství energie potřebné k naplnění jeho vize umělé inteligence vyžaduje energetický průlom. Altman proto aktivně investuje do společností, které ho mohou uskutečnit. Před tímto průlomem ovšem bude, slovy Altmana, zapotřebí se spolehnout na geoinženýrství jako provizorium. V řešení klimatické krize skrze geoinženýrství věří také Bill Gates, který k tématu energetické náročnosti modelů řekl: „Neměli bychom to s obavami ohledně energetické náročnosti AI přehánět a nechat prostor pro inovace a vývoj, které tento problém vyřeší.“ Altmana a Gatese můžeme pokládat za významné technooptimisty a propagátory zeleného růstu s představami o možném dosažení decouplingu, které byly zatím empiricky vyvráceny.

* Hyperscale datová centra se dnes běžně pohybují od 60 MW do několika set megawattů.

Podobný problém jako s energiemi je u datových center i v nárůstu spotřeby vody, který často vede k vyčerpání lokálních zdrojů. Protesty spjaté s energetikou, vodní či hlukovou zátěží datových center se konají čím dál častěji. Odehrály se již například ve Španělsku, na Novém Zélandu, v Chile, Uruguayi, Irsku či Arizoně a Oregonu ve Spojených státech. Protestujícím komunitám se není co divit. Když například v roce 2021 zasáhlo Nizozemsko velké sucho, lokální noviny Noordhollands Dagblad zjistily, že Microsoft, který se zde zavázal ke spotřebě mezi dvanácti až dvaceti miliony litrů vody ročně, ve skutečnosti spotřebuje kolem 83 milionů litrů*. A už v roce 2022, tedy v roce, kdy byl světu představen ChatGPT, s nímž začala velká vlna investic do vývoje nových modelů AI, oznámila společnost Google globální spotřebu 200 milionů hektolitrů vody, což představovalo nárůst spotřeby o dvacet procent oproti předchozímu roku. Za stejný rok Microsoft ohlásil spotřebu 64 milionů hektolitrů vody s meziročním nárůstem o 34 procent. Je velmi pravděpodobné, že od roku 2022 nárůst spotřeby vody těchto a podobných společností dále roste. Navíc většina reportovaných dat neodpovídá skutečné spotřebě těchto společností, jak ukázal příklad Nizozemska i dalších zemí.

Výzkumník Shaloi Ren společně se svým týmem poukázal na to, že každých pět až padesát promptů** (v závislosti na jejich komplexnosti) spotřebuje přibližně 500 mililitrů vody. Nárůst spotřeby vody by se dále dramaticky zvýšil, kdyby se AI stala součástí tradičních vyhledávačů (například Google vyhledávání se denně uskutečňuje mezi třemi až deseti miliardami). Obdobně výzkumnice Sasha Lucioni se svým týmem zjistila, že modely, které generují obsah, jsou až třicetkrát energeticky náročnější než tradiční vyhledávací nástroje. Ačkoliv se o energetické a vodní náročnosti AI mluví čím dál více a problému si začaly všimnout také legislativní orgány v EU či USA, zůstává základním problémem netransparentnost skutečné spotřeby této technologie. Většina dat, které máme, jsou buď hrubým odhadem, nebo jsou založena na starších verzích generativních modelů.

Generativní AI je závislá na pokročilém výpočetním hardwaru, především na grafických procesorech (GPU***) a dalších specializovaných čipech. Například k natrénování modelu Llama od firmy Meta bylo zapotřebí šestnáct tisíc grafických procesorů H100 (kdy jedna tato karta vyjde přibližně na 500 000 Kč). Pro výrobu těchto čipů je zapotřebí řada materiálů, jejichž původ je spojený s problematikou těžbou – jak z hlediska environmentálních dopadů, tak z hlediska lidských práv, jelikož se suroviny často těží v autoritativních nebo totalitních režimech (Čína, Demokratická Republika Kongo, Rusko). Mezi tyto materiály patří měď, hliník, lithium nebo wolfram. Jedná se o materiály často využívané pro výrobu obnovitelných zdrojů energie či v jiných průmyslových odvětvích, například ve stavebnictví. Rostoucí poptávka spjatá s AI průmyslem tak může znamenat růst cen či nedostatek kritických materiálů.

* Tato spotřeba se přibližně rovná spotřebě 550 čtyřčlenných domácností v ČR.

** Prompt je vstup od uživatele, na který AI reaguje a generuje odpovídající výstup.

*** Z anglického Graphic Processing Unit.

Všechny tyto poznatky ukazují, že umělá inteligence a její rozšiřování, stejně jako závod mezi velkými firmami postavit co největší model, s sebou nesou několik nezanedbatelných environmentálních a společenských dopadů. Je zapotřebí si přiznat, že společenské přínosy AI jsou vesměs stále spekulativní, zatímco škody jsou již empiricky prokazatelné. Zatímco vědci upozorňují na překročení šesti z devíti planetárních mezí a volají po potřebě snižovat energetickou a materiálovou spotřebu, jde současný vývoj AI opačným směrem. Z pohledu nerůstu je proto zapotřebí se ptát, kde umělá inteligence dává smysl a kde se jedná pouze o navyšování moci a profitu technologických firem na úkor planety, klimatu a lidí.

Je zapotřebí si přiznat, že společenské přínosy AI jsou vesměs stále spekulativní, zatímco škody jsou již empiricky prokazatelné. Zatímco vědci upozorňují na překročení šesti z devíti planetárních mezí a volají po potřebě snižovat energetickou a materiálovou spotřebu, jde současný vývoj AI opačným směrem.

Jak umělou inteligenci (ne)využívat

Jedním z pozitiv umělé inteligence, který může pomoci snižovat materiální a energetický „průtok“ naší společnosti, je zvyšování efektivity komplexních systémů. V energetickém sektoru se AI začíná aplikovat pro balancování sítě v reálném čase. Tato funkce bude s nárůstem obnovitelných zdrojů energie a jejich přirozenou fluktuací výroby, která se nemusí potkávat se společenskou poptávkou, stále potřebnější. V kontextu ochrany přírody je AI schopna analyzovat satelitní snímky a například upozorňovat na odlesňování, ale také jej predikovat. Umělá inteligence může pomoci s analýzou vývoje fauny a flóry a na základě velkého počtu dat identifikovat změny v chování, které mohou člověku umožnit rychlejší a citlivější reakci na tyto změny. Také se zmíněnou nadměrnou spotřebou vody může AI pomoci. Společnost WINT se pyšní tím, že její model pomohl v newyorské Empire State Building uspořit 274 milionů litrů vody za rok. Krátce řečeno, kdekoliv je produkováno velké množství (často nestrukturovaných) dat, je možné pomocí AI identifikovat prostor pro zefektivnění v dané oblasti.

Zároveň bychom ale měli k prohlášením o tom, jak lze AI využít ke zvýšení efektivity, přistupovat kriticky. Jak ukazuje Jevonsův paradox – technologický pokrok přinášející větší efektivitu při využívání určitého zdroje paradoxně zvyšuje spotřebu tohoto zdroje kvůli větší poptávce a dostupnosti. V růstové ekonomice tedy zvyšování efektivity nepřináší trvalé snižování využití zdrojů, ale naopak další celkové navýšení spotřeby energie a materiálů. Tomuto paradoxu se nevyhne ani AI, jelikož lidé mají tendenci aplikovat umělou inteligenci i tam, kde by mnohem efektivnější byla low-tech technologie či kde už dostatečně kvalitní technologie máme, jak ukazuje nahrazování „tradičních“ vyhledávačů generativními.

Existují ovšem oblasti, které bychom se neměli snažit nákladově zefektivnit vůbec, například vysoce uhlíkově náročná odvětví, jako je těžba ropy. Podle zprávy Greenpeace ropné a plynárenské společnosti využívají AI a pokročilou datovou analytiku ke zrychlení průzkumu a těžby nalezišť. To podle jejich odhadu může jen do konce roku 2025 přinést celému odvětví přidanou hodnotu až 425 miliard dolarů. Jak ukázal článek z roku 2019 *Oil is the new data*, ropné těžařské společnosti se snaží využívat AI nejen k zefektivnění těžby, ale také ke kontrole svých zaměstnanců podobně jako v případě firmy Amazon.

Umělá inteligence a omezená imaginace

Modely generativní umělé inteligence jsou mnohdy prezentovány jako existenční riziko. Existenční riziko přitom nemusí znamenat hned vyhynutí lidstva, jako je tomu ve sci-fi představách technologických apoštolů, ale daleko spíše přežití člověka v nehumánních podmínkách. Takové existenční riziko dnes nejvýznamněji představuje zhoršující se klimatická krize. Umělá inteligence nám ho může pomoci řešit, ale musíme požadovat, aby většina jejích zdrojů byla aplikována právě k tomuto účelu. Jak bylo ukázáno výše, jde vývoj umělé inteligence v tuto chvíli opačným směrem.

Profesorka Shannon Vallor tvrdí, že k překonání klimatické krize je zapotřebí nalézt nové způsoby dopravy, zemědělství, nakládání s odpady, výroby elektřiny či nové syntetické materiály, které nám umožní přizpůsobit se požadavkům naší planety a jejím limitům. Umělá inteligence, kterou dnes ve většině vytváříme, tyto změny spíše podkopává a oddaluje, než aby je podporovala, protože odráží chybné vzorce úsudku a hodnot, které nás přivedly do současného nebezpečí. Vallor v tomto smyslu mluví o AI jako o zrcadlu – vše, co umělá inteligence „umí“ a „zná“, zakládá na datech, které v minulosti vyprodukoval člověk. V tomto smyslu cokoliv, co AI vygeneruje, vychází z toho, co člověk udělal v minulosti a je silně navázáno na paradigma růstové společnosti. V době, kdy potřebujeme radikálně nová řešení, se to nezdá jako nejlepší cesta z krize. Nástroje umělé inteligence odrážejí hodnoty bohatých postindustriálních společností, které je vytvářejí.

Vallor v tomto smyslu mluví o AI jako o zrcadlu – vše, co umělá inteligence „umí“ a „zná“, zakládá na datech, které v minulosti vyprodukoval člověk. V tomto smyslu cokoliv, co AI vygeneruje, vychází z toho, co člověk udělal v minulosti a je silně navázáno na paradigma růstové společnosti.

Vallor dále říká, že „zrcadla“ umělé inteligence zesilují a posouvají vpřed dominující síly a nejčastější vzorce naší zdokumentované minulosti. Tím odvracejí náš pohled od novějších, vyspělejších a humánnějších možností. Místo abychom se jeden druhého ptali, čím bychom se mohli stát, žádáme „zrcadla“ umělé inteligence, aby nám ukázala, kým už jsme a čím jsme byli. Umělá inteligence je proto zrcadlem nás samých, ne takových, jací bychom měli nebo mohli být. Samozřejmě i reflexe minulosti má svůj přínos a, jak bylo zmíněno, umělá inteligence může přinést nové podněty a řešení jako v případě nových syntetických materiálů. Je ovšem zásadní uvědomovat si její limity, být si vědomi, na čem se její výstupy zakládají, a pracovat s tím, že většinu inovativních řešení musíme stále hledat u nás samých a mezi sebou. To se o to více týká oblastí společenských a humanitních věd nežli přírodních či ryze technických, kde simulace experimentů, rychlejší zpracování dat či modelování komplexních systémů může obecně přinést více užítku.

Měli bychom se také ptát, jak jsou v současnosti modely generativní umělé inteligence přístupné. Dnešní velké modely vlastní velké společnosti jako Google, Microsoft či xAI Elona Muska, což vede k monopolizaci online prostoru. Mnoho skutečných *open source* řešení zatím neexistuje*. Přitom specializované malé modely často zvládají konkrétní činnosti lépe a levněji. Malé a specializované modely nabízejí nejen environmentálně přijatelnější, ale také dostupnější a demokratičtější variantu a mohou lépe řešit konkrétní problémy, kterým naše společnost čelí.

Další úskalí současné umělé inteligence spočívá v politickém ukotvení a imaginační její tvůrců spojených s technokapitalismem. Zatímco je nám slibována zárná budoucnost technologických utopií, přináší současný vývoj růst konzumu za pomoci ještě cílenějších reklam dalších zbytečných produktů. S tím souvisí proble-

* Někteří by mohli namítnout, že model DeepSeek je konkurenceschopným *open source* modelem. Skutečný *open source* by měl obsahovat: 1. data, na kterých byl model trénován a evaluován 2. kód 3. architekturu modelu 4. váhy modelu. DeepSeek z těchto kategorií splňuje pouze třetí a čtvrtou.

matika elektroodpadu a jeho vlivu na životní prostředí a komunity, vykořisťování (zejména těch, kteří „čistí“ data pro trénování modelů, často v Africe a jihovýchodní Asii), nereprezentovatelnosti menšin a původních obyvatel či infrastrukturní uzamčení skrze umělou inteligenci (budování struktur závislých na AI do té míry, že bude velmi těžké učinit krok zpět podobně jako v případě osobní automobilové dopravy).

Nerůstové zhodnocení umělé inteligence

Pokud hodnotíme současný stav AI z hlediska tří kritérií technologického vývoje, tedy efektivity, ekologické udržitelnosti a sociální spravedlnosti, docházíme k závěru:

1. Z hlediska efektivity má AI velký potenciál a již přinesla několik pozitivních výsledků. V současném ekonomickém systému ovšem nárůst efektivity většinou neznamena snížení klimatické a ekologické stopy, což se děje i v případě umělé inteligence. Je proto zapotřebí, aby potenciál AI ke zvyšování efektivity byl využit právě pro skutečné snížení klimatické a ekologické stopy naší společnosti.
2. Ekologická udržitelnost je výrazným problémem současných velkých obecných modelů umělé inteligence. Vzhledem k současnému vývoji se AI může stát jedním z nejvýznamnějších znečišťujících odvětví na planetě a odběratelem většiny energie z obnovitelných zdrojů. I kdyby to nebyla AI, celá počítačová infrastruktura, v podobě datových center, bude technologickými firmami využita jinak a naplnění stejného scénáře se přesune třeba zpět směrem ke kryptoměnám.
3. S ohledem na sociální spravedlnost je několik důvodů k obavám a málo důvodů k optimismu. Současný rozvoj umělé inteligence je netransparentní, nedemokratický, umožňuje tvorbu *deepfakes*, podílí se na vykořisťování pracujících na globálním Jihu a čím dál více i na globálním Severu (viz krádeže dat) a představuje masivní mocenský umocňovatel.

V současné podobě tedy není mnoho důvodů vnímat současnou umělou inteligenci optimisticky. AI nám může pomoci s hledáním parciálních řešení v ekologické oblasti, to se ovšem týká především menších a specializovaných modelů. Ve své komerční podobě zatím AI jednoznačně páchá více škody než užítku a navzdory víře předních představitelů technologických firem v technoutopie nic nenasvědčuje tomu, že by se tento trend měl obrátit. Řešení, která hledáme, bychom měli hledat především mezi sebou, ve vzájemném dialogu a v příkladech dobré praxe. Jako uživatelé i jako občané musíme dát najevo, jakou podobu umělé

intelligence chceme a jakých společenských cílů si přejeme, aby nám pomohla dosáhnout.

Ve Francii se kupříkladu hovoří o konceptu digitální střízlivosti. Digitální střízlivost neznamená odmítat technologie jako smartphone nebo AI, ale spíše si klást otázky typu: „Potřebuji tento nový přístroj?“ „Opravdu musím používat ChatGPT pro generování tipů na dovolenou?“ „Mám zapotřebí mluvit se svou ledničkou?“. Z nerůstového pohledu nás dosavadní technologický vývoj odvádí od konání smysluplných věcí. Místo toho trávíme více a více času optimalizacemi „chytrých“ domácností. Ačkoliv je idea digitální střízlivosti důležitá, zaměřuje se na individuální odpovědnost. Co ovšem dnes především potřebujeme, je právě kolektivní dialog o tom, jaké technologie chceme a potřebujeme místo toho, aby nám byly prodávány „úchvatné“ modely, které toho ve skutečnosti tolik neumí, ale zato páchají velké škody a zvyšují příjmy několika málo lidí na planetě.

Inspirací nám může být idea environmentální inteligence (EI) profesorky Sabiny Leonelli. Podle ní je zapotřebí vyvíjet technologie s plným vědomím jejich závislosti na přírodním světě a závažnými limity lidského chápání této vzájemné závislosti – a tedy i možných dopadů technologického zatížení na planetu jako celek, zejména v podmínkách klimatické nouze a rostoucích sociálních nerovností. Umělá intelligence se může stát environmentální inteligencí, ačkoliv se to vzhledem k jejímu současnému směru vývoje může zatím zdát v podstatě nepředstavitelné.

Co ovšem dnes především potřebujeme,
je právě kolektivní dialog o tom, jaké
technologie chceme a potřebujeme místo
toho, aby nám byly prodávány „úchvatné“
modely, které toho ve skutečnosti tolik
neumí, ale zato páchají velké škody
a zvyšují příjmy několika málo lidí
na planetě.

Křehká maskulinita
jako zbraň:

Jak krajní pravice
proměňuje mužskou
nejistotu
v politickou moc

Elon Musk opět tweetuje o testosteronu. Mark Zuckerberg říká Joeu Roganovi, že společnost se stala „vykastrovanou“, „zženštilou“ a že potřebuje více „mužské energie“. Donald Trump, mistr performativní maskulinity, redukuje politiku na souboj síly a své oponenty označuje za slabé a nemužné. Filip Turek prosazuje maskulinitu založenou na dominanci, kontrole a automobilismu.

Nejde jen o mužské pozérství, ale o politický problém. V důsledku zpochybňování tradičních mužských rolí a nejistých ekonomických vyhlídek je mnoho mladých mužů bezradných, a naslouchají proto vysvětlením a návodům krajní pravice: progresivní hodnoty muže oslabily, feminismus zašel příliš daleko a pouze návrat k „tradiční maskulinitě“ může obnovit jejich sílu. Tato rétorika se ukazuje být politicky účinná.

Nedávné německé volby odhalily výrazné politické rozdíly mezi mladými voliči. Zatímco 34 procent žen ve věku osmnáct až čtyřicet let podpořilo levicovou Die Linke, ve stejné věkové skupině to bylo pouze patnáct procent mužů. Zároveň čtvrtina mladých mužů v této demografické skupině podpořila krajně pravicovou AfD, ve srovnání se čtrnácti procenty mladých žen. Podobný vzorec se objevil i v dalších zemích. V polských volbách v roce 2023 si krajně pravicová Konfederace – známá svým odporem vůči povinnému očkování, masové migraci a klimatické politice – vedla celkově hůře, nejsilnější podporu měla však mezi muži ve věku osmnáct až dvacet devět let. V České republice uskupení Prísaha a Motoristé sobě úspěšně mobilizovala především méně vzdělané mladé muže z chudších regionů. Ve Spojených státech bylo toto rozdělení rovněž patrné. Muži ve věku osmnáct až devětatdacet let podpořili Donalda Trumpa rozdílem čtrnácti procentních bodů oproti ženám, zatímco mladé ženy ve stejné věkové skupině upřednostnily Kamalu Harrisovou rozdílem osmnácti procentních bodů.

Tyto výsledky odrážejí širší politickou polarizaci mladých mužů a žen v západních zemích. John Burn-Murdoch, hlavní datový reportér Financial Times, zdokumentoval rostoucí polarizaci mladého voličstva na základě genderu. Kulturní změny, včetně vlivu feministických hnutí a hnutí za sociální spravedlnost, přispěly k tomu, že mladé ženy spíše přijímají rovnostářskou politiku, zatímco mladí muži často reagují příklonem k pravicovým a krajně pravicovým ideologiím. Genderové rozdělení, a to že voliči, aktivisté a členové radikálně pravicových stran jsou v drtivé většině muži, zůstává jedním z nejkonzistentnějších a nejuniverzálnějších zjištění¹ o krajně pravicové politice.

Pokud chceme zastavit vzestup tohoto nebezpečného trendu, nestačí se mocným mužům posmívat a odmítat je jako směšné nebo „cringe“². Nejprve je třeba položit si několik nepříjemných otázek. Co je příčinou přitažlivosti krajní pravice mezi muži – a zejména mezi mladými muži? Jaké ekonomické síly stojí za rostoucím vlivem krajní pravice? Jakým diskurzivním způsobem krajní pravice využívá snah o genderovou rovnost či udržitelnost? A co je nejdůležitější, existuje nějaký způsob, jak s tímto trendem bojovat, nebo budeme jen přihlížet, jak pár mocných mužů zničí naši společnost i planetu?

Kdo může být „skutečným mužem“? Skrytá pravidla maskulinity

Než se budeme blíže věnovat ekonomickým a genderovým faktorům, které podněcují vzestup krajně pravicových hnutí, je důležité nejprve pochopit samotný koncept maskulinity, který hraje ústřední roli při utváření motivací a jednání mužů, kteří tíhnou ke krajní pravici. Maskulinita je konstruována v rámci genderového řádu, který ji staví do protikladu k femininitě. Muž je považován za mužského, pokud se vyhýbá všemu, co je považováno za ženské – emocím, zranitelnosti nebo vzájemné závislosti. Podle těchto patriarchálních představ je muž v souladu se svým genderem, pokud se spoléhá pouze sám na sebe, je soutěživý, dominantní a tvrdě usiluje o dosažení nejvyššího postavení ve společnosti.

Samozřejmě existují muži, kteří tyto ideály buď neztělesňují, nebo je výslovně odmítají, a proto existují různé typy maskulinit. V akademických kruzích se běžně používá termín hegemonická maskulinita. Výsledkem této hegemonie je, že vysoký, svalnatý, stoický a heterosexuální muž je vnímán jako mužnější než stíhlý homosexuál, který dává výrazně najevo své emoce. Hegemonická maskulinita obsahuje stereotypní předpoklady o tom, co znamená být „skutečným mužem“. Je důležité zdůraznit, že tento ideál není jen velmi problematický, ale pro většinu mužů i nedosažitelný. Důvodem není jen osobní selhání, ale rovněž širší společenské změny. Ekonomický vývoj, měnící se genderová dynamika nebo klimatická krize – to vše přispívá k zvěšující se propasti mezi tím, co se od mužů očekává, a tím, co je v dnešním světě reálně možné.

Ekonomická nejistota a přitažlivost krajní pravice

Jednou z často diskutovaných příčin, proč muži tíhnou ke krajně pravicovým hnutím, je ekonomická nejistota – hluboké obavy vyvolané neoliberalismem, globalizací, automatizací a ekonomickou nejistotou, zejména u mužů na periferiích.

Pracovní místa byla outsourcována za těmi, kteří jsou ještě více marginalizováni, mzdy stagnují, početní síla odborů klesá a ekonomická moc se přesouvá od národních vlád k nadnárodním korporacím. V důsledku těchto změn mnoho mužů – zejména z dělnických a středních vrstev – jen obtížně nachází stabilní a dobře placenou práci, která by jim umožnila plnit roli živitele, kterou ideál hegemonické maskulinity vyžaduje.

Neoliberální subjektivizace navíc podpořila individualizaci, zodpovědnost a souteživost, což vedlo nejen k úpadku sociálního státu, ale i ústupu solidarity a péče jako společenských hodnot. Pokud jste muž, který má problém vyjit s penězi pro sebe a svou rodinu, neoliberalismus svaluje vinu přímo na vás a vytváří toxický pocit osobního selhání.

Mladí muži vyrůstají v kultuře, která je bombarduje nedosažitelnými obrazy úspěchu a bohatství. Jsou záměrně terčem masového marketingu, ale často jim chybí legitimní prostředky k získání právě toho zboží, které jsou povzbuzováni chtít. To je vede k frustraci, uzavřenosti nebo hněvu – emocím, které krajně pravicové osobnosti rychle využívají. Vlivní influenceři, jako jsou Andrew Tate nebo Marcus Revolta, tento pocit nedostatečnosti přizívají, vyznávají mýtus meritokracie a hlásají přesvědčení, že každý člověk se může dostat na vrchol, pokud bude na sobě dostatečně tvrdě pracovat.

Ačkoli ekonomická nejistota nepochybně hraje zásadní roli při vzestupu krajně pravicových hnutí, redukce problému na pouhou ekonomickou rovinu by byla příliš zjednodušující. Pro plné pochopení přitažlivosti krajní pravice je třeba pochopit souhrn ekonomických, kulturních a psychologických faktorů.

Politika strachu

Diana Mutz ve svém výzkumu³ zjistila, že jádro Trumpovy voličské základny v roce 2016 tvořili muži z dělnické třídy, na které se „zapomnělo“. Ve skutečnosti patřili mezi hlavní Trumpovy podporovatele finančně zajištění muži, které nezasažovala nezaměstnanost nebo pokles příjmů. Mnozí voliči z řad bílých mužů měli pocit, že jejich dominance v americké společnosti oslabuje v důsledku nástupu žen, lidí jiné barvy pleti a přistěhovalců do mocenských pozic. Tito voliči nebyli nutně chudší než dříve, ale měli pocit, že je ostatní „dohánějí“, což u nich vyvolalo odpor. Zjištění, která učinila Mutzová, zpochybňují představu, že krajně pravicová politika je pouhou reakcí na ekonomickou nejistotu. Ukazují, že krajně pravicoví vůdci účinně mobilizují obavy z kulturního vysídlení – zejména mezi bílými muži, kteří mají pocit, že jsou zpochybňována jejich privilegia a že jsou odsouváni na společenský okraj.

„Když máte nárok na privilegia, rovnost vám připadá jako útlak.“

K podobným závěrům dospěla v případě Evropy sociolingvistka a diskurzivní analytička Ruth Wodak, která v knize *The Politics of Fear: What Right-Wing Populist Discourses Mean* (Politika strachu: co znamenají pravicové populistické diskurzy) ukazuje, jak krajně pravicové strany napříč Evropou – v Rakousku, Francii,

Spojeném království či Maďarsku – využívají diskurzivní strategie „politiky strachu“ k vytváření a mobilizaci strachu založeného na kultuře a identitě – například představu „ohroženého národa“ nebo „úpadku tradičních hodnot“ – a jak tyto důvody hrají v jejich podpoře větší roli než důvody ekonomické. Tvrdí, že mnoho krajně pravicových voličů nejsou ekonomicky nejpostiženější lidé, ale spíše ti, kteří se nejvíce obávají ztráty svého privilegovaného postavení ve společnosti.

Jak říká teoretik maskulinity Michael Kimmel: „Když máte nárok na privilegia, rovnost vám připadá jako útlak.“ Pocity nevole a odporu ze strany privilegovaných skupin – zvláště mužů –, kteří vnímají společenské změny směrem k genderové či rasové rovnosti jako ohrožení svého postavení, nazývá „ukřivděným nárokem“⁴. Tento pocit ztráty – kulturní i společenské – se stává živnou půdou pro krajně pravicové vůdce, kteří ospravedlňují autoritářská opatření jako nezbytnou potřebu znovuzískání kontroly a obnovení domnělého právoplatného místa ve společnosti. Těži z tohoto druhu úzkosti a nabízejí zjednodušená vysvětlení a politiku strachu: obviňují feministky, přistěhovalce a environmentalisty spíše než strukturální síly kapitalismu a kapitalistické elity, kvůli kterým dnes mnoho mužů trpí. Spasitelem se podle nich mají stát pravicoví populističtí vůdci, kteří slibují, že zavedou nacionalistickou obchodní politiku, odmítnou ekologické regulace, ožíví průmyslová odvětví a obnoví kontrolu uzavřením hranic.

Ačkoli akademické debaty o tom, zda podpora krajní pravice ze strany mužů pramení spíše ze skutečného ekonomického úpadku nebo z vnímaného strachu ze ztráty privilegií a kontroly, pokračují, nepochybně hrají roli oba faktory. Je tu však ještě jeden často přehlížený rozměr: psychologický aspekt mužské identity.

Jediná konstanta mužství: potřeba potvrzování

I když se způsoby, jimiž se mužství prokazovalo, historicky měnily – kdysi bylo například více asociováno s růžovou než s modrou barvou –, trvalou vlastností charakterizující „skutečné mužství“ zůstává neustálá úzkost a potřeba své mužství dokazovat. Empirické studie založené na tzv. teorii nejistého mužství (*precarious manhood theory*)⁵ potvrzují tři klíčová zjištění. Za prvé, mužnost je široce vnímána

jako stav, který je potřeba si zasloužit. Za druhé, jednou dosažený status mužství je křehký a nestálý a může být ztracen nebo zpochybněn. Za třetí, mužství je potvrzováno především druhými, a proto vyžaduje veřejnou demonstraci či potvrzení. Pokud muž nesplňuje kulturní standardy drsnosti, dominance nebo úspěchu, riskuje, že bude označen za slabého, zženštilého – nebo dokonce nebude považován za muže.

To má několik důležitých důsledků: Muži zažívají kolem svého genderu větší úzkost a stres než ženy. Zejména pokud byla jejich mužnost dříve zpochybněna, chovají se muži často riskantním nebo agresivním způsobem, aby prokázali a potvrdili svou mužnost. Kromě toho se také vyhýbají situacím nebo činnostem spojeným s čímkoliv, co je považováno za ženské. Být mužem je tak na individuální úrovni nekonečný projekt dokazování si mužství prostřednictvím svých činů.

Při tom je důležité si uvědomit, jakými způsoby se muži snaží prosadit svou mužnost – zejména když mají pocit, že je ohrožena. Výzkumy ukazují, že muži, jejichž maskulinita je zpochybněna, silněji mlátí do boxovacího pytle⁶, konzumují více alkoholu⁷, vyjadřují zvýšenou agresi vůči gayům⁸ nebo se dopouštějí sexuálního obtěžování⁹. Jiná studie zjistila, že nezaměstnaní manželé častěji týrají své zaměstnané manželky¹⁰, protože finanční nezávislost jejich partnerky představuje přímou hrozbu stereotypním mužským rolím.

Nejisté mužství a politická radikalizace

Co to má společného s krajní pravicí? Zdá se, že politická sféra je pro muže obzvláště přitažlivou arénou, v níž mohou prokázat a v případě potřeby obnovit svou maskulinitu. Výzkum v této oblasti je sice v začátcích, ale už přesvědčivě ukazuje, že ohrožení maskulinity stimuluje nadměrnou kompenzaci, ovlivňuje politické a kulturní postoje a pomáhá krajní pravici získat větší podporu a moc. Studie s názvem *Overdoing Gender: A Test of the Masculine Overcompensation Thesis*¹¹ (Přehánění genderu: Test teze o mužské nadměrné kompenzaci) zjistila, že pokud bylo mužům dáno najevo, že jsou femininní, vyjadřovali následně větší podporu válce, homofobní postoje, vyšší zájem o koupi terénního automobilu, touhu po postupu v hierarchii a silnější přesvědčení o mužské nadřazenosti.

Výzkum¹², který v USA provedli Sarah H. DiMuccio a Eric D. Knowles, prokázal souvislost mezi nejistotou ohledně své maskulinity a agresivními politickými postoji, konkrétně s vyšší podporou Donalda Trumpa. Ukázalo se, že čím nejistěji se muži cítí ohledně své maskulinity, tím spíše podporují autoritářskou politiku.

Proč řada krajně pravicových představitelů neustále sugeruje myšlenku, že se společnost stala nemužnou? Teorie nejistého mužství naznačuje, že mobi-

lizovat strach ze ztráty vlastního mužství může být podobně účinné jako mobilizovat strach z ekonomického či společenského zaostávání. Vzhledem k tomu, jak hluboko je tento strach zakořeněn, může se stát jednou z nejsilnějších zbraní krajní pravice. S ohledem na tuto skutečnost nemusí být nedávná prohlášení nejbohatších mužů světa – Zuckerbergova „vykastovaná společnost“ nebo Muskův „úbytek mužské energie“ – pouhou náhodou, ale pravděpodobně představují účinnou strategii, která je součástí širšího plánu.

**Teorie nejistého mužství naznačuje,
že mobilizovat strach ze ztráty vlastního
mužství může být podobně účinné jako
mobilizovat strach z ekonomického
či společenského zaostávání. Vzhledem
k tomu, jak hluboko je tento strach
zakořeněn, může se stát jednou
z nejsilnějších zbraní krajní pravice.**

Tím, že krajní pravice zbrojí proti specifickému ideálu mužství, podněcuje odpor nejen proti feminismu nebo právům LGBTQ+ osob, ale také proti opatřením, které by mohly odvrátit klimatický kolaps. V reakci na snahu o omezení automobilů – symbolu, který muži tradičně vnímají jako vyjádření své síly, statusu a nezávislosti – Filip Turek vybudoval poměrně úspěšnou stranu Motoristé sobě. Podobně narážejí na rezistenci mužů¹³ návrhy na omezení spotřeby masa – symbolu vitality a moci – a podpora rostlinné stravy. Krajní pravice podobné úsilí rámuje jako ohrožení osobní svobody nebo národní suverenity – hodnot hluboce spjatých s tradičními mužskými ideály kontroly, dominance a soběstačnosti. Rovněž přijímání kolektivních klimatických opatření je považováno za slabošské či zženštilé¹⁴, řešením má být údajně větší soutěživost a vyšší konkurenceschopnost¹⁵.

V rámci tohoto narativu je celá společnost ohrožena ztrátou maskulinity a zachráněna může být pouze tehdy, pokud muži získají zpět svou autoritu, aby mohli plnit předepsanou společenskou roli. Úspěšnost krajně pravicové rétoriky spočívá v tom, že muže vykresluje jako oběti a tvrdí, že kvůli „vnějším silám“ ztrácejí své právoplatné místo ve společnosti. Zraněným mužům poskytují krajně pravicoví vůdci lákavou vizi, že se stanou hrdinnými ochránci svých národů, ekonomik a rodin.

Tím, že tato hnutí převádějí frustrace mužů do vyprávění o kulturní oběti, přeměrovávají hněv od skutečného zdroje ekonomických problémů: „broligarchie“ – malé elity ultrabohatých mužů, kteří hromadí moc v nepředstavitelném rozsahu a zároveň upevňují nerovnost a ničí planetu. Hlavním problémem se pak stávají genderová zájmena, ne fakt, že se z miliardářů se stávají bilionáři¹⁶. Krajní pravice tímto způsobem zajišťuje, že bohatství a moc zůstanou soustředěny v rukou několika privilegovaných, a zároveň prodává mužům iluzi, že jejich mužnost závisí na obraně hroutícího se statu quo.

První oběti patriarchátu: Tiché utrpení mužů

Vzestup fašistické politiky již ničivě zasahuje marginalizované skupiny – ženy, translidí či lidi jiné než bílé barvy pleti. V dlouhodobém horizontu pocítí tíhu jejich důsledků i muži, kteří ji dnes zastávají. Nejde přitom jen o ekonomický kolaps nebo ekologickou katastrofu, ale také o jejich vlastní psychickou pohodu. Ideály toho, co znamená být mužem, které hájí krajní pravice – citové potlačování, dominance a individualismus, pomalu dusí i samotné muže.

V České republice je tato zničující realita jasná: počet sebevražd mužů je téměř čtyřikrát vyšší než žen a od padesátých let se toto číslo téměř zdvojnásobilo¹⁷. Muži se dožívají v průměru o šest let méně než ženy, dvakrát častěji se potýkají se nadměrným užíváním alkoholu a připadá na ně více než devadesát procent úmrtí na pracovišti. Je to jasná připomínka toho, že mužské ideály, které propaguje a obhajuje krajní pravice, škodí i mužům samým. Hegemonická maskulinita muže ochuzuje na emocionální, psychické, a dokonce i fyzické úrovni.

Afroamerická autorka bell hooks v knize *The Will to Change (Vůle ke změně)* uvádí, že první formou násilí v patriarchální společnosti je násilí vůči mužům samým. Muži podle ní musí potlačit zranitelnost a dokázat svou mužnost prostřednictvím kontroly, dominance, hněvu, osamělosti či izolovanosti. Patriarchát od mužů podle hooks vyžaduje, „aby se stali a zůstali emocionálními mrzáky“. Tato forma násilí předchází všem ostatním formám násilí vůči jiným mužům, ženám nebo přírodě.

Ovšem to, že muži mají moc a privilegia, neznamená, že se nemohou cítit

Ideály toho,
co znamená
být mužem, které
hájí krajní pravice –
citové potlačování,
dominance
a individualismus,
pomalu dusí
i samotné muže.

bezmocní. Patriarchální maskulinita neumožňuje vyjádření a uznání své vlastní zranitelnosti. Svou bolest tak muži potlačují a vyjadřují ji prostřednictvím hněvu a agrese – emocí, které jsou v patriarchátu u mužů považovány za přijatelné. Právě skrze externalizaci strachu a studu se pak posilují cykly nadvlády, násilí a kontroly.

Bell hooks kritizuje feministky, které mluví o mužích jako o „vždy a jediné mocných“, a nikoli o jejich utrpení a zranitelnosti v patriarchálním kapitalismu. Tímto způsobem se podle ní totiž pouze reprodukuje patriarchální ideologie, a proto muži mají malou motivaci zapojit se do feministického boje. Nicméně, jak upozorňuje odborník na maskulinitu Niall Hanlon¹⁸, lidé citliví na genderovou nerovnost mají často odpor poskytnout prostor projevům emočního utrpení mužů, protože se obávají, že by tak posílili jejich strukturální moc. Z této perspektivy existuje skutečné nebezpečí, že prostor daný mužskému utrpení by mohl zastínit utrpení marginalizovaných komunit.

Muži tak často slýchají o své moci – zejména ti bílí, bohatí a heterosexuální. I když termíny jako „*mansplaining*“ a „toxická maskulinita“ ukazují na skutečnou sociální dynamiku, pouhé zesměšňování, obviňování nebo odmítání mužů však přivádí mnoho z nich k postavám jako je Donald Trump a Andrew Tate, kteří nabízejí vlastní zkreslená vysvětlení jejich utrpení. Proto musíme najít rovnováhu mezi zpochybňováním moci, kterou muži ve společnosti mají, a empatií s jejich problémy. Empatii s muži zároveň nemůžeme vyžadovat od lidí, kteří byli cílem jejich útlaku většinu svého života, ať už jsou to ženy, nebinární nebo LGBTQ+ osoby.

Kdo je tedy nejlépe disponovaný, aby vyjádřil empatii s mužským utrpením a zároveň upozorňoval na jejich strukturální moc? Myslím, že jsou to progresivní muži, kteří věří v ideály genderové rovnosti. Kritika současných norem maskulinity může být mnohem snadněji přijata od jiného muže, zvláště od takového, který sdílí stejné problémy a zkušenosti a může nabídnout alternativní vizi maskulinity založenou na péči, respektu a solidaritě.

Odpovědnost musí koexistovat s péčí

Když jsem vedl workshopy o maskulinitě v levicových kruzích v České republice i v zahraničí, uvědomil jsem si, že i muži, kteří se zajímají o genderovou rovnost, ekonomickou spravedlnost a řešení klimatické změny, často nemají ani tušení o tom, jak rigidní představy o maskulinitě formují nejen politiku, ale i jejich vlastní životy, jejich duševní pohodu, sebehodnotu, romantické vztahy či přátelství. Zpravidla neuvažují o tom, že boj proti patriarchátu není jen o solidaritě s ostatními, ale také o cestě k jejich vlastnímu osvobození.

Co takové osvobození znamená v praxi? Možnost otevřeně vyjadřovat zranitelnost, aniž bychom se cítili jako „slaboši“. Méně tlaku na to, abychom si neustále dokazovali svou hodnotu výkonem a úspěchem. Namísto osamělosti, kterou muži často trpí, může taková proměna přinést hluboká a důvěrná přátelství místo povrchních vztahů založených na soutěživosti. Znamená také lepší vztah ke svému tělu – umožnit si odpočinek, starat se o své fyzické i duševní zdraví, nebát se požádat o pomoc. Osvobození od rigidní maskulinity není „ztrátou mužství“, jak často tvrdí konzervativci, ale naopak cestou k bohatšímu, svobodnějšímu a autentičtějšímu životu.

Zatímco většina z nás se neuchyluje k nejtoxičtějším projevům chování spojených s rigidní maskulinitou – fyzické agresi, otevřené misogynii nebo okaté dominanci – neznamená to, že jsme vlivu naší maskulinní socializace zbaveni. Mnozí stále zápasíme s emocionální represí, zakořeněným strachem ze zranitelnosti nebo nevědomou potřebou prokázat svou hodnotu prostřednictvím dosahování veřejných úspěchů, zabíráním prostoru a jeho kontrolou. To, kolika způsoby nás tato socializace ovlivňuje, je téměř neviditelné – vrstev, které na sobě nosíme, se musíme postupně zbavovat celý život a aktivně na tom pracovat, protože samy od sebe nezmizí.

Kam mají jít muži, pokud chtějí vést takové rozhovory? Kolik existuje prostorů, kde si muži mohou otevřeně promluvit o maskulinitě, nebereme-li v potaz esoterické kurzy, které nabízejí „znovuobjevit svého vnitřního bojovníka“? Kolik podcastů zkoumá zdravou, pečující maskulinitu? Kolik konferencí nebo podpůrných skupin pomáhá mužům překonat jejich vlastní socializaci, rozvinout emoční zralost či získat zdravé vědomí vlastní sebehodnoty? Mnoho jich není.

Zvlášť ve srovnání s neustále se rozrůstající manosférou*, která produkuje nekonečné množství obsahu nabízejícího mužům ujištění, komunitu mužských přátel či jasné směřování. Muži si zde často stěžují, že si nemohou najít partnerku. Paradoxem je, že právě setrvávání u zastaralých norem maskulinity jim brání rozvinout dovednosti, které mnoho žen oceňuje – například emoční inteligenci, aktivní naslouchání či empatii. Zatímco influenceři zaplavují online prostor narativy, které převádějí mužskou bolest na křivdy a obviňování, progresivní hnutí nemá mužům co nabídnout.

Dokonce i ti z nás, kteří se snažíme odnaučit určité vzorce maskulinní socializace, tak často činíme v tichosti a izolaci, bez kolektivního prostoru pro zpracování, společného učení, reflexe či zpětné vazby. Není to samo o sobě příznakem problému? Právě nedostatek organizovaných prostorů, kde by si muži mohli pomáhat, posiluje hluboce zakořeněný individualismus, který je jádrem dominantní formy maskulinity. Tato práce by neměla být o osamoceném úsilí. Musí to být kolektivní praxe. Pouhé prohlášení se za feministu nestačí.

* Manosféra je označení různorodých online fór, webových stránek a blogů, propagujících tradiční maskulinitu, misogynii a opozici vůči feminismu.

V článku¹⁹, který se zabývá tím, proč muži generace Z přecházejí k pravici, je citován mladý muž, který vypověděl: „Bez ohledu na to, jak jsou sdělení konzervativců nepravdivá a strašná, stále nabízejí mladým mužům vizi sebevědomí a hrlosti.“ Dále se ptá: „Co nabízí levice mužům? Neexistuje žádný pozitivní příklad nebo archetyp, který by byl zvednut levicí způsobem, aby byl přitažlivý pro mladé muže, tak jak to dělají pravicoví představitelé.“

Pokud muži nebudou jasně zakotvení v nových, zdravějších formách maskulinity, zůstane jejich nejistota ohledně toho, co vlastně znamená být mužem, snadným terčem pravicového populismu. Pravice totiž umí tuto nejistotu využít a návrat k tradiční maskulinitě prezentuje jako způsob, jak se „uchránit“ před společenskými změnami.

Co kdyby občanské organizace, které pořádají diskuze na školách, pomáhaly mladým mužům rozvíjet emoční inteligenci, budovat rovnocenné vztahy a předcházet osamělosti? Co kdybychom místo toho, abychom muže jen kritizovali, začali vytvářet místa, kde by se cítili viděni – ne jako potenciální hrozby, ale jako lidé potřebující empatii a spojení? Bell hooks koneckonců volá po empatii vůči mužům – ne ve formě omluvy za škodu, které páchají, ale jako nástroji jejich proměny. Progresivní muži, kteří věří v ideály rovnosti, by měli převzít odpovědnost za aktivní vytváření těchto mužských prostorů, rozhovorů, účtů na TikToku, podcastů, YouTube kanálů či kulturních iniciativ. Tímto způsobem mohou nahradit často pasivní, paternalistické projevy spojenectví se ženami, jako by je samé patriarchální útlak neovlivňoval. Nově vytvořené prostory by měly poskytovat mužům příležitost reflektovat a zkoumat negativní vlivy, které má tradiční maskulinní socializace na ně i na společnost jako celek, a zároveň hledat cesty, jak se z těchto vzorců vymanit.

Je načase, abychom aktivně podporovali nové vize a praxe maskulinity – ne kvůli pocitu viny nebo ze strategických důvodů, ale protože i my muži můžeme být obohaceni maskulinitou založenou na péči, respektu a solidaritě, nikoli na dominanci a kontrole. A právě v tomto procesu – ne v grandiózních prohlášeních spojenectví, ale ve skutečné, zranitelné práci – můžeme tvořit základy zdravější maskulinity. Je důležité, aby se se sounáležitostí pojila i odpovědnost. Příliš často jsou muži buď demonizováni jako utlačovatelé, nebo je k nim přistupováno způsobem, který omlouvá jejich činy. Ani jeden z těchto přístupů nevede ke skutečné změně. Namísto toho potřebujeme prostory, kde budou muži podněcováni k přemýšlení nad jejich rolí v systému způsobem, který je do rozhovoru zve, místo aby je odcizoval. Odpovědnost může – a musí – koexistovat s péčí. Vyžadovat od mužů vyšší standard neznamená na ně útočit; znamená to věřit, že jsou schopni proměny.

Samozřejmě, že redefinice maskulinity sama o sobě nevyřeší světové problémy. Potřebujeme mnohé ekonomické změny, které budou zaměřeny na systémové nerovnosti. Pokud se však nebudeme současně zabývat redefinicí maskulinity, ris-

kujeme ztrátu podpory značné části mužské populace, která je pro úspěch těchto širších hnutí klíčová. Pokud jako progresivní muži budeme nadále pouze přihlížet, jak se destruktivní představy o mužství znovu dostávají do popředí, riskujeme nejen to, že celá generace mužů bude vzhlížet k těm nejhorším vzorům, ale i to, že frustrace a strach pohltí velkou část naší společnosti. Debata o mužství tedy není jen o genderu: jde o budoucnost naší společnosti, demokracie i celé planety.

Příliš často jsou muži
buď démonizováni jako utlačovatelé,
nebo je k nim přistupováno
způsobem, který omlouvá jejich činy.

Ani jeden z těchto přístupů nevede
ke skutečné změně. Namísto toho
potřebujeme prostory, kde budou
muži podněcováni k přemýšlení
nad jejich rolí v systému způsobem,
který je do rozhovoru zve, místo
aby je odcizoval. Odpovědnost může –
a musí – koexistovat s péčí.

- 1 Hartevelde, E., & Ivarsflaten, E. (2016). Why women avoid the radical right: Internalized norms and party reputations. *British Journal of Political Science*, 47(4), 1-20. <https://doi.org/10.1017/S000712341600052X>
- 2 Shaw, R. (2025, January 16). I knew one day I'd have to watch powerful men burn the world down – I just didn't expect them to be such losers. *The Guardian*. Získáno z <https://www.theguardian.com/commentisfree/2025/jan/16/i-knew-one-day-i-d-have-to-watch-powerful-men-burn-the-world-down-i-just-didnt-expect-them-to-be-such-losers>
- 3 Mutz, D. C. (2018). Status threat, not economic hardship, explains the 2016 presidential vote. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 115(19), E4330–E4339. <https://doi.org/10.1073/pnas.1718155115>
- 4 Kimmel, M. (2015). *Angry white men: American masculinity at the end of an era*. Nation Books.
- 5 Vandello, J. A., & Bosson, J. K. (2013). Hard won and easily lost: A review and synthesis of theory and research on precarious manhood. *Psychology of Men & Masculinity*, 14(2), 101-113. <https://doi.org/10.1037/a0029826>
- 6 Bosson, J. K., Vandello, J. A., Burnaford, R. M., Weaver, J. R., & Wasti, S. A. (2009). Precarious manhood and displays of physical aggression. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 35(5), 623–634. <https://doi.org/10.1177/0146167208331161>
- 7 Vandello, J. A., Bosson, J. K., O'Connor, N., & Weaver, T. R. (2018). Beer for "brohood": A laboratory simulation of masculinity confirmation through alcohol use behaviors in men. *Psychology of Men & Masculinities*, 19(2), 238–249. <https://doi.org/10.1037/men0000093>
- 8 Vandello, J. A., Bosson, J. K., Cohen, B., Burnaford, V. L. (2008). Gender threats and men's antigay behaviors: The harmful effects of asserting heterosexuality. *Journal of Personality and Social Psychology*, 95(6), 1325–1337. <https://doi.org/10.1037/a0012637>
- 9 Maass, A., Cadinu, M., Guarnieri, G., & Grasselli, A. (2003). Sexual harassment under social identity threat: The computer harassment paradigm. *Journal of Personality and Social Psychology*, 85(5), 853–870. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.85.5.853>
- 10 Macmillan, R., & Gartner, R. (1999). When she brings home the bacon: Labor-force participation and the risk of spousal violence against women. *Journal of Marriage and the Family*, 947–958.
- 11 Willer, R., Rogalin, C. L., Conlon, B., & Wojnowicz, M. T. (2013). Overdoing gender: A test of the masculine overcompensation thesis. *American journal of sociology*, 118(4), 980-1022.
- 12 DiMuccio, S. H., & Knowles, E. D. (2021). Precarious manhood predicts support for aggressive policies and politicians. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 47(7), 1169-1187. <https://doi.org/10.1177/0146167220963577>
- 13 Milford, A. B., & Kildal, C. (2019). Meat reduction by force: The case of "Meatless Monday" in the Norwegian Armed Forces. *Sustainability*, 11(10), 2741. <https://doi.org/10.3390/su11102741>
- 14 Swim, J. K., Vescio, T. K., Dahl, J. L., & Zawadzki, S. J. (2018). Gendered discourse about climate change policies. *Global Environmental Change*, 48, 216–225. <https://doi.org/10.1016/j.gloenvcha.2017.12.005>
- 15 Kubala, R. (2025, březen 6). Konkurenceschopnost: Slovo, za nímž se skrývá útok na naši budoucnost. *Deník Referendum*. <https://denikreferendum.cz/clanek/237188-konkurenceschopnost-slovo-zanimz-seskryva-utok-nanasi-budoucnost>
- 16 Taneja, A., Kamande, A., Guharay Gomez, C., Abed, D., Lawson, M., & Mukhia, N. (2025). Takers Not Makers: The unjust poverty and unearned wealth of colonialism.
- 17 Český statistický úřad. (n.d.). Sebevraždy – dlouhodobý vývoj a aktuální data. https://csu.gov.cz/sebevrazdy_zaj
- 18 Hanlon, N. (2012). *Masculinities, care and equality: Identity and nurture in men's lives*. Springer.
- 19 Bramwell, M. (2024, December 13). Gen Z men explain their shift toward conservatism. *BuzzFeed News*. <https://www.buzzfeed.com/michaelabramwell/gen-z-men-share-thoughts-on-conservative-shift>

Část druhá

**Hojnost
jinak:
Mezi vizí
a strategií**

Kritika dominantního příběhu o pokroku nestačí, pokud nepřichází i odpověď na otázku: Jak by vypadal svět, pokud by fungoval na jiných principech? Je třeba zdůrazňovat, že jakkoliv je rozšiřování imaginace o budoucnosti důležité, pokud ke snění nepřidáme i konkrétní a promyšlené strategie, jak daného světa dosáhnout, může být imaginace a snění o utopiích jen pohodlným útekem před současnou realitou.

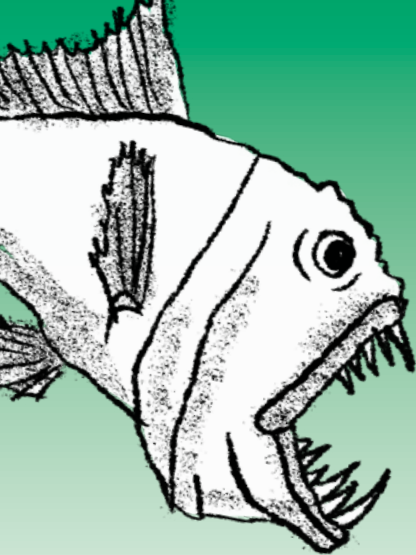
Následující čtyři texty se pohybují právě na pomezí vize a strategie. Ondřej Kolínský ve svém textu o zeleném populismu vyvrací představu o tom, že rezistence vůči ekologickým opatřením vychází z nevzdělanosti či apatie vůči zeleným tématům a naší budoucnosti. Na mnohých příkladech naopak ukazuje, že současné pojetí zelené transformace vyhovuje elitám a jde na úkor běžných lidí, kteří se jí proto pochopitelně brání. Kolínský představuje základní stavební kameny zeleného populismu, který by měl potenciál prosadit transformační politická opatření takovým způsobem, aby z nich těžili nejchudší na úkor nejbohatších, nikoli obráceně.

Jak ale upozorňují Jakub Ort s Josefem Patočkou v textu „Ani levicové dohánění Západu, ani nacionalismus. Za novou třídní politiku“, mít správné argumenty a upozorňovat na nespravedlnost či prezentovat jasná fakta elitám jako strategie nestačí, nebo je dokonce ztrátou času. Jejich esej kombinuje kritickou reflexi vlastní aktivistické zkušenosti z poslední dekády se zakotvením v teorii světového systému. Zdůrazňují, že při volbě strategie nesmíme spadnout do pastí imitování západních řešení, ale naopak potřebujeme do hloubky porozumět naší specifické pozici semiperiferie v rámci světového systému. Jejich text odkrývá limity tradičních mobilizačních a advokačních strategií a nabízí konkrétní alternativy. Zaprvé je to budování moci zdola skrze odborové organizování v místech, kde lidé dnes a denně žijí své životy a kde čelí mocenským nerovnostem, například na pracovištích či v nájemním bydlení. Za druhé je to rozvíjení družstevní, solidární ekonomiky, která může už dnes pomáhat lidem plnit jejich základní potřeby. Obě strategie mají potenciál vrátit lidem alespoň část kontroly nad vlastními životy, jít za rámec přesvědčování už přesvědčených a budovat tak širší základnu politické moci pro prosazení světa, ve kterém by potřeby všech byly uspokojené v rámci planetárních mezí.

Jak Kolínský tak Ort s Patočkou zmiňují důležitou roli veřejných služeb. Martin Čech ve své mnohohrstevnaté eseji „Paláců moc a bytů málo. Univerzální základní služby jako předpoklad důstojného života“ podrobně představuje jeden z nových politických rámců, a sice politiku univerzálních základních služeb. Odpovídá mimo jiné na otázky: Jak mohou univerzální základní služby fungovat? Kdo určuje, co je základní potřeba? Čím za ně zaplatíme? Ukazuje, že aby univerzální základní služby mohly skutečně proměnit společnost, musíme změnit i ekonomické a morální paradigma, které dnes chápe důstojnost jako něco podmíněného výkonem a tržní hodnotou.

Jeho text představuje univerzální základní služby jako strategii radikální hojnosti – cestu k tomu, aby každý měl dost a nikdo příliš mnoho. Nejde jen o technické opatření, ale o morální rámec nové společnosti, v níž svoboda začíná tam, kde končí strach o základní potřeby. Čech tak navazuje na předchozí texty a posouvá debatu od vize ke konkrétní institucionální podobě transformace, která je zároveň spravedlivá, ekologická i demokratická.

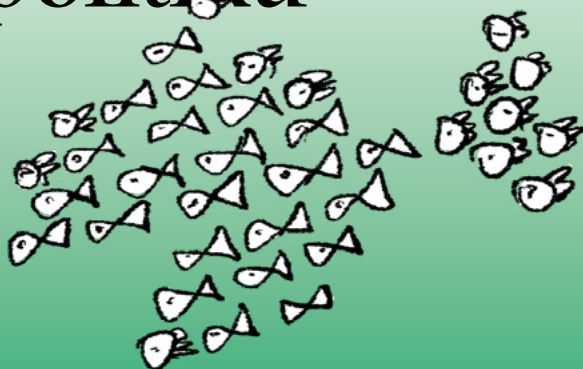
Poslední text této části „Život v nerůstové společnosti – a proč by nám v ní bylo lépe“ ukazuje, že kapitalismus založený na neustálém růstu nevyčerpává jen planetu, ale i nás samotné. Navzdory časté představě, že ekonomický růst zlepšuje naše životy, tato esej odhaluje, jak strukturální závislost na růstu potlačuje právě ty nemateriální potřeby, které jsou pro kvalitní život klíčové. Pokud chceme budovat širší mocenskou základnu, může být užitečné začít politizovat prožitky vyčerpanosti, ztráty smyslu a neustálého tlaku na výkon, které jsou běžné i pro lidi ze středních a vyšších tříd. Ačkoliv jsou tyto prožitky často vnímané jako individuální selhání, pojmenovávání kolektivního vyčerpání může být cestou, jak mobilizovat nejen vyloučené, ale i „uštvané“.

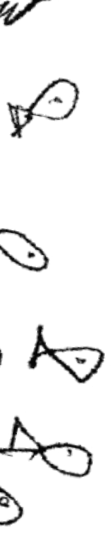

Josef Patočka, Jakub Ort

Ani levicové
dohánění Západu,
ani nacionalismus.

Za novou třídní
politiku

V rozhovoru¹ k výročí protestů proti zasedání Mezinárodního měnového fondu a Světové banky v Praze v roce 2000 poznamenal Ondřej Slačálek, že jedním ze základních problémů tehdejších pokusů o vytváření nové levicové alternativy k neoliberalismu u nás bylo postavení České republiky v globalizujícím se světě. Nepatřila jednoznačně ani k bohatému globálnímu Severu, ani k chudému globálnímu Jihu. Nebylo tak zcela jasné, jakým příběhem by měli protestující českou veřejnost oslovit. Žádný z dominantních levicových příběhů jako by na českou realitu tak úplně neseděl.

Jsme zástupci generace asi o desetiletí mladší. Dobře ale známe tento pocit nepatřičnosti. Nesnadný úděl předchozích radikálních hnutí přispěl k tomu, že v době našeho politického formování po roce 2010 u nás do značné míry (o to větší čest výjimkám) chyběla starší generace radikálů a radikálek, která by nám byla schopná předat smysluplnou analýzu toho, kde stojíme, jak jsme se tam dostali a co má v naší specificky české situaci smysl dělat. Především ale chyběly politické organizace a instituce, které by nás zvládly zapojit, udržet a cílevědomě rozvíjet jako novou generaci aktivistek a aktivistů.

Výsledkem pro nás bylo, že jsme si vlastní cestu museli hledat do značné míry sami a poměrně bolestně: metodou pokusu a omylu. Teorie a praxe tak pro nás vždy byly v úzkém vzájemném vztahu. Výhodou této jinak v leccem náročné cesty se stal návyk být kritičtí nejen ke zkušenostem a závěrům ostatních, ale i k těm vlastním. Po pěti letech společné politické praxe i její teoretické reflexe bychom v tomto duchu chtěli aspoň část z našich závěrů zprostředkovat k posouzení ostatním.

Kdo jsme?

K porozumění vlastnímu postavení a příležitostem i mezím z něj plynoucím je vhodná kritická analýza vlastních biografí. My sami můžeme sloužit jako reprezentanti určitého socio-ekonomického prostředí, generační kohorty a politiky z těchto podmínek vycházející. První politické zkušenosti jsme prožívali v opozici vůči Nečasově vládě, vedené iniciativou ProAlt, koalici Stop vládě či studentským hnutím Za svobodné vysoké školy. Naše politická iniciace tak mimo jiné čerpala inspiraci z kontextu určité celosvětové vlny odporu proti politice škrtů a narůstajících nerovností po světové finanční krizi, který do značné míry určoval dominantní představu o tom, co to je smysluplný politický aktivismus: pouliční protestní politika, organizovaná v horizontalistickém duchu Occupy Wall Street.

Je také typické, že k levicové politice nás nepřivedla jen vlastní situace a bezprostřední zájmy (jako odpor proti školnému na univerzitách), ale také vědomí širších trhlin v legitimitě celého neoliberálního systému (např. narůstající nerovnosti a ekologická devastace). Ty po roce 2008 radikalizovaly směrem doleva nově i význačné segmenty středních vrstev, k nimž sami patříme. Tento dobový původ naší politizace do značné míry předurčil naše další směřování.

Poté, co se protivládní hnutí rozpadlo, část jeho lídryň a lídrů blízká sociální demokracii zamířila do úřednických pozic v nastupující Sobotkově vládě, část bližší anarchistické tradici se vrátila k radikálnímu aktivismu na politickém okraji. Naše kroky směřovaly do aktivit a iniciativ obvykle řazených do škatulky „aktivismus“.

Zásadní pro nás byla hnutí proti krizi bydlení (sociální centrum Klinika a politický squatting) a klimatické krizi (Klimakempy a blokády těžby uhlí). Politický repertoár naší generace a prostředí alternuje mezi „advokací“ (činností občanských organizací usilujících o legislativní reformy veřejnou osvětou a lobbingem) a „mobilizováním“ (akcemi radikálnějších kolektivů a hnutí, která symbolickými konfrontacemi „upozorňují na problémy“, a dodávají tak jistou sílu advokačním strategiím, ale málokdy zapojují více než úzkou skupinu přesvědčených).

**Podobné akce si málokdy dokázaly
získat aktivní podporu většího
počtu lidí, a už vůbec ji nezvládají
zapojit do procesu změny v jejich
každodenním životě. Neumožňují
aspirovat na změnu mocenské
rovnováhy tam, kde lidé žijí:
na pracovištích a v sousedstvích,
natožpak v zemi jako celku či ve světě.**

Jakkoli byl dopad těchto aktivit na politizaci určitého okruhu lidí zásadní, postupem času jsme došli k názoru, že tento okruh je velmi omezený. Podobné akce si málokdy dokázaly získat aktivní podporu většího počtu lidí, a už vůbec ji nezvládají zapojit do procesu změny v jejich každodenním životě. Neumožňují aspirovat na změnu mocenské rovnováhy tam, kde lidé žijí: na pracovištích a v soused-

stvích, natožpak v zemi jako celku či ve světě. Samy o sobě tak nemohou vytvořit efektivní protiváhu moci velkého kapitálu a na něj napojených elit.

Sporné zdroje západního blahobytu

Hit následujících let v podobě zakládání nových politických stran a hnutí evidentně sám o sobě českou levici nespasí. Elektorální projekty umějí sociální moc lépe reprezentovat než vytvářet. V nepřítomnosti sociální moci, vycházející z každodenních vztahů, a v zakořeněnosti politiky v široké společenské základně zůstávají spíše „radikálními kluby“, které sdružují lidi kolem marginální ideologické identity, ale nejsou schopné je organizovat a mobilizovat kolem sdílených zájmů.

**Článek za článkem a kniha za knihou
tak poukazují na „slepé skvrny“ liberální
veřejnosti, apelují na její rozum či svědomí
a implicitně doufají, že náprava veřejných
poměrů vzejde z jejího procitnutí.
Tento přístup ale nutně naráží na limity
materiálních zájmů.**

Dvojznačná pozice české společnosti mezitím začala zdejší levicovou politiku štěpit ještě silněji než před dvěma desetiletími. Část nové levice, která se ještě před deseti lety vysmívala neoliberálnímu a antikomunistickému dohánění Západu, nyní západní kartu sama vytahuje. Odvolává se na pokročilost feministické a antirasistické debaty, cyklostezky v západoevropských metropolích nebo silnější sociální stát v (některých) západoevropských zemích. Aniž by tematizovala, nakolik je domnělá „pokročilost“ Západu výsledkem nerovnoměrného ekonomického vývoje založeného mimo jiné na vytěžování levné práce pracujících v České republice a jiných zemích jižní a východní Evropy.

V praxi na sebe tato strategie bere podobu snah o přesvědčování liberálů, kteří jsou nám, levicově orientovaným příslušníkům středních vrstev, blízcí svým socioekonomickým původem a kulturním založením. Článek za článkem a kniha za knihou tak poukazují na „slepé skvrny“⁴² liberální veřejnosti, apelují na její rozum či svědomí a implicitně doufají, že náprava veřejných poměrů vzejde z jejího procitnutí. Tento přístup ale nutně naráží na limity materiálních zájmů. Každý

správný liberál má „sociální citění“ a chce Česko „inkluzivní“. Málokterý liberál v pozici bohatství či moci je ale ochoten sociálně nejen cítit, ale i jednat a prosazovat opatření jako jsou progresivní zdanění nebo výrazné rozšíření veřejného sektoru, která jsou pro spravedlivější společnost nutnou podmínkou.

Zahořklost jako smutná motivace

Část polistopadových socialistů se naopak rozhodla zavrhnout liberální tendence nové levice a spojit své politické osudy s rostoucím národoveckým hnutím. Nacionalismus v jejich očích přebírá funkci lidové politiky. Představa, že českým pracujícím mohou ztracený blahobyť, důstojnost a moc vrátit populistická hnutí, vedená nacionalistickými podnikateli jako Okamura či Rajchl, je ale přinejlepším zbožným přáním. Konzervativním „socialistům“³, kteří opouštějí porouchanou lokomotivu revoluce a doufají, že si místo ní stopnou odvoz taxíkem populismu, jako by ale stačilo zachránit si alespoň jeden ze základních kamenů své identity: zahořklost vůči liberálním elitám a Západu, který reprezentují.

Dnes již vidíme, že i tato pozice vede k podřízenému postavení, tentokrát v projektu nacionalistické podnikatelské elity, která pracujícím lidem nadbíhá jen dokud je v opozici. Jak bylo zjevné při rušení superhrubé mzdy, kterým na dnešní škrty ve veřejném sektoru zadělaly spolu s ODS i ANO a SPD, když pak jde o daně, platí nakonec „podnikatelé sobě“. Pracující dostanou místo reálného vlivu v tomto představení na krk chomout v národních barvách. A levice místo socialismu roli maňáška, jímž se mává na některé voliče.

Toto štěpení je ještě umocněné historickým propadem české stranické levice. Toto je propast, do níž se zřítily ČSSD i KSČM a nad níž balancují i odbory, ekologické organizace a jiná sociální hnutí. Nedostatek vlastní síly a sebevědomí trhá levice na kusy. Nezbyvá jí, než se přiklánět na tu či onu stranu, podle toho, která

Základní otázka ekonomické i mocenské nerovnosti mezi širokou pracující většinou a stále užší oligarchickou elitou, která bohatne na úkor zbytku společnosti, a s tím souvisejícího rozvratu společností i ekosystémů po celé planetě je společná všem.

frakce elit právě vládne, a taktizování obětovat srozumitelnost vlastního příběhu i zaměření na růst vlastních sil. Ve chvíli, kdy hladina nebezpečně stoupá, není tonoucí vybíravý ohledně stébel, kterých se chytá. Vlastní bezmoc umocňuje tendenci k sňatkům ze zoufalství, kdy doufáme, že se aspoň části našich témat z jedné či druhé strany ujmou tu jedni, tu druzí. Obrazně řečeno: lidovci s Piráty zachrání klima a ANO s SPD důchody.

Propast je tím tíživější, že od sebe odděluje skupiny lidí, jejichž problémy volají po levicových řešeních, a které tedy přinejmenším latentně tíhnou k zárodečným formám protisystémového vědomí a jednání, jež bychom mohli pojmenovat socialistické sklony. Účinná odpověď na „problémy mladých“, ať už je to klimatická krize, nebo krize bydlení, je nemyslitelná bez masivního posílení role veřejného sektoru v ekonomice a regulaci trhů. Ani problémy levné práce, úpadku periferních regionů či narůstajících nákladů na život nemají řešení bez radikálního přerozdělování a posílení veřejných služeb. Základní otázka ekonomické i mocenské nerovnosti mezi širokou pracující většinou a stále užší oligarchickou elitou, která bohatne na úkor zbytku společnosti, a s tím souvisejícího rozvratu společností i ekosystémů po celé planetě, je společná všem.

Návrat třídy

Situace volá po eko-socialistické či sociálně-ekologické politice⁴, která by usilovala o to změnit samotné základy našeho ekonomického systému: od nekonečného ekonomického růstu na úkor lidí i planety k dobrému životu v ekologických mezích⁵. Diskuse o tom, zda má být taková levicová politika liberální, nebo konzervativní, je z tohoto hlediska ve své podstatě nesmyslná a zavádějící, protože ve skutečnosti musí být levicová politika především schopná sjednotit rozmanité skupiny obyvatelstva kolem sdílených zájmů.

Tyto sdílené zájmy a vědomí na nich založené je podle nás navzdory všem omezením tohoto pojmu vhodné pojmenovat znovu jako třídní: jako vědomí vlastní klasickému socialismu, který aspiroval na to napříč kulturními rozdíly reprezentovat širokou a různorodou pracující většinu lidí, prosazovat její zájmy proti menšinové třídě vlastníků velkého kapitálu, a demokratizovat tak společnost v politické i ekonomické sféře.

Jak ve své knize Tichá dřina⁶ zdůrazňuje česká socioložka Kateřina Nedbálková, dnešní česká společnost je hluboce třídní, a přesto se v ní o třídě či třídách téměř vůbec nemluví. Rozpory a rozdíly, které mají třídní základ, se pak vykládají jinak: především jako konflikty generační, kulturní nebo regionální, mezi mladými a starými, mezi kavárnou a hospodou, mezi městem a venkovem. Navzdory sdílenému osudu přibývající nejistoty, bezmoci a odcizení tak mohou konku-

renční frakce elit skrze tuto artikulaci společenských rozporů pracující většinu rozdělovat.

Některá témata jsou nepochopitelná a neřešitelná mimo svůj třídní rozměr. Problém nerovnosti mezi gendery je také otázkou distribuce neplacené reprodukční práce či péče. Problém ekologické a klimatické krize je ve své podstatě otázkou distribuce výnosů a škod ekonomického procesu. Tato problematika je pak nesmyslně vykládána jako především kulturní či postmateriální.

Vrátit se k třídnímu vědomí tedy neznamená témata ekologie, globální spravedlnosti, antirasismu, genderové rovnosti či práv queer lidí opustit, natožpak zavrhnout. Znamená to snažit se i je chápat na základě analýzy, která vidí, že problémy uznání a přerozdělování nikdy nejsou oddělené, a bez kategorie třídy se tak nemůže obejít. Přestaneme-li realitu třídy přehlížet a stydět se ji pojmenovávat, uvidíme, že i rasová, genderová či ekologická nespravedlnost je třídně podmíněná, protože je vlastní světovému systému založenému na hierarchické dělbě práce, bohatství a moci.

**Přestaneme-li realitu třídy přehlížet
a stydět se ji pojmenovávat, uvidíme,
že i rasová, genderová či ekologická
nespravedlnost je třídně podmíněná,
protože je vlastní světovému systému
založenému na hierarchické dělbě práce,
bohatství a moci.**

Také proto hovoříme o nové třídní politice. Chceme zdůraznit rozměr distribuce ekologických zdrojů a škod, i neplacené reprodukční práce a péče, pro smysluplnou třídní analýzu, stejně jako z ní vycházející praxi rozvíjenou místo rozdílných identit spíše kolem sdílených zájmů. V parafrázi k výroku uruguayského prezidenta José Mujicy lze říci, že zatímco pravici, respektive elity, sjednocují zájmy, levice, respektive pracující většinu, rozděluje kultura. Snažit se o levicovou politiku znamená usilovat o to, aby to bylo naopak.

Kde to žijeme? Od politiky zaostalosti k semiperifernímu sebevědomí

Pokud chceme chápat naši pozici v české společnosti a politické možnosti z ní plynoucí, je tedy třeba rozumět její třídní struktuře, plynoucí mimo jiné z její integrace do světové kapitalistické ekonomiky. Pomoci nám v tom mohou analýzy maďarské socioložky a politické organizátorky Agnes Gagyí⁷, která analyzuje situaci našeho regionu v tradici „výzkumu světových systémů“.

Z hlediska této tradice bychom měli chápat dnešní kapitalismus jako jediný světový systém, charakterizovaný hierarchickými třídními vztahy, uspořádanými kolem imperativu maximalizace finančního zisku a z něj plynoucí moci. Tento systém se složitě vyvíjel nejpozději od šestnáctého století v dynamice charakterizované nerovnoměrným vývojem či sociálně-ekologicky nerovnou směnou. To znamená, že kapitál se akumuluje v takzvaných centrech či jádrech, zatímco většina světa je jako „periferie“ zasažena vykořisťováním levné práce a zdrojů, stejně jako v narůstající míře vývozem ekologických škod.

Běžná představa, že bohaté části světa představují „rozvinuté“ oblasti, které se vypracovaly vlastním úsilím, a chudé části jsou „rozvojové“ a musí bohaté teprve dohnat, zakrývá, že nerovnost je – stejně jako ta třídní – do velké míry funkcí vzájemného vztahu: jádro je bohaté také díky periferii, periferie chudá kvůli jádru, jak to na globální úrovni dosvědčují statistiky⁸ čistých toků přírodních zdrojů, pracovní síly i peněz. Z těch vyplývá, že jen v posledních desetiletích z globálního Jihu otekl na Sever cca třicetinasobek oficiální „rozvojové pomoci“: Jih rozvíjí Sever, ne naopak.

Tato geografická dimenze sociální nerovnosti se pak projevuje i uvnitř zemí samotných, jak to dosvědčují narůstající regionální nerovnosti v řadě zemí, včetně České republiky, kde obyvatelé Prahy a Ústeckého kraje často jako by žili v jiných zemích. Jádra a periferie označují tedy spíše ekonomické pozice a geografické rozvrstvení třídních vztahů než konkrétní území.

**Kapitál se akumuluje
v takzvaných
centrech či jádrech,
zatímco většina
světa je jako
„periferie“ zasažena
vykořisťováním levné
práce a zdrojů, stejně
jako v narůstající
míře vývozem
ekologických škod.**

Česká republika je stejně jako další země střední a východní Evropy charakterizována pozicí označovanou z globálního hlediska jako semiperiferní. Jinak řečeno, nepatří tak úplně tam, ani tam, je někde mezi. Není ekonomikou závislou na vývozu primárních surovin, není ale ani centrem výroby nejziskovějších koncových výrobků. Naopak ji do značné míry charakterizují střední pozice ve výrobních řetězcích, kdy český průmysl, dotovaný levnou cenou práce i levnou energií ze špinavých uhelných elektráren, produkuje polotovary pro západní korporace. Ty českou ekonomiku kolonizovaly⁹ po kolapsu státního socialismu a následné privatizaci, završené politikou štedrých pobídek pro zahraniční investice. Výsledkem je ekonomika charakterizovaná výraznou měrou zahraničního vlastnictví a s ním spojeného odlivu zisků za hranice. V České republice se zároveň vyvinula svébytná silná domácí kapitalistická oligarchie¹⁰, zosobňovaná miliardáři, jichž máme nejvíce z bývalých zemí¹¹ východního bloku vyjma Ukrajiny a Ruska.

Jedna éra, mnoho perspektiv

Ekonomická pozice České republiky a s ní související vnitřní třídní složení české společnosti dlouhodobě ovlivňuje i její vnitřní politiku¹². Typická je pro semiperiferní země podle Gagyí a dalších autorek „politika zaostalosti“, kdy jsou vykreslovány jako opožděné oproti zemím jádra. Výsledkem jsou opakované pokusy o dohánění, které ovšem v dynamice globálního kapitalistického růstu a konkurence téměř nikdy nekončí úspěchem. S výjimkou úspěchů některých zemí (v naší době jihovýchodní Asie), které zvládnou rozvinout průmysl na vrcholu hodnotových řetězců, a v globálním pořadí se tak posunout kupředu, zůstává hierarchické postavení různých geografických oblastí v systému v zásadě stejné: všichni běží, aby zůstali na místě. Krachy modernizačních projektů pak na semiperiferiích typicky vedou k politickým otřesům a přeskupením či změnám politických režimů, které ovšem závislost na jádru obvykle v nové podobě jen obnoví a pokračují v dohánění nanovo.

Stalo se to, co v jiných semiperiferních zemích střední a východní Evropy: blahobyť, který byl jejich obyvatelům přislíben výměnou za dočasné přistoupení k deregulaci ekonomiky a ztráty sociálních jistot, prokapal jen k poměrně úzké vrstvě lidí.

Také u nás na začátku devadesátých let panovala široká shoda na tom, že máme dohnat Západ s jeho ekonomickým blahobytem, občanskou společností a demokratickými institucemi. V současnosti je to předmětem sporu. Stalo se to, co v jiných semiperiferních zemích střední a východní Evropy: blahobyť, který byl jejich obyvatelům přislíben výměnou za dočasné přistoupení k deregulaci ekonomiky a ztráty sociálních jistot, prokapsal jen k poměrně úzké vrstvě lidí. Výsledkem je společnost výrazně fragmentovaná, jejíž různé části nesdílejí ani základní obrysy své životní zkušenosti – jak to mimo jiné popsala studie Friedrich Ebert Stiftung a Masarykovy demokratické akademie *Jedna společnost, různé světy*¹³. Zjednodušeně podáno, zatímco jedna část společnosti chápe polistopadovou éru především jako dobu vzestupu a nebyvalých příležitostí, druhá naopak jako dobu ztráty jistot a stagnace či postupného úpadku.

Právě tato výrazná vnitřní nerovnost a polarizace z ní plynoucí jsou podle Gagyí pro semiperiferie charakteristickými rysy. Rozpory globálního kapitalismu se v nich totiž typicky výrazněji projevují uvnitř samotné společnosti. Jak ukazuje na příkladech z Maďarska i Rumunska, v zemích střední a východní Evropy štěpí tento vývoj společnost do nepřátelých liberálně-demokratických a národně-konzervativních táborů. Protože politika postavená přímo na třídních zájmech v postkomunistickém kontextu chybí, vymezují se proti sobě tyto tábory především z hlediska vztahu k hegemonovi – Západu.

Vůči modernizačnímu projektu „dohánění“, taženému novými kapitalistickými elitami, navázanými na mezinárodní kapitál, i velkoměstskou částí středních vrstev, těžící z nových ekonomických i kulturních příležitostí, se vzmohl odpor, artikulovaný především v nacionalistických pojmech. V jeho rámci se daří podnikatelské kontra-elitě mobilizovat a reprezentovat také část pracujících lidových vrstev, které jsou polistopadovým vývojem frustrované a jsou k němu kritické. Společnosti střední a východní Evropy se tak štěpí do dvou vzájemně nepřátelých, ale v politické praxi se navzájem posilujících ideologických pozic, které Gagyí pojmenovává jako „demokratický antipopulismus“ a „antidemokratický populismus“.

První mobilizuje na obranu evropských hodnot a těží z jejich pocítovaného ohrožení. Kritické části společnosti ale nabízí přinejlepším povýšenecky pojaté pochopení, málokdy nějaké materiální zlepšení její situace. Druhá jí jako balzám na její bolesti skrze nacionalistickou mobilizaci proti západní kultuře nabízí přinejmenším symbolické uznání a sebepotvrzení, vyjádřené v okřídleném Orbánově výroku o tom, která si „Maďaři před třiceti lety mysleli, že Evropa je jejich budoucnost, zatímco dnes jsou přesvědčení, že oni jsou budoucnost Evropy“.

Reálnou alternativu a proměnu struktur a dynamik, které tuto situaci produkují, ale nenabízí ani jedna strana. Populisté v Maďarsku i Polsku sice národoveckým diskursem mobilizovali velké části pracujících a středních vrstev proti „nadvlá-

Náruživá polemika s pravičáky naší třídy a našeho vzdělání je pro nás jednodušší než kontakt s lidmi, pro něž jsou naše poznatky o stinných stránkách kapitalismu samozřejmou žitou zkušeností.

dě Bruselu“ a v případě Polska zavedli dokonce i některé prvky poměrně progresivní redistributivní politiky, ačkoli napojené na „podporu rodin“ a omezování reprodukčních práv žen v rámci vypjaté katolické ideologie. V zásadě ale s mezinárodním kapitálem v obou případech vytvořili kompromis, v němž se dělí o část zisků a moci s kapitálem národním, a svorně pak těží z levné ceny práce či nižších ekologických standardů.

Tento spor o vztah k Západu následně, jak jsme viděli, znovu rozštěpil i levice. Někteří její dřívější představitelé spojili své osudy s národoveckou podnikatelskou vrstvou, přestože jejich cílem zjevně není osvobození, ale podíl na vykořisťování. Jiní zase apelují na liberály, aby „doháněli Západ“ v přerozdělování, a nechávají stranou, že Západ přerozděluje, protože přerozděluje také z našeho.

Výsledkem je zablokovaná politika, v níž oba zneprátelené bloky ve skutečnosti konzervují základní parametry situace. Cesta k vymanění se z této situace, která by musela spočívat v obnovení mezinárodního spojení klíčových segmentů středních a nižších pracujících vrstev proti světové i domácí oligarchii s cílem demokratizace Evropské unie i širšího světového pořádku, zůstává zavřená.

Co dělat? Od diskursivní politiky k budování strukturální moci

Kde tedy hledat cestu z této pasti? Navrhujeme oproti ideovým diskusím začít klást větší důraz na experimentování s formami praxe, která by mohly výše zmíněné rozpory překlenout a konstruovat širokou a inkluzivní sdílenou třídní identitu pracujících lidí. Tedy všech lidí existenčně závislých na placené i neplacené práci – oproti pasivním příjmům z vlastnictví kapitálu, to znamená z práce jiných lidí. Tuto praxi vidíme v postupném obnovování a budování institucí kolektivní moci, schopných hájit jejich společné zájmy.

Privilegia levice patřící ke vzdělané střední třídě se mohou v tomto úsilí často ukázat jako překážky. Důvěra ve vlastní vzdělání, přístup k vědění a schopnost formulovat argument nás často svádějí do pastí toho, co nazýváme diskurzivní politikou. Ta se může projevovat různými způsoby: iluzí, že stojíme na správné straně dějin, protože máme lepší a fakticky podložené argumenty; snahou řešit sociální nerovnosti vynášením příběhů chudých před oči mocenských elit s nadějí, že naše sugestivní příběhy probudí jejich jemnocit; hledáním kýženého PR klíče k „posunutí diskurzu“.

Jinou formou stejného je radikální kritika pokrytectví pravicového liberalismu. Za horlivým tepáním do politických protivníků se skrývá zbytek naděje, že je snad polemika dokáže obrátit na naši stranu. Nebo také smutná pravda, že náruživá polemika s pravičáky naší třídy a našeho vzdělání je pro nás jednodušší než kontakt s lidmi, pro něž jsou naše poznatky o stinných stránkách kapitalismu samozřejmou žitou zkušeností.

Cestu k překonávání této izolace vidíme v projektech, v nichž se budeme moci oprávněně chápat ne jako reprezentanti pracujících tříd vůči mainstreamu (ať v rovině přesvědčování, nebo kritiky), ale jako obhájci vlastních zájmů společně s lidmi jiného socio-ekonomického původu, s nimiž je sdílíme. To znamená vycházet mimo jiné z vlastních zkušeností nejistoty, vykořisťování a útlatu a hledat společnou řeč s lidmi tam, kde se naše zkušenosti potkávají: v tématech nejistých a nedůstojných pracovních podmínek, rozkládajících se veřejných služeb, vysychající krajiny a přehřátých měst, zdražujících základních potřeb či nedostupného bydlení. Jinak řečeno: přestat chápat svoje úsilí jako zápas za lidi a začít mu rozumět jako společnému zápasu za sebe.

Renesance odborů a družstev

Příklady takových zápasů, do nichž stojí za to se vložit, nemusíme hledat daleko. Jen čistě v defenzivní rovině obhajoby zbytků veřejného vzdělávání a zdravotnictví nás jich v nejbližších letech zřejmě čeká habaděj. Může jít o odborové organizování na pracovištích, nájemnická hnutí za lepší podmínky v bydlení nebo různé formy družstevní či solidární ekonomiky, které mají potenciál dávat běžným lidem lepší přístup k naplňování vlastních základních potřeb. Příklady přinejmenším drobných úspěchů jsou v tomto ohledu v našem geografickém prostoru patrné v posledním pokrízovém desetiletí v rozvoji poměrně tradičních levicových strategií a institucí: odborových organizací a družstev.

Odbory zažívají jistou renesanci a výrazné omládnutí na Západě i v zemích střední a východní Evropy. Právě ony jsou do jisté míry schopné spojit prekarizovanou vzdělanější střední třídu s tradičnější třídou pracujících. Znovuzrozené družstev-

**Budování vztahů
kolem společných
zájmů je také
pravděpodobně
to jediné,
co má alespoň
minimální potenciál
prolomit kulturně
podmíněné příkopy
dnešní dominantní
politické polarizace
do konzervativních
a liberálních bloků.**

ní hnutí rozvíjí i v zemích jako Maďarsko, Polsko či Chorvatsko nové strategie komunitního bydlení či energetiky nebo lokální ekonomickou soběstačnost v postindustriálních regionech s cílem zajistit lidem snazší přístup k základním potřebám a vyšší míru ekonomické nezávislosti na globálních trzích ovládaných velkými korporacemi a finančním kapitálem.

Právě projekty založené na přímém zapojení lidí kolem nás do společného procesu změny našich životních podmínek k lepšímu tady a teď, mají potenciál vytvářet vztahy, na nichž může stát potřebné spojení upadajících středních a pracujících tříd proti vládnoucí kapitalistické oligarchii. Budování vztahů kolem společných zájmů je také pravděpodobně to jediné, co má alespoň minimální potenciál prolomit kulturně podmíněné příkopy dnešní dominantní politické polarizace do konzervativních a liberálních bloků.

Oproti nim má klíčovou výhodu: liberálové nabízejí lidem demokracii s důrazem na její formální, institucionální stránku, z níž ovšem vliv velkého nadnárodního kapitálu udělal do značné míry prázdnou schránku. Nacionalistická pravice nabízí jako protilék jinou iluzi moci: mávání národním praporem a svěření hlasu populistickému lídrovi z podnikatelské třídy, který se pak s nadnárodním kapitálem, tak jako v Polsku nebo Maďarsku, stejně dohodne.

Institute jako družstva nebo odbory mají přinejmenším potenciál budovat skutečnou, strukturální moc, která lidem reálně vrací alespoň část kontroly nad jejich každodenními životy. V jistém smyslu znamená takové směřování návrat k určité tradici levicové politiky jako procesu společného sebeosvobodování, které nelze svěřit ani předvoji intelektuální stranické avantgardy, ani charismatickým lídrům.

Jak jednat? Za šťastnější vztah mezi idealismem a pragmatismem

Směr, který navrhujeme, není zaručenou cestou k úspěchu. Naopak může znamenat nelehké loučení s naší představou o tom, co úspěch znamená. Ne, nedožene nás Západ a jeho mzdy. Za Západem nezaostáváme proto, že máme zabezděné politiky, kteří nedokáží dobře okopírovat západní recepty, ale především proto, že západní blahobyť je postaven na pasti ekonomického růstu za cenu vykořisťování (také naší) levné práce a přírody. Nemluvě o tom, že snažit se jej v tom dohnat, je v podstatě zcestné.

Ne, nebudeme pravděpodobně v dohledné době zásadním způsobem z levicových pozic určovat veřejný diskurz ani základní parametry uspořádání společnosti. Bez ohledu na to, kolik pravdy můžeme mít, u nás mediální i politickou krajinu formují mocenské bloky, navázané na dvě různé frakce ekonomických elit. Neexistuje žádný jednoduchý trik nebo PR strategie, která by tuto základní strukturální nerovnost mohla jednoduše prolomit. Postavit proti nim náš vlastní blok je praktický organizační úkol, který nejde obejít žádnou jednoduchou zkratkou.

Věříme, že je potřeba v tomto kontextu výrazně proměnit náš vlastní přístup – a poměr mezi politickým idealismem a pragmatismem v našich vlastních strategiích. Příliš často má náš idealismus formu vznošených vizí. Když jde ale o jejich uvádění do praxe, působí to, jako bychom vlastně nevěřili tomu, že by mohla existovat jiná moc než moc současných elit a že bychom na naši stranu mohli získat množství obyčejných lidí. Idealismus vizí pak spojíme s pragmatismem přesvědčování mocných. Hledáme argumenty, které působí na ty, kteří jsou nahoře, místo, abychom naslouchali a hovořili k těm, kdo jsou dole.

Soustředit svou energii do drobných zápasů o změnu každodennosti obyčejných lidí může být spojené s velkou deziluzí. Deziluzí z toho, že naše expertízy a poznatky mohou být sice v lecčems užitečné a zajímavé, ale k proměně mocenských vztahů nestačí. Z toho, že naše schopnost držet prst na tepu západních debat neznamená být napřed, ale prostě jinde. Z toho, že věci se nepohnou, když na ně někoho jiného upozorníme, ale že je prostě musíme opravdu změnit sami. Že to tím pádem všechno půjde o mnoho pomaleji, než bychom si přáli, a bude to znamenat spoustu drobné práce. Pragmatismus, který potřebujeme, důsledněji vnímá mocenské a ekonomické zájmy ve společnosti a neignoruje skutečnost, že současná situace není výsledkem „nepochopení“ nebo „zaostávání“; je výsledkem rozložení sil. Abychom s ní mohli pohnout, potřebujeme moc.

Tento pragmatismus ovšem zároveň otevírá dveře idealismu svého druhu. Ten tkví v přesvědčení, že moc elit opravdu má alternativu. V důvěře v to, že obyčejní lidé se mohou společně bránit, brát vlastní životy do svých rukou a poměr sil posouvat

svým směrem. To ale neznamená, že lidmi pohne samotná síla ideálů. Budovat společnou moc je řemeslo, které se musí opírat o bezprostřední zkušenost a zájmy. Když to začneme zkoušet, pravděpodobně se ukáže, že budeme mnohé naše cíle muset nechat na později a bojovat spolu s lidmi o to, na co zatím stačí naše síly. Představa, že bychom těchto cílů mohli někdy doopravdy dosáhnout, tím ovšem nabere mnohem reálnější obrysy.

Drobná práce však nemusí znamenat jen pot a slzy. Může skýtat i opravdovou radost a pospolitost. Můžeme sami zakusit, že nebojujeme jen o abstraktní ideje, ale že možná už teď dokážeme k lepšímu měnit svoji každodennost. Bránit se společně šikaně šéfa na pracovišti, spolu s ostatními nájemníky vybojovat vrácení kauce nebo dobrovolničit v družstvu, které naplňuje i naše potřeby, ještě není revoluce. Je to ale silná zkušenost, která nás může proměnit a citelně nám zlepšit život. Obrat k vlastním zájmům a potřebám nám může umožnit odložit paternalistický přístup k obyčejným lidem a zažít, o kolik příjemnější je s druhými sdílet společné problémy a hledání jejich řešení než jim vysvětlovat, co si mají myslet.

Neexistuje žádný jednoduchý trik nebo PR strategie, která by tuto základní strukturální nerovnost mohla jednoduše prolomit. Postavit proti nim náš vlastní blok je praktický organizační úkol, který nejde obejít žádnou jednoduchou zkratkou.

Jde to ale vůbec? Rodí se první vlašťovky, které ukazují, že ano. Inspirativní jsou v našem regionu (pro někoho možná překvapivě) příklady z Maďarska, kde se přes krušnou politickou situaci daří rozvíjet slibné pokusy o obnovování síly odborů i družstev. Najdeme tu tak například experimenty se spojováním zemědělských družstev s odběrateli v řadách členstva odborů v péči a sociální práci. Na distribuci zeleniny se podílí družstevně organizovaná rozvážková služba s cargo koly. Zatím spíše menší projekt je zajímavý mimo jiné tím, že se pokouší o do jisté míry soběstačný ekosystém, který je zároveň možné rozšiřovat a škálovat. Důležitý je přitom fakt, že se nejedná o alternativní životní styl pro vyšší střední třídu, ale výhodný způsob uspokojování vlastních potřeb dostupný většině, který zároveň vytváří solidární vazby mezi odborovým a družstevním hnutím.

V českém prostředí můžeme zmínit pomalu se rozrůstající sdílené domy¹⁴ – síť družstevně vlastněných nemovitostí. Zatím jde o pracně pokládané základy sítě a jednotky domů, ale už teď se ukazuje, jak důležitá je strategie uspokojování základních potřeb jako bydlení s budováním infrastruktury pro hnutí a místní komunity. Jen rok stará Iniciativa nájemníků a nájemnic¹⁵ zároveň v komerčním sektoru bydlení ukazuje, že je i bez větších prostředků možné budovat aktivní členské organizace, které spojují kolektivní akce na obranu zájmů svých členů s tlakem na systémové změny legislativy. Skrze společné zájmy se tu mohou prolínat zkušenosti a schopnosti mladých studentů a starších nájemníků, kteří se brání výstěhovávání.

V odborové oblasti můžeme zmínit nejen zbrusu nové a rychle se rozrůstající odbory v sociálních službách ALICE¹⁶, ale i rostoucí odbory v ICT¹⁷, které ukazují, že lze zakládat odbory i v mocném odvětví IT a technologických firem. Tyto organizace zároveň překračují úzce vymezené pojetí odborů a skrze spolupráci s klimatickým hnutím vykračují z prostoru pracoviště. Za pozornost ale stojí například i nedávná vysokoškolská stávka, která nakonec dokázala do popředí postavit solidaritu mezi pedagogickými a nepedagogickými pracovníky a pracovníci stejně jako mezi hnutím a klasickými odbory.

Tyto a podobné projekty se vyznačují snahou spojovat konkrétní materiální zájmy s odvahou zajímat se o zájmy ostatních a pěstovat aktivní solidaritu, ale také spojovat energii a vztahy konkrétních lidí s cílevědomým budováním a posilováním institucí a konkrétní krátkodobé cíle s odvážnou dlouhodobou vizí.

Všechny tyto pokusy znamenají také vzácný proces učení se. Jsou praktickým ohledáváním moci současného ekonomického a politického řádu, především ale školou budování proti-moci a míst, na kterých se z něj můžeme vymaňovat nebo mu efektivně čelit a proměňovat ho. Právě takové vědění, ukotvené v konkrétní realitě, potřebují nakonec naše hnutí jako sůl, a možná víc než další analýzy statu quo a imaginativní představy o jiných světech. Umožnilo by nám i v diskusích o systémové alternativě ke kapitalismu, které u nás úspěšně znovu otevřela otázka nerůstu, posunout se k hledání přesvědčivějších odpovědí na otázky strategie a teorie změny.

V tomto pojetí politiky stojíme spíše na začátku. Některé projekty se mohou zdát marginální. Jde ale o základy, bez jejichž pokládání se lze těžko obejít: dům nejde stavět od střechy. Teprve na nich můžeme – a měli bychom – přemýšlet o rozšiřování vlivu, škálování a spojování do sebevědomého politického projektu, o který můžeme následně realisticky opřít i úspěšný boj za zachování a rozšíření veřejných služeb, spravedlivější míru zdanění či přerozdělování, zkrocení moci oligarchie, demokratizaci politického i ekonomického rozhodování a další transformativní politiky. Teprve díky sociální moci postavené na takovýchto silných základech se obejdeme bez sňatků ze zoufalství a přesvědčování elit o oprávně-

nosti našich požadavků nebo vyspělosti západních politik. Levicový diskurs, natož hegemonie, totiž nevznikne předkládáním příkladů ze zahraničí ani odkazováním na dobrou praxi jinde a přesvědčováním těch, kteří jsou zrovna u moci. Vznikne jedině nashromážděnou zkušeností v hnutích, zápasech a institucích, které lidem dovolí to, že „jiný svět je možný“, zažít ve vlastním životě.

Text byl publikovaný v Deníku Alarm 11. 11. 2023

- 1 Šimůnková, T. (2015, listopad 4). Nikdo nechce žít natrvalo v kleci, říká anarchista Ondřej Slačálek. Novinky.cz. <https://www.novinky.cz/clanek/kultura-salon-nikdo-nechce-zit-natrvalo-v-kleci-rika-anarchista-ondrej-slacelek-330871>
- 2 Spousta, J. (2020, duben 27). Daniel Prokop a jeho Slepé skvrny: Čtenářsky vděčné, ale zároveň analyticky pronikavé. Aktuálně.cz. <https://magazin.aktualne.cz/kultura/literatura/daniel-prokop-slepe-skvrny-recenze/r-b8c69d96887311eab0f60cc47ab5f122/>
- 3 Slačálek, O. (2020, březen 10). Micheovy tajnosti: Levice udávají dobré důvody pro špatné kroky. Deník Alarm. <https://denikalarm.cz/2020/03/micheovy-tajnosti-levice-udavaji-dobre-duvody-pro-spatne-kroky/>
- 4 <https://novadohoda.cz/>
- 5 <https://nerust.cz/>
- 6 Svobodová, E. (2022, srpen 23). Existuje dnes ještě dělnická třída? Kniha Tichá drina přináší globální kontext i niterné pocity dělníků. Radio Wave. <https://wave.rozhlas.cz/existuje-dnes-jeste-delnicka-trida-kniha-ticha-drina-prinasi-globalni-kontext-i-8812414>
- 7 Gagyí, Á. (2021). The political economy of middle class politics and the global crisis in Eastern Europe: The case of Hungary and Romania. Springer Nature.
- 8 Hickel, J., Dorninger, C., Wieland, H., & Suwandi, I. (2022). Imperialist appropriation in the world economy: Drain from the global South through unequal exchange, 1990–2015. *Global environmental change*, 73, 102467.
- 9 Švihlíková, I. (2015). Jak jsme se stali kolonií. Rybka Publishers.
- 10 Lánský, O., & Novák, P. (2022). Majetek a moc: Vybrané ekonomické a politické aspekty polistopadového vývoje Česka. Masarykova demokratická akademie. <https://masarykovaakademie.cz/cats/publikace/lansky-novak-majetek-a-moc-vybrane-ekonomicke-a-politicke-aspekty-polistopadoveho-vyvoje-ceska/>
- 11 Szilagyi, B. (2021, listopad 17). When it comes to billionaires, Czechs are Central Europe's overachievers. *Central European Times*. <https://centraleuropeantimes.com/2021/11/when-it-comes-to-billionaires-czechs-are-central-europes-overachievers/>
- 12 Gagyí, Á. (2016). "Coloniality of power" in East Central Europe: External penetration as internal force in post-socialist Hungarian politics. *Journal of World-Systems Research*, 25(1), 6–27. <https://doi.org/10.5195/jwsr.2019.626>
- 13 STEM. (2023). Jedna společnost, různé světy: Analýza české společnosti z hlediska hodnotových orientací, pocitu ohrožení a přístupu ke změnám. STEM – Středisko empirických výzkumů. <https://www.stem.cz/jedna-spolecnost-ruzne-svety/>
- 14 <https://sdilenedomy.cz/>
- 15 <https://iniciativanajemniku.cz/>
- 16 <https://www.aliceuzo.cz/cs/>
- 17 <https://ictunion.cz/cs/>

Dost bylo
elitářství.

Nastal čas
pro zelený
populismus

Dosavadní české klimatické politiky vycházejí z principu „cukr pro bohaté a bič na chudé“. Negativně dopadají v první řadě na lidi s nízkými příjmy žijících na periferiích a pracujících v prekarizovaných pozicích. Podporují tak vžitou představu, že ochrana klimatu znamená především omezování a mohou si ji dovolit jen ti bohatší. Tak to ale nikdy nebylo, udržitelnost na úkor rovnosti je protimluv. Opatření na ochranu klimatu by měla omezovat zejména spotřebu a životní styl těch nejbohatších, na kterých ostatně spočívá největší díl odpovědnosti za současný stav. Už příliš dlouho čekáme na nový typ zelených politik, které nebudou především vycházet vstříc byznysu, ale nabídnou pozitivní vizi většinovému voličstvu. Je to otázka nejen taktiky a prosaditelnosti, ale samotné podstaty spravedlivé transformace, která se někde po cestě vytratila.

Ětos transformace jako příslib lepšího světa pro všechny věří dnes zelenému hnutí už málokdo. Zelený populismus ale nesmí být podobně jako hnutí ANO jen komunikační strategií postavenou na průzkumech. Naopak, musí nově zvážit obsah, programové priority a minimální podmínky klimatických opatření. Spolu s tím vyvstává možnost vrátit politice emoční a symbolický rozměr, který potlačil náš důraz na data a vědu. Místo věčného vyčíslování a predikování potřebujeme nastolit sebevědomý narativ namířený proti skutečným viníkům environmentální krize.

Problém nespravedlivé transformace se týká prakticky všech dnes zaváděných opatření. Uvedme jen několik příkladů. Za prvé, dotace a bonusy na zateplování, čisté zdroje energie nebo elektroauta jsou dostupné především movitější části populace. Souvisí to s požadovanou spoluúčastí, administrativní náročností, ale také s praktickými omezeními, jako jsou složité investice do pronajatých nemovitostí. Zatím spíše omezenou výjimku představuje Nová zelená úsporám light, v roce 2025 možná vznikne i program zateplování pro lidi v nájmu.

Za druhé, protržní opatření zvyšující cenu zboží a služeb o příplatek na negativní dopady (např. emisní povolenky, daně z paliv, příplatky za energie) citelněji dopadají na chudší domácnosti. Bohatí lidé si mohou dražší palivo nebo zpoplatněný vjezd do centra dovolit – a právě nižší dostupnost těchto statků může ještě více přispět k pocitu výlučnosti a učinit z neudržitelného chování statusový symbol. Naopak chudí jsou souvisejícím zdražováním ohroženi v naplňování svých základních potřeb, jako je vytápění.

Za třetí, menšina prostředků vybraných na poplatcích se vrací prostřednictvím dotací, sociálních opatření nebo investic do udržitelné společenské infrastruktury. Vzniká tak dojem „drahoty“ zelených politik, protože odčerpávají prostředky z různých sektorů, ale z pohledu průměrného spotřebitelstva přinášejí malé benefity. Každá analýza sociálních dopadů klimatických opatření vypočítává, že vyplácení vybraných prostředků všem (tzv. klimatická dividendy) nebo přímo nízkopříjmovým domácnostem by zcela zahladilo negativní efekty přijímaných opatření, ale tento případ nikdy nenastal, ani se o něm v Česku neuvažovalo.

Za čtvrté, kromě zmíněných dotací střední třídě směřuje část prostředků investovaných do transformace i k firmám, které jsou díky investičním pobídkám, dotacím a lepším podmínkám na trhu ochotny investovat do zelených technologií. Takové pobídky mají opět regresivní charakter, protože dotují zisky zpravidla větších firem. To je přetrvávající problém zejména v transformačních regionech protože investice se soustředí do megaprojektů často zaštitěných fosilními giganty.

Hrdinství rezervované jen pro bohaté

Za nespravedlivou transformaci stojí mimo jiné způsob, jakým o udržitelnosti uvažujeme. Jednak ji stále chápeme především jako morální otázku. Jako by udržitelné chování bylo projevem osvícení, k němuž každý musí dojít sám. Tento narativ reprodukuje dilemata vyšší střední třídy, pro kterou je létat, nebo nelétat na „eurovíkendy“ čistě lifestylová volba. Dotace do udržitelných alternativ pak jako by těmto lidem vycházely vstříc a laskavě je žádaly, aby měli na paměti budoucnost světa při nákupu svého městského SUV. Pokud to nedělají, což je přesně naše situace, pak se diskutuje buď o vyšších dotacích, nebo se katastroficky předjímá, že „společnost“ dosud není na klimatickou výzvu připravena a nedá se tedy bohužel nic dělat.

Morální rámování předem vylučuje všechny skupiny lidí, kteří si takové volby jednoduše nemohou dovolit. Bohatí dostávají na vybranou, jestli se zachovají v souladu se svým svědomím, chudí rovnou čelí omezení svých možností. V takové chvíli je dovětek o morální nutnosti udržitelného chování samozřejmě výsměch, protože slouží jen k legitimizaci omezení nařízených shora. Není divu, že jakákoliv snaha mobilizovat étos globální odpovědnosti je pak předem podezřelá jako narativ útluaku a vyvolává agresivní reakce. Vlastní zkušenost „hrdinného odpírání si“, se kterou privilegovaní prožívají environmentální otázky, se snadno stává karikaturou, pokud je projektována na vrstvy, které si bez velkých fanfár musejí odpírat neustále. Matt Huber v této souvislosti volá po opuštění morálního environmentálního profesionalismu profesionálních tříd (udržitelného expertstva včetně autora tohoto článku a většiny našeho zeleného hnutí) a hledání environmentalismu

chudých.¹ Ten by měl přinášet materiální výhody zjevné i bez složitých propočtů a víry v dlouhodobé výsledky vědeckých modelů a tržních mechanismů.

Současně jako bychom stále zapomínali, že původci klimatického problému nejsou chudí, ale bohatí. Emisní stopa dvou třetin (67 procent) nejchudších lidí světa je stejná jako jednoho procenta nejbohatších. Deset procent nejbohatších lidí na planetě je odpovědných za plnou polovinu emisí ze spotřeby. Tato „uhlíková nerovnost“ navíc setrvale roste, dokonce i v rámci nejrozvinutějších ekonomik, jejichž celkové emise se snižují. To jasně ukazuje na malý zásah nejbohatších vrstev jinak úspěšnými klimatickými politikami.

Zelené hnutí se tak ocitá v kleštích mezi obranou asociálních klimatických politik, které vládnoucí strany vydávají za jedinou možnou cestu k transformaci, a rostoucím všeobecným odporem k čemukoliv s přívlastkem zelené, ekologické nebo udržitelné.

Ale spotřebou to nekončí. Bohatá třída má obrovský vliv i prostřednictvím svého investičního chování, politických preferencí, vedoucích rolí ve firmách a organizacích a v neposlední řadě se její zástupci stávají společenskými vzory.² Krajními příklady mohou být fosilní oligarchové využívající své zaměstnance jako rukojmí pro zajištění budoucích zisků, nebo naopak „prozřelí“ miliardáři investující do klimatické filantropie. Úhrnný dopad několika procent nejmajetnějších na udržitelnost ve všech popsanych dimenzích je ale výrazně negativní a mnohem horší než jakékoliv jiné části lidské populace. V této souvislosti je důležitý pojem elity jako kategorie osob, které zaujímají vedoucí nebo jinou významnou úlohu, ať je to nejbohatší procento lidí, lidi s velkým politickým nebo byznysovým vlivem či vyšší management ve službách oligarchů.

Konec světa a konec měsíce

Je načase si přiznat, že dosavadní politiky udržitelnosti byly šité na míru právě elitám. Zelená dohoda pro Evropu je na prvním místě strategií růstu, podřizuje tedy udržitelnost ekonomickým zájmům. Její plánovaná aktualizace staronovou před-

Pokud je kdokoliv vystaven volbě mezi „koncem světa“ a koncem měsíce, kdy nebude mít peníze na základní potřeby, nesmíme se divit, že odvrací nejdřív bezprostřednější hrozbu.

zdarma distribuovaných průmyslu firmy dokonce vydělaly. Naopak cenové sigy nály navázané na spotřebu už roky zasahují většinu spotřebitelstva. Sociální inovace slibující zlepšení kvality života – energetická demokracie, patnáctiminutové město, zkracování pracovní doby, lepší veřejné služby – naopak v praxi skoro nevidíme.

Sociální opatření, která by měla dopady zdražování alespoň mírnit, zůstávají v gesci národních vlád. Nejen v českém případě tak všechna podniknutá opatření dopadají opět regresivně – více na chudší. Dobrá data nemáme, ale příklad energetické krize dobře ukazuje obrovský nárůst energetické a dopravní chudoby u nízkopříjmových a perifernějších domácností, zvláště u důchodkyň, důchodců a rodin s dětmi. S tím opět kontrastují plošná zmírňující opatření, ze kterých měly prospěch hlavně bohatší domácnosti s vyšší spotřebou³.

Současný odpor ke klimatickým politikám tak nelze vnímat jako signál, že společnost na ně dosud není připravena, protože na jednostranné snížení kvality života nebude připravena nikdy. Nepomůže tlačit na pilu emocionálními příklady zkázy způsobené klimatickou změnou v jiných částech světa. Nepomůže ani snaha apelovat na sdílenou národní identitu a opakovat poučky o tom, že se „nám“ – myšleno české společnosti, jako kdyby byl její zájem rovnoměrně rozdělený a všemi sdílený, to dlouhodobě vyplatí⁴. Pokud je kdokoliv vystaven volbě mezi „koncem světa“ a koncem měsíce, kdy nebude mít peníze na základní potřeby, nesmíme se divit, že odvrací nejdřív bezprostřednější hrozbu*.

sedkyně komise Ursulou von der Leyen nereaguje primárně na obavy širokých vrstev z chudnutí a omezování jejich možností, ale hlavně na obavy velkého byznysu o výnosnost a konkurenceschopnost. Zelené hnutí se tak ocitá v kleštích mezi obranou asociálních klimatických politik, které vládnoucí strany vydávají za jedinou možnou cestu k transformaci, a rostoucím všeobecným odporem k čemukoliv s přívlastkem zelené, ekologické nebo udržitelné.

Zelená dohoda se opírá o výše zmíněné vžitě představy o udržitelnosti. Na straně firem se i reporting slibující dostupnost a transparentnost dat musel odložit po nátlaku velkého byznysu. Podobně na emisních povolenkách

* Toto heslo zpopularizovalo hnutí žlutých vest, pro podrobnější diskuzi viz Martin, M., & Islar, M. (2021). The 'end of the world' vs. the 'end of the month': Understanding social resistance to sustainability transition

Pokud to s udržitelností myslíme vážně, musíme uznat, že odpor proti jejím politikám je dnes oprávněný. Na nerovnost dopadů poukazovalo už v roce 2018 ve Francii hnutí žlutých vest. Snahu o zavedení vyšší daně na pohonné hmoty, která znedostupňovala mobilitu hlavně venkovskému obyvatelstvu, doprovázely daňové úlevy pro největší firmy. Od té doby se v transformačních politikách považuje za samozřejmost, že transformace bude buď minimalizovat dopady na chudší a perifernější skupiny obyvatel, nebo nebude vůbec. Z tohoto hlediska jsou však naše dnešní politická opatření zcela nefunkční. Pokud prohlubují nerovnosti, místo aby je zahlazovaly, stojí proti všem teoretickým představám o udržitelnosti (dokonce i zelený růst počítá se snižováním nerovností).*

Spouštěče a mobilizace hněvu

Pokud vidíme hlavní příčiny odporu proti zelené politice v „populismu“ a „dezinformacích“, přistupujeme opět na Huberovo pojetí profesionální třídy a děláme z obrovských skupin lidí jen pasivní oběti oligarchie. Antisystémové postoje lze naopak chápat jako zbraň proti elitám. Nekonzistentní výroky o klimatu a udržitelnosti nejsou jádrem politiky Motoristů sobě nebo SPD. Tím je úspěšná práce s emočními spouštěči neboli triggerery, které odrážejí každodenní žitou zkušenost podstatné části populace.

Tyto spouštěče mohou odkazovat na traumatické minulé zkušenosti nebo silně politizovaná témata. Sociologové Steffen Mau, Thomas Lux a Linus Westheuser v knize *Triggerpunkte: Konsens und Konflikt in der Gegenwartsgesellschaft (Spouštěcí body: Konsensus a konflikt v současné společnosti)* pokládají za spouštěče v rámci německé společnosti otázky spravedlnosti, autonomie, kontroly a normálnosti. Spravedlnost se zaměřuje na diskriminaci nebo naopak neférové výhody, normalita zdůrazňuje kontinuitu životního stylu i morálních hodnot, kontrola a její ztráta jsou spojeny se zrychlujícími změnami a autonomie reaguje zejména na vnucené změny chování. Tyto čtyři oblasti pomáhají rámovat rozhořčení nad tím, že něco už skutečně překračuje únosnou mez, a mobilizovat politickou podporu, nebo naopak odpor. Dobrým příkladem může být lež o přidávání hmyzí mouky do potravin, k jejímuž šíření se ochotně přidala i poslankyně Maříková⁵ z české SPD. Zde je patrný pocit ohrožení normálnosti (co jsme vždycky jedli) a autonomie (přidávání hmyzu do neoznačeného pečiva).

Mau, Lux a Westheuser popisují rovněž „únavu z transformace“, která může být zvláště relevantní i pro české periferní oblasti, jež se dosud nevzpamatovaly z šokové doktríny devadesátých let. Lidé s negativní historickou zkušeností pak celkem pochopitelně odmítají další snahy o transformaci a nevěří státním

agendas, a lesson from the Yellow Vests in France. *Sustainability Science*, 16(2), 601-614.

* Vztahu nerovností a zeleného růstu se do hloubky věnuje zejména Daniel Fiorino. Ale i Alessio Terzi, jehož tuzemská média citují jako experta na zelený růst, mluví o nutnosti snižování nerovností.

institucím, že změny skuteční bez zničujících dopadů na široké vrstvy obyvatelstva. Vzhledem k desítky let neřešeným problémům s exekucemi, nezaměstnaností a nefunkčními veřejnými službami v periferních oblastech jsou tyto obavy zcela pochopitelné.

Problém tedy není v „hloupé“ populaci, která si neumí přechíst klimatologické scénáře a spočítat si, že náklady transformace jsou pro Českou republiku nižší⁶ než náklady nečinnosti. Většinový odpor je založený na distribuci nákladů a hrozeb v rámci české společnosti a v tomto směru je velmi dobře podložený a pochopitelný. Nestačí proto vyvrátit vědeckou rovinu tvrzení ultrapravice a pak ji i se svým voličstvem onálepkovat jako prolhanou. Je třeba pracovat jak s kvantifikovatelnými indikátory dopadu na chudé (což se zatím skoro neděje a veřejně dostupná data nemáme), tak i se subjektivně vnímanými obavami a nedůvěrou ve společenské uspořádání. Takové úsilí však nesmí mít podobu vzdělávací kampaně pro nechápavé. Mělo by naopak stavět na aktivním zájmu o perspektivu dotčených lidí a zviditelňovat ji ve veřejné diskuzi. Velkothubá prohlášení ultrapravice nakonec vždy zůstanou u řečnického pultiku a její politické výsledky marginalizované skupiny opět zklamou. Zelený populismus by ale mohl nabídnout víc, protože skutečnou podstatou udržitelnosti je transformace směrem ke spravedlivější společnosti. Jak by tedy vypadal politický program zeleného populismu?

Transformace, kvůli které nezchudneme

Klimatická opatření především nesmí vést k rozevírání sociálních nůžek. Každé zdražování musí být více-než-kompenzováno všem s podprůměrným příjmem. Toho lze snadno dosáhnout zmíněnou klimatickou dividendou, která všechny příjmy z poplatků vrací prostřednictvím bonusu pro všechny – všichni s podprůměrnou spotřebou tedy dostanou víc, než zaplatí. Obecně je ale také třeba strmě zdražovat vysokou spotřebu (energie, materiálů, vody) a naopak zlevňovat první jednotky spotřeby, což je doslova opak dnešního fungování cenových signálů. Můžeme si to představit jako určité množství elektřiny zdarma pro každého, ale současně strmě progresivní zdražení další spotřeby. Nikdo by neměl trpět energetickou chudobou, ale ani energií plýtvat. Tento přístup dobře vysvětluje koblihový model Kate Raworth, jehož prioritou je jednak dostat chudé přes základní práh uspokojení potřeb, jednak udržet bohaté pod maximální udržitelnou spotřebou.

Ještě horší než vyšší ceny jsou obavy ze ztráty práce. Technokratická argumentace, že vznikne podobný počet míst, jako zanikne, se neosvědčuje, protože jednak počítá s často nereálnými rekvalifikacemi, jednak nebere v úvahu mzdy a další podmínky v daných zaměstnáních. Konečně zanedbává i velkou psychickou zátěž, již dlouhodobá obava z propuštění představuje. Vydírání⁷ propouštěním ze strany oligarchů nebo lhaní⁸ Hospodářské komory o neprokázané změ-

ně klimatu pak mimo expertní kruhy zdaleka nevzbuzuje takový odpor, protože se dotýká skutečného – a opět dobře odůvodněného – strachu zaměstnaných. Není pak divu, že i podstatná část odborů zelenou transformaci odmítá. Možným řešením je nečekat na trh, až milostivě vytvoří zelená pracovní místa, ale začít vynucovat lepší podmínky a současně nabízet práci ve veřejném sektoru. Udržitelné hospodářství bude vyžadovat obří investice a velké množství práce, proto dává smysl nasměrovat tyto zdroje do vytvoření pozic ve veřejném sektoru spíše než do pobídek pro nové továrny. Konkrétní podobu nabízí jak americký návrh Green New Deal⁹, tak opatření garantovaných pracovních míst¹⁰ v návaznosti na rozšiřování veřejných služeb.

Kromě individuálního příjmu bude hrát klíčovou roli celospolečenská infrastruktura – ať už jde o dostupnou veřejnou dopravu, veřejně vlastněné sítě a produkci čisté energie, opravárenská centra a knihovny věcí, veřejné komunitní zahrady a dostupné volnočasové aktivity, urbanismus vstřícný k veřejnému prostoru a chůzi, renovaci starých budov a zateplování všech obytných domů, ochranu krajiny, ale i kvalitní veřejné zdravotnictví a školství, jejichž souvislost s klimatem je často podceňována. To všechno jsou služby, které si nikdo nemůže zajistit sám pro sebe. Celospolečensky jsou ale dostupné a umožňují výrazné úspory energií a materiálů oproti individuální spotřebě při současném vytvoření „veřejného luxusu“. I když není možné, aby každá domácnost měla vlastní bazén, snadno si dokážeme představit síť dostupných veřejných plováren.

Pozitivní pobídky by měly přicházet alespoň současně, ale ideálně před negativními dopady zdražování. Domácnosti bez finančních rezerv těžko budou dělat investice nebo si odkládat peníze stranou při placení dražších služeb. Klimatická politická opatření nemohou být slepá k tuzemským sociálním problémům, jakými jsou pracující chudoba, exekuce nebo odlehle periferie bez pokrytí základními službami. I z dostupných dat¹¹ se ukazuje, že hůře zajištění lidé častěji topí uhlím nebo bydlí v nezatepleném domě. Penalizace těchto skupin zdražováním nesmí předcházet pozitivním pobídkám, na které by mohly dosáhnout bez ohledu na spoluúčast a administrativní zdatnost. V tomto ohledu vypadá slibně plávaný Sociální klimatický fond,¹² který by měl nabízet i krátko a střednědobá zmírňující opatření a jehož spuštění by mělo o rok předcházet rozšíření systému obchodování s emisními povolenkami EU ETS2, na který reaguje.

Symbols v politice

V současnosti nemáme ani základní data o dopadu zelené transformace na české domácnosti podle příjmových skupin – výše citované zdroje jsou odhady nebo zahraniční modely přenesené na českou situaci. Pro pochopení je navíc zásadní nejen statistika, ale také subjektivně vnímané přínosy a náklady jednotlivých

opatření, díky čemuž by šlo lépe kompenzovat jejich dopady. Konečně by veřejnost neměla ovlivňovat transformaci jen prostřednictvím *focus groups* a statistik veřejného mínění, jako je tomu v současnosti. Každá transformační teorie pracuje s participací, zahrnováním lidí do rozhodnutí a prostorem pro hlubší diskuzi o těchto změnách, než jakou mohou nabídnout média. To je obrovská výzva právě u lidí, kteří mají hluboko do kapsy nebo nedůvěřují státu. Nicméně česká politická reprezentace se o hledání řešení ani nesnaží a zapojování obyvatelstva do tvorby politik zůstává minimální.

Ve Francii se ukázalo, že obzvlášť u bolestivějších klimatických opatření může doprovodná politika zaměřená na životní styl elit citelně zvýšit přijatelnost opatření. I když emise soukromých tryskáčů nebo nadměrných aut ve městech nemusejí být v celkovém měřítku významné, symbolický význam oběti, již musejí přinášet všechny vrstvy populace a nejde se z nich vyplatit určitým poplatkem, je zásadní.

Konečně klíčovým prvkem populismu je rozšíření politiky z výpočtu nákladů a přínosů na emocionální a symbolickou rovinu. A právě zde přicházejí ke slovu zmíněné spouštěče týkající se zejména stability a toho, co považujeme za normální nebo společensky přijatelné. Pokud zákazy a cenovými pobídkami nutíme nízkopříjmové skupiny ke změnám chování, pak je třeba dát velmi jasně najevo, že změny se netýkají jen jich, ale rovněž ekonomických a politických elit. Pokud zdražuje nafta obyvatelstvu z periferních oblastí, odkud se bez auta prakticky nikam nedostanete, pak by dávalo smysl sáhnout elitám na možnost využívat velká auta ve městech nebo létat. Ve Francii se ukázalo¹³, že obzvlášť u bolestivějších klimatických opatření může doprovodná politika zaměřená na životní styl elit citelně zvýšit přijatelnost opatření. I když emise soukromých tryskáčů nebo nadměrných aut ve městech nemusejí být v celkovém měřítku významné, symbolický význam oběti, již musejí přinášet všechny vrstvy populace a nejde se z nich vyplatit určitým poplatkem, je zásadní. Tomio Okamura nebo Andrej Babiš roky mlátí prázd-

nou slámu nadáváním na elity, aniž by se měli ke skutečným krokům. Zde však potřebujeme skutečně výraznou změnu životního stylu elit, a není nic snazšího než ji začít vynucovat. Kromě extravagantních způsobů dopravy a zmíněné nadměrné spotřeby elektřiny a dalších zdrojů může k dalším krokům patřit omezení vlastnictví velkého počtu nemovitostí nebo zastropování maximální výše příjmů¹⁴.

Potřebujeme přidat na rychlosti i přijatelnosti transformačních opatření, i když se to neobejde bez otevřeného konfliktu s mocnými.

Součástí populismu je i sebevědomá a přímočará rétorika, která pojmenovává konkrétní problémy, jež je třeba řešit přednostně, a vykresluje budoucí vizi světa. Dnešní zelené politiky toto sebevědomí postrádají. Zůstávají chyceny v pasti postupných dílčích kroků a spoléhání na to, že si populace změn nevšimne. To souvisí s defenzivní rétorikou i odváděním řeči daleko do budoucnosti nebo na druhou stranu světa, kde klimatická krize řadí mnohem neúprosněji. Transformaci je ale třeba propojit s představou lepšího světa pro většinu lidí i v České republice a jako takovou ji hájit a prosazovat. A to se musí dít nejen z odborných a profesionálně-politických pozic, ale také v přímé spolupráci¹⁵ s občanskými hnutími, odbory a iniciativami zdola.

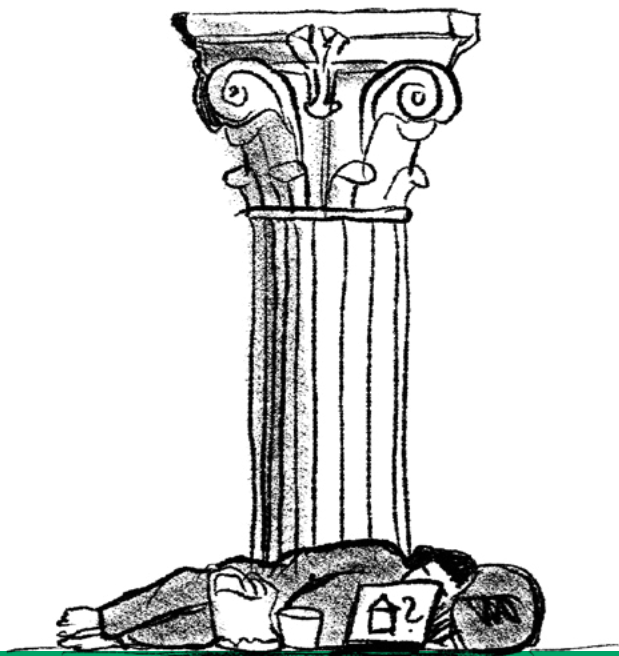
Strategie na příštích padesát let

Zelený populismus neznamena, že si stačí vyzobat několik populárních opatření a spoléhat na ně. Cesta ke skutečné udržitelnosti si vyžádá desetiletí trvající změny v našem ekonomickém, politickém i kulturním a sociálním životě. První kroky na této cestě ale mají obrovský význam. Platí to nejen na rovině symbolické, ale i koncepčně – dnešní politická opatření rámuji představivost o transformaci a její směr na dlouhé roky dopředu. Proto není šťastné spojovat se se současnými elitami, které vposledku brání jen svou vlastní pozici a nás nutí popírat samotnou podstatu transformace pod pohrůzkou, že bez nich neprosadíme vůbec nic. Pokračování transformace v dosavadních kolejích se zdá politicky neprůchozí, ale podtrhněme, že stejně nesměřovala k udržení globálního oteplení pod dvěma stupni Celsia. Potřebujeme přidat na rychlosti i přijatelnosti transformačních opatření, i když se to neobejde bez otevřeného konfliktu s mocnými.

Zelený populismus nesmí být návodem, jak dosud podezřívavým masám mazat med kolem pusy, ale skutečným pokusem o spravedlivé a únosné rozdělení nákladů na transformaci. Pokud žádá zelené hnutí po veřejnosti, aby si dokázala představit radikálně odlišný svět a nebála se k němu směřovat, pak se ani hnutí samo nesmí bát nových způsobů přemýšlení, které postaví dosavadní zelené politiky v kulisách statu quo a pod taktovkou starých ekonomických a politických elit. Udržitelnost nikdy nebyla pouze otázkou životního prostředí, oddělenou od sociálních dopadů. Buď budeme napříště důslednější ve vynucování skutečně spravedlivé transformace a předřadíme potřeby nízkopříjmových a jinak ohrožených skupin všemu ostatnímu, nebo můžeme celý projekt rovnou vzdát.

- 1 Huber, M. T. (2022). Climate change as class war: Building socialism on a warming planet. Verso Books.
- 2 Nielsen, K. S., Nicholas, K. A., Creutzig, F., Dietz, T., & Stern, P. C. (2021). The role of high-socioeconomic-status people in locking in or rapidly reducing energy-driven greenhouse gas emissions. *Nature Energy*, 6(11), 1011-1016.
- 3 Viz Sklenář, O. (2023). Distribuční analýza dopadů energetické krize na české domácnosti. AMO Klima.
- 4 Kaliba, J. (2024, 31. prosince). Od 60. let se Česko oteplilo o dva stupně. Je to velký posun pro ekosystém, říká klimatolog. *IROZHLAS.cz*. https://www.irozhlas.cz/zpravy-domov/od-60-let-se-cesko-oteplilo-o-dva-stupne-je-velky-posun-pro-ekosystem-rika_2412310937_jgr
- 5 Maříková (2023, 20. ledna). Lidé nyní budou jíst hmyz, aniž by o tom věděli [Fotografie]. Facebook. <https://www.facebook.com/614434815422565/photos/a.618020981730615/2125471514318880/>
- 6 Grüberová, Z. (2025, duben 2). Klimatická politika se Česku ekonomicky vyplácí. *Ekolist.cz*. <https://ekolist.cz/cz/publicistika/civilizace/klimaticka-politika-se-cesku-ekonomicky-vyplati>
- 7 Klimecká, E. (2024, březen). Týkač zdánlivě hrozí uzavíráním dolů a elektráren. Na manipulaci mu hlavně nesmí nikdo skočit. *Deník Alarm*. <https://denikalarm.cz/2024/03/tykac-zdanlive-hrozi-uzaviranim-dolu-a-elektraren-na-manipulaci-mu-hlavne-nesmi-nikdo-skocit/>
- 8 Pecka, V. (2024, březen 6). Uspořádá ChatGPT klimatické školení pro Hospodářskou komoru ČR? *Ekonews*. <https://www.ekonews.cz/usporada-chatgpt-klimaticke-skoleni-pro-hospodarskou-komoru-cr/>
- 9 Patočka, J. (2019, listopad 13). Potřebujeme Green New Deal pro Českou republiku. *Deník Referendum*. <https://denikreferendum.cz/clanek/30399-potrebuujeme-green-new-deal-pro-ceskou-republiku>
- 10 Čech, M., & Tkadleček, Á. (2022, říjen 22). Práce ničí svět, ale nemusela by. Její současná podoba je neudržitelná. *Deník Alarm*. <https://denikalarm.cz/2022/10/prace-nici-svet-ale-nemusela-by-jeji-soucasna-podoba-je-neudrzitelna/>
- 11 Viz výzkum STEM a Institutu 2050 Česká (ne)transformace 2022.
- 12 Zindulková, K., & Svoboda, J. (2024, duben). Rozšíření systému EU ETS na budovy a dopravu: Výzva pro sociálně spravedlivou dekarbonizaci (Policy Paper). Asociace pro mezinárodní otázky (AMO). https://www.amo.cz/wp-content/uploads/2024/06/ets2_rev_final-1.pdf
- 13 Tallent, T., Jan, M., & Sattelmayer, L. (2024). More than Symbols: The Effect of Symbolic Policies on Climate Policy Support. *OSF Preprints*.
- 14 Žďárský, T. (2022, 6. srpna). Maximální příjem jako vstupní brána ke kultuře limitu. Máme odvahu ho prosazovat? *Deník Alarm*. <https://denikalarm.cz/2022/08/maximalni-prijem-jako-vstupni-brana-ke-kulture-limitu-mame-odvahu-ho-prosazovat/>
- 15 Ort, J., & Patočka, J. (2023, listopad 11). Ani levicové dohánění Západu, ani nacionalismus: Za novou třídní politiku. *Deník Alarm*. <https://denikalarm.cz/2023/11/ani-levicove-dohaneni-zapadu-ani-nacionalismus-za-novou-tridni-politiku/>

Paláců moc a bytů málo.

Univerzální
základní služby
jako předpoklad
důstojného života

Zájmy společnosti a přírody musí stát vedle sebe, nikoliv proti sobě. Univerzální základní služby nabízí nový rámec, jak zajistit důstojné naplnění základních potřeb všem a zároveň účinně čelit klimatické změně a ekologickým problémům. Současný nedostatek a úsporná opatření musí nahradit blahobyť a hojnost.

Naše společnost dokáže zajistit důstojný život všem lidem. Dnešní ekonomika ale vytváří umělý nedostatek a nutí lidi pracovat, aby mohli za stále vyšší ceny naplnit své základní potřeby, místo aby vytvářela prosperující životní a společenské prostředí a zkracovala pracovní dobu.

Koncept univerzálních základních služeb nabízí cestu, jak naplňovat lidské potřeby bez závislosti na trhu, který se snaží především vydobývat co nejvyšší zisky. Trh je dobrý sluha, ale zlý pán. Stejně jako stát. Ekonomika může fungovat i tak, aby v ní žádný princip nedominoval nad ostatními a neurčoval lidem, jak mají žít. Nová demokratická ekonomika může být rozmanitá a poskytovat prostor pro svobodu v práci a spolupodílení se na rozhodování i těm, kteří jsou dnes přehlíženi. Prostor pro svobodnější život ale vyžaduje čelit strukturálním tlakům, které vytváří dnešní ekonomický systém.

Mohou stát základní potřeby nad investiční příležitostí?

Bydlení je čím dál dražší, dostupnost lékařské péče se zhoršuje a ve vzdělávání chybí peníze. A přesto jako společnost disponujeme materiálním bohatstvím, jaké v historii nemá obdoby. Čtvrtina Češek a Čechů dlouhodobě nedokáže uspořít ani korunu, každá desátá domácnost čelí chudobě.¹ Pro velmi úzkou část obyvatelstva je naopak standardem pohádkový přepych, jenž vede k překročení většiny planetárních mezí,² umožňujících udržitelný rozvoj lidské společnosti.³ Jedno procento nejbohatších na světě už vlastní více majetku než 95 procent lidstva.⁴ Pokud chceme žít naplněný život v prosperující společnosti, musíme si připustit, že nesouměřitelné nerovnosti a pustošení přírody jsou důsledkem správného fungování současného ekonomického řádu.

Vlastností nynějšího režimu je neustálé vytváření umělého nedostatku, což dovozuje zvyšovat ceny. Toho se nejsnáze dosahuje u těch nepotřebnějších věcí, jakými jsou například bydlení, zdravotní péče či doprava. Ty mohou být dostupné i bez závislosti na volném trhu, třeba díky tomu, že je zajišťuje komunita sobě navzájem nebo obec či stát. Kdykoliv je to ale jen trochu možné, čelí zájmům ka-

Univerzální základní služby hledají různé způsoby, jak využít výhod trhu, státu, ale také vzájemného zajišťování potřeb – a z každého si vzít to nejlepší.

kapitálu do zahraničí nebo skupování a následné ničení konkurence. Když je něco zadarmo nebo se s tím nedá spekulovat, těžko se z toho zvyšují zisky. A zvyšování zisků umožňuje jejich reinvestici, což vytváří sebezposilující zpětnou vazbu neustálého hromadění a rozšiřování růstového kapitalismu na stále nové trhy a do stále nových oblastí lidského života.

Pokud jsou ale i ty nejzákladnější lidské potřeby, jako je bydlení, privatizovanou investiční příležitostí a nástrojem pro dobývání zisku, zákonitě to zvyšuje jejich cenu, protože vedle nákladů na jejich zajištění musí část peněz odtéct vlastnické třídě jako zisk, který je možné reinvestovat do dalších oblastí. V praxi se to často děje zcela odosobněně skrze finanční trhy, všichni přece chtějí co nejvyšší úroky na svých investovaných penězích. To lidi nutí pro naplnění základních potřeb trávit více času placenou prací, než kdyby pro jejich zajištění nikomu zisk generovat nemuseli. Tím se vytváří závislost na existenci dostatečného množství pracovních míst, vyrábějících věci, které vůbec nejsou potřebné – jen proto, aby lidé měli na zaplacení těch, které potřebné jsou.⁵

Kapitalismus nevytváří dostupné bydlení, udržitelné potraviny, sociální služby či pomalou módu. K tomu jsou zapotřebí politické regulace a silný sociální stát, čemuž se ale kapitál neustále a úpěnlivě brání. Exceluje v efektivní výrobě umělého nedostatku a zvyšování cen. Vydobývá tak zisky, jež mu umožňují se dále reprodukovat a rozšiřovat. Kapitalistický trh možná dokáže nejlépe alokovat zdroje, ale jen ze všech stran směrem k nejmocnějším.

Tento mechanismus stál u jeho vzniku a je součástí jeho kolonizační praxe dodnes. Už od patnáctého století se postupně začala ohrazovat kdysi obecně sdílená hospodářská půda, na níž pracovali lidé, jež se v důsledku této privatizace ocitli bez možnosti svobodné obživy. Protesty rolníků byly násilně potlačeny,⁶ naopak

pitálu, který se přístupu k nim snaží zamezit a z naplňování těchto potřeb udělat obchodovatelné zboží, takzvané je komodifikovat.

Příkladem může být privatizace bytových fondů, energetiky, vodárenství, ale i vytlačování bezplatných a otevřených digitálních služeb placenými a uzavřenými. Zájmy kapitálu pro ovlivňování trhu a politiky jsou prosazovány různými způsoby. Účinně funguje například finanční podpora politických sil, které zastupují kapitálové zájmy, lobbování, intenzivní reklama, hrozba propouštění či odlivu

zavedením trestů za tuláctví byli přinuceni pracovat za podmínek diktovaných shora na již privatizované půdě vlastněné někým jiným.⁷ Historicky a geograficky vzdálené prosazování kapitalismu nám ve střední Evropě jednadvacátého století zakrývá jeho původ v násilí, skrze něž si zajišťuje pracovní sílu závislou na mzdě.

Cílem univerzálních základních služeb není nahradit trh za stát a jeden dominující princip za druhý. Trh ostatně funguje v nejrůznějších ekonomických a politických kontextech a existoval i před vznikem kapitalismu.⁸ Univerzální základní služby hledají různé způsoby, jak využít výhod trhu, státu, ale také vzájemného zajišťování potřeb – a z každého si vzít to nejlepší. Jedním z problémů při naplňování základních potřeb je, že poskytují prostor pro vznik monopolů. Příkladně se jedná o energetiku, teplárenství nebo vodárenství. A kde existují monopoly, zaniká konkurence, a tím se ztrácí byť jen potenciální výhody, které slibuje tržní soutěž. Kde hrozí vznik monopolů, je rozumnější veřejná kontrola.⁹

Soukromý sektor je oproti veřejnému někdy pokládán za efektivnější, často je to ale na úkor pracovních podmínek, mezd a kvality poskytovaných služeb.¹⁰ Navzdory všem proklamacím zůstává větší ekonomická efektivita soukromého sektoru sporná. Neexistuje žádný empirický důkaz, který by jednoznačně ukazoval ve prospěch soukromého, ale ani veřejného poskytování. Jejich efektivita je podmíněna nejrůznějšími faktory, které vychází z politického, ekonomického a společenského kontextu. Samotný způsob vlastnické struktury tak s ekonomickou výkonností přímo spjatý podle všeho není a záleží na jiných principech, kterými se subjekty řídí.¹¹ Představa o efektivnosti soukromého sektoru a trhu je především výsledkem úspěšného lobbingu a ovlivňování veřejného mínění pro prosazování soukromých zájmů, k čemuž existuje řada příkladů.¹²

To zároveň znamená, že ani veřejné vlastnictví samo o sobě nezaručuje kvalitní poskytování služeb. Byrokracie, korupce, neefektivita, dílčí zájmy či autoritativní přístup se mohou ve veřejném sektoru objevit stejně jako v soukromém. Demokratické, participativní a transparentní prvky jsou dobrým způsobem, jak těmto rizikům předcházet.¹³ Dobrou praxí se zdá být obsazování rozhodovacích orgánů širším spektrem dotčených lidí z řad pracujících, expertek a expertů, uživatelů a uživatelek služby, ale třeba i lidí zastupujících zájmy životního prostředí. Jedním z klíčových prvků se tak nejeví způsob vlastnictví, ale princip nakládání se ziskem.

Vyberte jednu odpověď: blahobyt, anebo zisky?

Opakem umělého nedostatku je radikální hojnost, o níž usiluje nerůstové hnutí prostřednictvím dekomodifikace základních potřeb, tedy skrze jejich odpojení od závislosti na tržním zajišťování. To by člověka osvobodilo z neustálého zvyšování výroby a spotřeby jen pro naplnění nejzákladnějších potřeb. Umělý nedo-

statek vytváří na jedné straně soukromý luxus, na druhé straně veřejnou chudobu. Radikální hojnost naproti tomu nabízí soukromý dostatek a veřejný luxus. Dnešní ekonomika prosperuje pouze v případě, když každý rok vyrobí více věcí než rok předcházející. Vyrobí stejně jako loni znamená stagnaci a pro mnoho lidí propad do chudoby. Závislost na růstu strukturálně vytváří mnoho faktorů.

Růst produktivity a inovací snižuje potřebu lidské práce, což se ale nepromítá do kratší pracovní doby, protože zisky se kumulují u úzké části společnosti. Namísto kratší pracovní doby tak nastává propouštění. To vytváří tlak na zvyšování zaměstnanosti skrze výrobu a odbyt nového zboží a služeb. Tomu pomáhá plánované zastarávání, které zajišťuje nutnost kupovat nové zboží dříve, než by bylo nutné, a silná reklamní propaganda konzumeristické ideologie.¹⁴

**Umělý nedostatek
vytváří na jedné
straně soukromý
luxus, na druhé
straně veřejnou
chudobu. Radikální
hojnost naproti tomu
nabízí soukromý
dostatek a veřejný
luxus.**

Zefektivnění práce pomocí inovací, jako je umělá inteligence, nakonec jen zostruje konkurenci a množství práce neumensňuje. Růst dále pohání vytváření zmíněného umělého nedostatku, privatizace a monopolizace, které za přispění oslabování práv pracujících dovolují vydobývat stále větší rentu. Podobných tlaků, pro které se zdá být nekonečný ekonomický růst potřebný a nevyhnutelný, je řada dalších.¹⁵

Dobývat zisky z růstu se stává čím dál těžší, a tak vlády států zavádějí různá prorůstová politická opatření, jako je snižování daní a upouštění od redistribuce, která se historicky prosadila právě pro napravování nerovností, které kapitalistické prostředí

dí bez regulace přirozeně generuje.¹⁶ Podobné prorůstové politiky podřívají možnosti sociálního státu a veřejných služeb, které lidem zajišťují základní potřeby. Přes všechny snahy je ekonomický růst čím dál menší a západní země již naráží na jeho limity, zatímco do značné míry ignorují různé devastující environmentální dopady, které růst generuje.

Ba co víc, snaha o ekonomický růst v bohatých zemích už dnes k lidskému blahobytu prakticky nepřispívá, dokonce je v mnoha ohledech pro společnost škodlivá. Ač to může znít paradoxně, systémová analýza současné ekonomiky odhaluje, že to je právě honba za ziskem, která zásadně brání zajištění důstojného lidského životy. Environmentální opatření, která by zajistila prosperující životní prostředí

dí a zároveň kvalitní život pro všechny, ohrožují profitabilitu, a proto naráží na takový odpor. Pokud však chceme udržitelný ekonomický systém, musíme si vybrat, zda obětujeme lidi, nebo zisky.¹⁷

Politika univerzálních základních služeb může být jedním z nových cílů, který by obsesi ekonomickým růstem nahradil úsilím o dosažení kvalitního života v mezích planety a dovolil symbiózu prosperity lidí a přírody.¹⁸ Naplnění základních lidských potřeb ale musí být jádrem environmentálních politických opatření namísto toho,¹⁹ abychom uctívali ekonomiku jako všemocného boha, který si pro prosazování udržitelnosti vyžaduje lidské oběti u totemu HDP.²⁰ Proti úsporným opatřením, která na lidi uvaluje potřeba neustálého růstu kapitálu a zisků, musíme postavit politiku hojnosti a dostatku, a to prostřednictvím ekonomického systému, který nebude závislý na nekonečném rozpínání.

Politika práva na důstojný život

Smyslem univerzálních základních služeb je zajistit důstojný život všem. Předpokladem je uspokojení základních životních potřeb, mezi které jsou nejčastěji řazeny zdravotní a další péče, vzdělávání, bydlení, potraviny, doprava a informace a často také elektrická energie a voda.

Cílem koncepce univerzálních základních služeb je zajistit, aby se jejich portfolio rozšířilo na všechny základní lidské potřeby a služby se poskytovaly ve vysokém standardu všem bez rozdílu. Lidé by k nim měli mít přístup na základě potřeby, nikoliv schopnosti či možnosti si je zaplatit.

V České republice byly již některé veřejné služby jako univerzální standard vybudované. Zdravotnictví a školství jsou typickým příkladem – v mnoha zemích není univerzálně dostupné ani jedno z nich. Bydlení a přístup k potravinám fungují v minimálním režimu skrze například sociální byty nebo potravinové banky. Přístup k informacím zajišťuje nejhustší síť veřejných knihoven na světě.²¹ Veřejná

doprava je v České republice většinou bezplatná pro vybrané věkové kategorie, v některých městech dokonce pro všechny cestující. Dílčími příklady konceptu ale mohou být i dekomodifikované prostory, jako jsou veřejné parky, dětská a sportovní hřiště a hrací plochy nebo otevřená koupaliště.²² Nic z tohoto výčtu není v mnoha státech bez ohledu na jejich bohatství samozřejmostí – a rovněž v České republice se vedou boje proti omezování veřejných služeb.

Cílem koncepce univerzálních základních služeb je zajistit, aby se jejich portfolio rozšířilo na všechny základní lidské potřeby a služby se poskytovaly ve vysokém standardu všem bez rozdílu. Lidé by k nim měli mít přístup na základě potřeby, nikoliv schopnosti či možnosti si je zaplatit.²³ To nutně neznamená, že musejí být vždy zdarma a volně dostupné. Bydlení může být například v minimálním standardu dostupné zcela zdarma, ale běžný byt by již mohl očekávat dostupnou spoluúčast. Podobně by služby nebyly poskytovány plošně na základě právní, ale podmiňovaly by se mírou jejich potřeby. To může ohodnotit odborné posouzení, lokalita, věk, ale mnohdy stačí jen prohlášení daného člověka. Podobně je tomu v některých případech už dnes. Přístup ke školnímu vzdělávání je podmíněn věkem a omezen délkou studia, lékařské vyšetření a nutnost zákroku posuzuje lékařka či lékař atp.

To už jsou ale velmi konkrétní příklady. Politika základních služeb jde v jistém smyslu o krok zpět a zaměřuje se na systémovou rovinu jejich poskytování. Konkrétní podmínky totiž musí být výsledkem demokratické diskuze jednotlivých společností a poskytujících subjektů. Zároveň se neusiluje pouze o rozšíření již existujícího stavu – oproti současnosti se klade velký důraz na participativní a environmentálně udržitelný model zajišťování základních služeb. A zejména v participaci jsme stále na úplném začátku.

Důležitý je také rozměr postupného prosazování,²⁴ různé návrhy²⁵ s čím začít už existují v dílčích náčrtech i pro Českou republiku.²⁶ V případě bydlení tak na začátku může být víceúrovňový systém s odlišnou kvalitou, na konci pak dostupné kvalitní bydlení pro všechny, které bude hrazeno z celospolečenských výdajů. Transformativní přístup univerzálních základních služeb tkví v tom, že nabízí různé inspirativní trajektorie, které můžeme zvolit při směřování k dobrému životu pro všechny v mezích jedné planety, ale nediktuje ideální stav, ani nejlepší cestu. Z možných nástrojů si už musí každá společnost zvolit a jejich zavedení vydobýt sama.

Jako ucelená politická koncepce se o univerzálních základních službách diskutuje od roku 2017 zejména ve Spojeném království.²⁷ Hovoří se o nich jako o univerzálních, protože nárok na ně je zaručený potřebami, a nikoliv momentálními finančními možnostmi. Základní jsou pak proto, že umožňují lidem naplnit základní potřeby – a to spíše v dostatečném než minimálním standardu –, aby se mohli

plnohodnotně podílet na chodu společnosti a prosperovat v ní. Službami jsou myšleny všechny kolektivně vytvářené činnosti, které slouží veřejnému zájmu.

Od současného způsobu poskytování veřejných služeb jsou odlišné zejména ze tří zásadních důvodů. Jednak usilují o znovuoobnovení důvěry ve společnost a hledání dobrého života ve vzájemnosti a péči, místo individuálních zájmů a tržního soupeření. Za druhé, poskytované služby zakládají na hodnotách dostatku a udržitelnosti, aby byla umožněna prosperita i následujícím generacím. A za třetí, přetváří tradiční model veřejných služeb tím, že do něj vnáší silné prvky participace a kontroly těmi, kteří je potřebují a používají, čímž umenšují tradičně dominantní roli státu při jejich zajištění. Vize univerzálních služeb je tak transformativní v tom, že se snaží překonat dominanci jak trhu, tak státu v zajištění základních lidských životních potřeb.²⁸

Mezi hlavní přínosy zavedení univerzálních základních služeb se řadí zejména snižování nerovností a s tím i potenciál řešení společenských a individuálních problémů. Násilí, kriminalita, psychická onemocnění či užívání drog se totiž vyskytují častěji ve společnostech, v nichž panuje vyšší nerovnost. A dopady těchto problémů mají vliv i na ty, kteří jinak žijí zcela zabezpečený život. Příslibem univerzálních služeb je také vyšší efektivita vynaložených prostředků oproti soukromému poskytování a s tím ušetřené finanční i lidské kapacity.

Argumentem v jejich prospěch je také jejich vliv na environmentální udržitelnost, protože pomáhají zajistit kvalitní život při menších vstupech, ale rovněž proto, že jejich kolektivně spravovaná povaha dovoluje efektivně zaměřit prostředky pro rychlou dekarbonizaci a ozelenění. Vposledku jejich zavedení posiluje sociální soudržnost a solidaritu, protože každého člověka vnímají jako právoplatnou součást společnosti s právem na důstojný život, nikoliv jako individuální osoby samostatně bojující za zajištění vlastního holého života.²⁹ Souhrnně tak univerzální základní služby slibují pozitivní vliv na rovnost, efektivnost, solidaritu a udržitelnost.³⁰

Klimatická politika, která nepřerozděluje nahoru

Ačkoliv víme, že za emise skleníkových plynů jsou zodpovědné hlavně nejbohatší příjmové skupiny,³¹ klimatická politická opatření většinou nejvíce dopadají na chudé a jinak znevýhodněné. I zdánlivě rovnoměrně rozložené náklady a regulace tvoří poměrově násobně vyšší výdaj pro peněženky těch, kteří mají už nyní hluboko do kapsy. Stejně tak klimatická politická opatření dostatečně neřeší problémy periferních oblastí, a to nejen při transformaci pracovních příležitostí.³² Dotace na zateplování či elektromobilitu přímo cílí na dostatečně majetné, kteří mají připravené volné finance.³³ Klimatická politika, a zejména český stát,

který rozděluje výnosy z emisních povolenek zpět velkým a špinavým firmám,³⁴ jako by se snad inspirovala biblickými verši: „Neboť každému, kdo má, bude dáno a přidáno; kdo nemá, tomu bude odňato i to, co má.“³⁵

Hořce pak zní fráze, že zelená modernizace bude buď spravedlivá, nebo žádná. Právě proto mohou být univerzální základní služby klíčem, který odemkne cestu ke spravedlivé transformaci. I Mezivládní panel pro změnu klimatu ukazuje širokou shodu na tom, že zaměření našich ekonomik na základní potřeby a blahobyt pro všechny by znamenal mnohem méně vypuštěných emisí než cílení na podporu neustálého ekonomického růstu.³⁶ Veřejná kontrola nad sektory základních potřeb také umožňuje mnohem rychlejší dekarbonizaci.³⁷

Rovnost a dekomodifikované poskytování základních služeb jednoduše snižuje závislost ekonomik na energetických i materiálních vstupech, což dovoluje efektivněji řešit i naše ostatní ekologické problémy. Ostatně už dnes země, které jsou rovnostářštější a poskytují kvalitní veřejné služby, zajišťují lidské potřeby a blahobyt s menší materiálovou a energetickou spotřebou oproti státům, které sázejí na vysoký ekonomický růst a vysokou materiálovou spotřebu³⁸ s očekáváním, že blahobyt pro všechny musí zákonitě přijít jako doprovodný faktor.

Investice do univerzálních základních služeb by zaručily společenské naplňování lidských potřeb. Autorky a autoři, kteří se tomuto konceptu věnují, vidí jako základní přínosy vyšší pocit jistoty u obyvatelstva a větší důvěru v to, že klimatická a ekologická opatření na ně nebudou mít devastující dopad. Země s univerzálními základními službami by tak vpsledku vytvářely stabilní, prosperující a udržitelnou ekonomiku se zdravým obyvatelstvem a zelenými pracovními místy.³⁹

Veřejné služby jsou už dnes udržitelnější oproti jejich soukromému poskytování. Částečně je to dáno i jejich kolektivní podstatou. Veřejná hromadná doprava je materiálově, energeticky a emisně mnohem efektivnější, a navíc je oproti individuální automobilové dopravě bezpečnější jak pro ty, kteří ji používají, tak pro všechny ostatní účastníky provozu. Nezabírá také ve městech extrémní množství prostoru, a to jak co se týče parkovacích míst, tak silnic. Podle výzkumů pak veřejná doprava poskytovaná zcela zdarma přispívá k lepší zdravotní kondici cestujících, zjednodušuje přístup k pracovním místům, zvyšuje nezávislost, snižuje izolaci, pomáhá lidem budovat větší pocit sounáležitosti v místě bydliště a také rozšiřuje možnosti lidí podílet se na potřebách ostatních členů a členek společnosti.⁴⁰

Environmentální benefity mají samozřejmě i carsharingové služby, které nabízejí sdílení aut pro osobní potřebu, protože hromadná doprava nemůže zajistit všechny výhody osobních aut. Mít veřejnou dopravu co nejdostupnější nebo zdarma je i v zájmu všech, protože se tak snižuje množství dopravních zácp, riziko nehod a zvyšuje se kvalita vzduchu i veřejného prostoru.⁴¹

Environmentální i sociální výhody má rovněž veřejná výstavba zaměřená na dostupné bydlení. Ve srovnání s oblíbenou developerskou výstavbou řadových domů bez jakýchkoliv sociálních služeb, jejichž obyvatelstvo je zcela závislé na dojíždění, se rozdíly mezi nimi ukazují jako skutečně propastné.

Pod tlakem globálně nedostupného a komerčního bydlení se rozmáhá také výstavba sdíleného bydlení, často družstevního typu, příkladem může být model „baugruppe“. Na počátku obvykle stojí komunita lidí, kteří společně připraví návrh stavby bytového domu, který budou následně obývat. Ten může mít podle potřeb komunity větší i menší počet společných místností. Například kuchyně může být sdílená mezi více jednotlivými domácnostmi, dílna pro celý dům. To dovolu- je sdílet náklady na místnosti, spotřebiče, opravářské nástroje a další materiální zdroje podle konkrétních potřeb domluvené skupiny, čímž se šetří ekonomické i přírodní zdroje. Takovou výstavbu je oproti komerční výstavbě možné různými způsoby veřejně zvýhodňovat.

Dalším často diskutovaným tématem je jídlo či menstruační potřeby zdarma alespoň ve školách. Výzkumy ukazují, že obědy zdarma zlepšují školní výsledky, zdravotní stav dětí a snižují výchovné problémy.⁴² Přímo tak ovlivňují přesně to, co školní výchova slibuje zajistit, tedy zvýšení vzdělanosti, prosociální chování a obecně přispění k dobrému životu. Dosavadní absenci menstruačních potřeb na toaletách můžeme právem podezřívat ze zhmotnění neviditelných patriarchálních hodnot – kritika jejich poskytování zdarma je poměrně silná, ačkoliv v případě toaletního papíru zdarma ji neslyšíme. Pozitivní přínosy menstruačních potřeb na školách zdarma známe i z České republiky.⁴³

Jeden z nejkřiklavějších rozdílů veřejně a soukromě poskytovaných služeb se ukazuje na příkladě zdravotnického systému. Zatímco ve Spojených státech, kde je zdravotní systém primárně tržní, jsou náklady na jednoho člověka téměř třikrát vyšší než ve Velké Británii, přesto je průměrná délka dožití v USA o dva a půl roku nižší.⁴⁴ Za mnohem více peněz má tak obyvatelstvo Spojených států nejen horší zdravotní péči a nižší věk dožití, ale celý systém ještě genere- ruje dvojnásobné množství emisí.⁴⁵

Jedním z nespočetných příkladů výhod dostupných základních služeb je i investice do společné péče o malé děti v jeslích a mateřských školkách. Dovoluje, aby pečující rodiče s malými dětmi nemuseli trávit celé dny primárně o samotě v domácnostech a na procházkách, ale aby děti i rodiče měli dostatečný společenský kontakt a nebyli na sobě během několika vyčerpávajících let zcela závislí. Tyto služby pro pečující matky a řidiče i otce nabízejí mnohem svobodnější prožití mateřství a otcovství, protože nejsou v individualizované společnosti nuceni se na několik let výrazně odpojit od společenského osobního a pracovního života. Negativní dopad individualizované péče o děti na ženy-matky v pozdějších fázích života je dobře zmapovaný i v České republice.⁴⁶

Zajištění důstojného života všem je dosažitelné a má množství výhod pro jednotlivé lidi, celou společnost a také pro přírodu. Hlavní překážkou pro zavedení záruky na důstojný život je její morální rozpornost se současným ekonomickým systémem, jenž hodnoty odvozuje od soupeřivosti a zásluhovosti. Například brněnská snaha o znovuzabydlení lidí bez domova nebyla zrušena kvůli tomu, že by byla drahá. Naopak, veřejnému rozpočtu ušetřila peníze.⁴⁷ Musela být zrušena, protože nebyla kompatibilní s kapitalistickou morálkou.

Proč by si „jen tak“ měl kdokoliv cokoliv zasloužit?

Současné západní ekonomiky jsou založeny zejména na předpokladech a modelech takzvané neoklasické ekonomie. Ta rovněž dominuje výuce na vysokých školách a řídí se jí prominentní české ekonomické expertky a experti. Jedna ekonomická teorie tak do velké míry určuje, jakým způsobem chápeme a řídíme celé hospodářství. A právě podle této teorie neexistují žádné sdílené základní lidské potřeby. Každý člověk má údajně jiné preference, a co se vyrábí a spotřebovává, určuje soukromá spotřeba a pracovní preference jednotlivých osob na volném trhu.⁴⁸ „Nechme ceny, aby rozhodly, co je správné,“ dal by se shrnout tento přístup.⁴⁹

To se zdá být elegantním a svobodným způsobem řízení ekonomiky. Lidé na trhu vyjadřují, o co mají zájem, prostřednictvím hodnoty, kterou jsou ochotni za zboží obětovat. Problém je, že různí lidé mají velmi odlišné finanční možnosti právě kvůli důsledkům nerovností, které takový systém vytváří. Zároveň pracovní preference, které spoluurčují výši příjmu, často nejsou dobrovolné vůbec. V praxi platí hlavně pro vzdělanou elitu v centrech velkých měst, která pak dále tento liberální výklad sama šíří, protože má nadprůměrný přístup do veřejné diskuze. Pracující jsou při výběru pozice v nerovném postavení a podle regionu, vzdělání, rodu, etnicity, často faktorů, které zkrátka vůbec nemohli ovlivnit, většinou spíše akceptují první zaměstnání, které získají. Bez námezdní práce se většina lidí neobejde už proto, že půda k obživě byla zcela rozparcelovaná a vlastní ji menšina lidí.

Úvaha, že výrobu a spotřebu má řídit výhradně soukromá preference jednotlivých lidí, pak reálně ospravedlňuje průmyslové sektory produkující honosné paláce a letní sídla, soukromé jachty a tryskáče, obrněná SUV, provoz luxusního hotelnictví, adrenalinových sportů nebo exotický turismus, protože pracovní místa spotřeba těchto statků zaplatí. Naopak produkce zdravých a ekologicky vypěstovaných potravin, výstavba dostupných zateplených bytů, ozdravení místních ekosystémů nebo kvalitní elektrifikovaná veřejná doprava nedává v této logice smysl, protože se sama nezaplatí. „Běžná ekonomická analýza zkrátka vše vnímá jako preferenci: přání labužníka po troše dalšího koření, přání hladovějícího

Úvaha, že výrobu a spotřebu má řídit
výhradně soukromá preference
jednotlivých lidí, pak reálně
ospravedlňuje průmyslové sektory
produkující honosné paláce a letní
sídla, soukromé jachty a tryskáče,
obrněná SUV, provoz luxusního
hotelnictví, adrenalinových sportů
nebo exotický turismus, protože
pracovní místa spotřeba těchto
statků zaplatí.

Naopak produkce zdravých
a ekologicky vypěstovaných
potravin, výstavba dostupných
zateplených bytů, ozdravení
místních ekosystémů nebo kvalitní
elektrifikovaná veřejná doprava
nedává v této logice smysl, protože
se sama nezaplatí.

dítěte po troše vody, přání sběratelky po dalším obraze, přání člověka bez domova po soukromí a teple. To vše jsou jen preference.⁵⁰

Reálně se tak vyrábí hlavně to, co si přejí lidé, kteří mají dostatek peněz, což je v souladu s narativem, že svůj finanční úspěch si přece zasloužili, jakkoliv je většinou vysoký majetek spíše výsledkem náhody než píce, jak dokládá odborná literatura zkoumající mýtus meritokracie. Stejní lidé zároveň sedí v rozhodovacích funkcích korporací, kde v extrémně úzkém kruhu rozhodují o tom, co se bude vyrábět – právě na základě očekávání nejlepšího zhodnocení kapitálu, nikoliv naplnění lidských potřeb. Celý neoklasický výklad lidské svobody ve skutečnosti hledá ospravedlnění pro dominanci, hierarchii, útlak lidí a bezohlednost vůči přírodě.⁵¹ Přitom se snaží zakrýt fakt, že lidé nejsou vzájemně nezávislými bytostmi, naopak prosperují pouze ve společnosti, na níž jsou závislí.

Současná ekonomika nedokáže naplnit základní lidské potřeby, protože existenci sdílených lidských potřeb zkrátka popírá.

Současná ekonomika nedokáže naplnit základní lidské potřeby, protože existenci sdílených lidských potřeb zkrátka popírá. Zároveň preferenční přístup zásadně přispívá k překračování planetárních mezí. Na světě dnes neexistuje ekonomika, které by se dařilo být jen částečně naplňovat lidské potřeby většiny společnosti, aniž by přitom nepřekračovala udržitelné planetární limity.⁵² Pro udržitelnou a prosperující společnost je tak třeba najít nový hodnotový standard.

Vhodnou konceptualizací může být například přístup zvaný ekonomika dostatku,⁵³ který se zakládá právě na potřebách, nikoli na preferencích. To samozřejmě předpokládá, že sdílené lidské potřeby existují. Ekonomika dostatku vychází z toho, že udržitelná ekonomika se musí pohybovat v koridoru, který má svůj dostatečně vysoký práh pro naplnění lidských potřeb a zároveň strop, který udává meze udržitelné výroby. Veškerá ekonomická činnost by se tak měla pohybovat za tímto prahem, ale pod mezním stropem.

Uspokojení základních lidských potřeb musí mít podle ekonomie dostatku přednost před uspokojováním lidských tužeb, zejména pokud jsou ve vzájemném střetu či není dostatek zdrojů. Současná ekonomika naopak vybraným lidem uspokojuje nekonečně se vynořující nové tužby, ale jiným není schopna naplnit ani základní potřeby. Ekonomie dostatku tak zároveň může přinést jiný pohled na rovnost: zatímco základní potřeby by měly být naplněny rovně všem, naplnění tužeb už může poskytovat prostor pro nerovnost na základě různých morálních

standardů.⁵⁴ Přeneseně je možné argumentovat, že vydobývat zisk obchodem se základními potřebami by nemělo být považováno za morální, což však nemusí podryvat možnost obchodovat za účelem zisku s tužbami. Diskuze o přípustné míře nerovnosti je samozřejmě mnohem komplexnější.

Práh udržitelného koridoru ekonomiky tvoří zejména základní lidské potřeby, jejichž šíře je vždy výsledkem společenské diskuze. Strop přitom nemusí tvořit pouze ekologické limity, ale stejně tak i demokratická rozprava nad tím, jaká míra nerovnosti je přípustná. Nadměrné bohatství nedílně přináší nadměrnou moc, která podryvá demokratické rozhodování. Ve dvacátém století existovalo dlouho mnohem vyšší zdanění nejbohatších vrstev, než jaké známe dnes. Důvodem nebylo jen přesvědčení, že privatizace bohatství ve světě strádajících je amorální, ale také snaha o ochranu demokracie. Například Spojené státy měly v šedesátých letech daň pro nejbohatší přesahující devadesát procent.⁵⁵ Dnes se naopak pod vlivem neoliberální ideologie prosadily daně pro bohatší co nejmenší – s nikdy nedoloženým argumentem o „prokapávání bohatství“.

Debatu o limitech obnovuje i nerůstový přístup, který pro zachování demokracie a udržitelnosti provokuje diskuzemi až o stoprocentním zdanění příjmu či bohatství nad předem demokraticky definovaný limit.⁵⁶ V současné společnosti zní takový požadavek možná extrémně, antropologické výzkumy nicméně dokládají, že diskuze o maximální přípustné míře nerovnosti byly napříč lidskými společnostmi naprosto běžné. Bezprecedentní se naopak zdá současná míra nesouměřitelnosti bohatství a moci nejchudších a nejbohatších.⁵⁷

Zajištění univerzálních základních služeb můžeme vnímat i jako nástroj pro dosažení rovnosti příležitostí. Spoustu aktivit mohou lidé dělat až po uspokojení základních potřeb. Kupříkladu kvalitní vzdělání podmiňuje možnost sociální mobility. Pouhé školství dostupné zdarma zjevně není dostačující ve chvíli, když mnoho studujících školu nedokončí, protože si během studia musí vydělávat na živobytí. Netřeba dodávat, že ztracené roky studia jsou částečně promarněnými výdaji na straně studujících i společnosti. Základní služby tak poskytují základ, od něhož se mohou lidé svobodně odrazit pro rozvoj sebe i společnosti.

Kdo a jak rozhoduje o tom, co jsou základní lidské potřeby

Při diskuzi o základních lidských potřebách někdy zaznívá obava, že jejich naplnění bude v důsledku znamenat, že se bude lidem shora určovat, co mají jíst – a o základních potřebách je proto nebezpečné se vůbec bavit. Existuje přitom řada způsobů, jak o základních potřebách přemýšlet a jak je stanovovat. Koncept univerzálních základních služeb je navíc formuluje na výrazně participativním

a demokratickém základě. Zároveň nikoho neomezuje, aby si své potřeby naplňoval i mimo nástroje univerzálních služeb.

Univerzální základní služby jsou nadto prostředkem, jak naplnit prohlášení, k nimž se hlásí i Česká republika. Všeobecná deklarace lidských práv mluví o právu všech lidí na sociální zabezpečení, svobodnou volbu práce, odpočinek, důstojné zajištění lékařské péče, výživy, ošacení, vzdělání a dalších potřeb.⁵⁸ Evropský pilíř sociálních práv Evropské unie usiluje o zpřístupnění bydlení potřebným, právu na zdravotní a jinou péči, dostupné vzdělávání a práva na přístup k základním službám, kam radí například vodu, energii, dopravu, finanční a digitální služby. K tomu má Evropská unie vlastní akční plán na dosažení těchto příslibů.⁵⁹ Politika základních služeb by tak mohla být rámcem, který tyto závazky uskuteční.

Co se řadí mezi základní lidské potřeby? Užitečná může být typologie chilského ekonoma Manfreda Max-Neefa.⁶⁰ Ten tvrdil, že základní lidské potřeby jsou konečné a můžeme je klasifikovat. Zároveň jsou stejné ve všech kulturách napříč historií. Velmi rozdílné je ale to, jak jsou tyto potřeby uspokojovány. A jejich neuspokojování způsobuje společenské problémy.

Max-Neef základní lidské potřeby vnímal evolucionisticky. Nejprve se podle něj objevila potřeba živobytí, ochrany, náklonnosti, porozumění, participace, tvoření a odpočinku, následně se přidává potřeba identity a svobody. Tím zároveň tvrdí, že základní lidské potřeby se mohou v čase rozšiřovat a může mezi ně patřit například potřeba transcendence, která se nyní jako univerzální nevnímá. Tento přístup umožňuje rovněž rozlišit více forem chudoby v důsledku nenaplněných potřeb – nejen běžně vnímaných materiálních. Mluvit tak můžeme o chudobě volného času, chudobě smyslu v práci, chudobě vlastní identity a podobně, jimž mohou čelit i lidé běžně považovaní za bohaté.⁶¹

Identifikujeme devět základních lidských potřeb. Ty mohou být naplňovány v rámci čtyř různých oblastí: být, mít, dělat a interagovat. Matice devíti základních potřeb a čtyř oblastí pak poskytuje prostor pro nejrozličnější realizaci lidských potřeb. A právě obsahy těchto průsečíků jsou proměnné a výrazně je ovlivňuje ekonomika, společnost a kultura, ve které lidé žijí. Potřeb je podle tohoto přístupu konečné množství, teprve způsobů jejich naplňování je nespočet. V případě ochrany tak může být potřebou sféry bytí péče, přizpůsobivost, vyváženost či solidarita; v oblasti mít pak pojišťovací systém, úspory, práva, rodina či práce; v oblasti děláni spolupráce, plánování či prevence; v oblasti interagování životní prostor, společenské prostředí či obydlí.

Rozlišovat mezi strategiemi k naplnění těchto potřeb a potřebami samotnými vnímá Max-Neef jako klíčové. Můžeme mít totiž totožné potřeby, ale naplňovat je zcela rozdílnými způsoby, které mohou být často ve vzájemném konfliktu. Stejnou potřebu ochrany se totiž například můžeme snažit naplňovat rozsáhlými kamero-

vými systémy v ulicích a častými hlídkami, nebo naopak preventivními programy sociálního vyloučení. Zásadním přínosem tohoto přístupu z hlediska předcházení konfliktů je vědomí, že nám v důsledku záleží na uspokojení stejných potřeb.

Specifikem, které většinu potřeb odlišuje od tužeb, je také to, že tužby mohou být nekonečné, nicméně bez jejich naplnění člověk obvykle neumírá. Potřeby většinou nemohou být nahrazeny jedna za druhou a zároveň jsou uspokojitelné, zkrátka potřebu se najíst nic nenahradí a zároveň člověk může jíst pouze do určité míry. Dostatku tak můžeme dosáhnout v naplnění všech potřeb, zatímco naplnění všech tužeb, byť jednoho člověka, je patrně nemožné.⁶²

V kontextu možností naplnění potřeb v současném ekonomickém systému stojí za zmínku také koncept radikálních potřeb maďarské filosofky Ágnes Heller. Radikální potřeby je možné ve zkratce popsat jako ty, které lidé pociťují v kapitalistickém zřízení, jež je však nedokáže uspokojit. Příkladem může být potřeba volného času a tedy postupného zkracování pracovního týdne, což je mimo jiné z důvodů načrtnutých výše v růstovém kapitalismu velmi obtížně realizovatelné. Tyto potřeby jsou proto radikální v tom, že jejich naplnění vyžaduje radikální transformaci směrem k postkapitalistickému systému.⁶³

Jaké potřeby by tedy univerzální základní služby měly pokrývat? V diskuzích o tomto konceptu se mezi ně většinou řadí: vzdělávání, zdravotnictví, potraviny, bydlení, péče, doprava a komunikační služby; často také: energie, voda, právní služby, důstojná práce, bezpečné životní prostředí. Pro fungující společnost ještě můžeme uvažovat například o funkci integrovaného záchranného systému, různých potrubních či rozvodných sítích a infrastrukturních prvcích, kterým se věnuje tematicky blízká literatura systémů zaopatření a základní ekonomiky.⁶⁴

Důležité je, že demokratická společnost si zkrátka tyto základní potřeby a úroveň jejich naplňování musí definovat sama. Koncept univerzálních základních služeb poskytuje rámec potřeb a navrhuje nástroje pro jejich naplnění. Svobodná společnost ale nemůže pouze dogmaticky přejímat koncepty načrtnuté někým jiným, rozhodnutí musí přijmout způsobem, nad nímž mají lidé kontrolu a cítí za něj spoluzodpovědnost.

Jako vhodný způsob se zdá průběžná spolupráce mezi dotčenou veřejností a odbornictvem na dílčí oblasti, jež je schopno odhadnout například nutriční potřeby či ekologické dopady. Deliberativní proces mohou doprovodit otevřená fóra či občanská shromáždění, uvažovat je samozřejmě možné i o tradiční cestě zastupitelské demokracie. Samotné nástroje, jakými je možné politiku naplnění univerzálních lidských potřeb prosazovat, nicméně dovolují jít více cestami zároveň.

Koncept univerzálních základních služeb předpokládá, že stát by měl zaručit, aby služby byly přístupné všem napříč regiony a naplňovaly etické a kvalitativní standardy. Dále obstarává potřebné zdroje a služby podporuje finančními i nefinančními nástroji. Snaží se přitom, aby poskytující subjekty měly různé modely vlastnictví a kontroly. Současně by měl mít také koordinační funkci napříč sektory a uvnitř nich, aby se přenášela dobrá praxe a sdílely znalosti i úspory z rozsahu.⁶⁵

Samotná místní koordinace a rozhodování v jednotlivých službách by již měly být subsidiární, tedy na co nejnižších stupních co nejbližší k lidem, kteří služby využívají. Poskytující subjekty mohou být místní samosprávy, nestátní, družstevní a neziskové organizace, ale i neziskové firmy a různé kolektivy. Důležitá je úzká spolupráce s těmi, kteří služby reálně využívají a jimž slouží. Participativní procesy by měly být součástí jak utváření a navrhování služeb, tak jejich přímého provozu.

Právě spoluzapojení do poskytování služeb může službu v některých případech učinit finančně nezávislejší a pro uživatele a uživatelky dostupnou – jak se tomu už ostatně děje například ve spotřebitelských klubech či družstevních obchodech, zajišťujících dostupné a kvalitní potraviny. Stát také může na provoz služeb uspokojující základní potřeby zavést systém sociálních licencí, které by poskytující zavazovaly například k dodržování standardů kvality, rovnému přístupu, důstojným mzdám a pracovním podmínkám, udržitelným výrobním postupům a participaci uživatelů a uživatelů služeb. Může také existovat regulace sektorů v oblasti základních služeb tak, aby sloužily veřejnému zájmu.⁶⁶ Sociální licence mohou být buď podmínkou podnikání v sektoru, což není výjimkou ani dnes,⁶⁷ nebo pouze zvýhodňují-

Z pohledu veřejného zájmu totiž dává smysl podporovat ekonomické subjekty, které slouží veřejnosti, a naopak nepodporovat či více danit ty, které podnikají pouze za účelem zisku a bez jakýchkoliv standardů kvality, tedy čerpají pouze práva bez povinností.

cím faktorem, který by dané služby mohl opravňovat k různým formám finanční i nefinanční podpory.

Z pohledu veřejného zájmu totiž dává smysl podporovat ekonomické subjekty, které slouží veřejnosti, a naopak nepodporovat či více danit ty, které podnikají pouze za účelem zisku a bez jakýchkoliv standardů kvality, tedy čerpají pouze práva bez povinností. Zároveň by sociální licence zabránily tomu, aby soukromí akteři podnikali v daných sektorech pouze v oblastech, z nichž plyne největší zisk.

Podobně to dnes funguje například ve veřejné dopravě, kde soukromí dopravci dobývají zisk z lukrativních linek, ale spoje v periferních oblastech musí dotovat veřejnost. Širší závazek by v tomto případě zajistil, aby se zisk využil pro obsluhu méně lukrativních oblastí. Ve zdravotnictví pak ziskový stimul v praxi vede k neúměrnému poskytování lékařské péče pro movité klienty a klientky a upřednostňování nejziskovějších léčebných postupů.⁶⁸ V některých případech, jakými jsou například správa vody či odpadu, jsou v reakci na tyto problémy a důsledky monopolního postavení snahy o remunicipalizaci, tedy vrácení služeb zpět do veřejné správy. Často lze jen tak služby udržet, zkvalitnit, zlevnit či zpřístupnit více lidem, jakkoliv proces remunicipalizace vyžaduje vynaložit značné úsilí.⁶⁹

Stát může finančními i nefinančními způsoby také podporovat vznik nejrůznějších ekonomických subjektů. Pro dosažení udržitelnosti a demokratického fungování ekonomických subjektů, které poskytují základní služby, se ukazuje podle systémových analýz klíčové splnit následující cíle: odstranit mechanismy, které dovolují, aby zisk odtékal pryč a přivlastňovali si jej soukromí aktéři; opustit systémové tlaky na vytváření zisku a komodifikaci; strukturálně nastavit sektory poskytující základní potřeby, aby místo reprodukce kapitálu naplňovaly lidské potřeby.

Zisky z poskytování základních potřeb by měly cirkulovat, a nikoliv být přivlastňovány soukromými subjekty. Na pracovištích by měli mít pracující demokratická práva při rozhodování o způsobu své práce. Hlas by také měli mít uživatelé a uživatelky služeb, ale rovněž všichni, kdo jsou danými sektory nějakým způsobem dotčeni. Naplnění těchto podmínek umožňuje, aby zájmy kapitálu nahradily zájmy demokracie.⁷⁰ Ač česká společnost od sametové revoluce poslouchá, že kapitalismus a demokracie jdou ruku v ruce, mnohem spíše se zdá, že jejich zájmy jsou naopak neslučitelné. Kapitalismus může fungovat i bez demokracie a demokracie může fungovat i bez kapitalismu.

Velkým problémem konceptu univerzálních základních služeb se nicméně zdá být přílišná role státu, jakkoliv se uvažuje o jeho maximálním rozhodovacím omezení. Státní podpora by proto měla být promyšlena tak, aby v konečném důsledku vedla k plnému osamostatnění podporovaných subjektů, které by byly vázány vlastními vnitřními stanovami. Tím by se cíleně usilovalo o autonomii

a decentralizaci a mařilo přílišné centrální ovlivňování ve prospěch minoritních zájmů či změny nastaveného kurzu.

Tuto roli už dnes plní právní formy družstva, příspěvkové organizace či sociálního podniku. Jako záhodné se však jeví vytvořit i nové právní formy, například pro neziskové firmy. Zároveň všechny tyto subjekty mohou vznikat i bez podpory státu a společně se sdružovat a vzájemně podporovat.⁷¹ Stát sice může být klíčovým prvkem pro rozšíření těchto služeb, minimálně zpočátku však bude demokratická ekonomika nejspíš vznikat v překérních podmínkách navzdory státu i tržnímu kapitalismu.

I bez tlaků státu či kapitálu však budou bezpochyby vznikat nové problémy. Absence role státu se může projevit například nerovným standardem kvality či dostupného zajištění napříč regiony. Každý systém bude zákonitě vytvářet své vlastní problémy, proto je potřebná vysoká míra participace společnosti k zajištění zpětné vazby a solidarita dorovnávací vznikající nespravedlnosti. Jaká může být konkrétní podoba jednotlivých právních subjektů, které by základní služby zajišťovaly? Tradičně podobné snahy směřovaly hlavně ke státnímu vlastnictví klíčových sektorů, což i v České republice do určité míry přetrvává v případě vlakové dopravy či komunikací, jako je poštovníctví – jakkoliv se zdaleka nejedná o naplňování přístupu univerzálních základních služeb. Podobně v České republice fungují příspěvkové organizace, podniky zřizované a kontrolované obcemi, zapsané ústavy či zmíněná družstva.

Mezi velmi inspirativní úspěchy municipálních snah o zpřístupňování základní potřeby patří často skloňovaná Vídeň,⁷² která může sloužit jako dobrý příklad snah o naplnění lidských potřeb oproti privatizování zisků.⁷³ Ukazuje, že pro dosažení dostupného bydlení je možné použít sérii nástrojů: vedle vybudování nové výstavby může pomoci regulace, zdanění, zastropování nájmu, silná konkurence soukromému sektoru ze strany města, převzetí nevyužívaných domů či nařízený odkup.⁷⁴

Velký potenciál může skrývat rozvoj neziskových firem či komunitou budovaného bohatství, především díky tomu, že mohou fungovat bez spolupráce se státem, což má ovšem i své nevýhody. Například pokud stát takové formy byznysu nepodporuje, je to, jak vidíme dnes, pravděpodobně proto, že v zájmu velkokapitálu vytváří tržní prostředí zvýhodňující velké hráče na úkor ostatních. Nejviditelnější způsoby podpory je zadávání veřejných zakázek firmám, které ze své činnosti vydává zisk, nebo dotování ziskového byznysu, jako je tomu například u příspěvku na bydlení.

Neziskové firmy⁷⁵ nejsou definovány tím, že negenerují zisk,⁷⁶ ale tím, že jej neprivatizují odlivem z firmy soukromým osobám, ať už vlastníkům či akcionářkám. Naopak ho využívají k naplňování předem stanoveného společenského či envi-

ronmentálního záměru. Zisk tedy není cíl, ale nástroj pro dosažení prospěšných cílů. Jakmile je zisku dosahováno, může být v souladu s vnitřními cíli použitý buď na zkvalitňování vlastních produktů, nebo posloužit na financování vnějších prospěšných aktivit, které realizují jiné subjekty. Různé podniky tak fungují již dnes, pro absenci právního ustanovení působí například jako nadace, jež dané podniky vlastní. „Podnikání je jedním z nejúčinnějších způsobů aktivismu,“ tvrdí kyberbezpečnostní podnikatelka Melanie Rieback, která se věnuje rozvoji post-růstových firem.⁷⁷

Ekologická ekonomka Jennifer Hinton, která se zabývá výzkumem neziskových podniků, systémovou analýzou ukazuje, že ziskové firmy strukturálně a zpětnově podporují prohlubování nerovností, protežování konzumerismu a uchvácení politické moci ve vlastní prospěch. Neziskové firmy by tyto negativní dopady mohly pozitivně proměnit a naopak podpořit skutečně udržitelné a společensky odpovědné podnikání. Tento způsob podnikání je zároveň kompatibilní s tradičním tržním prostředím a přitom z něj odstraňuje společenské a environmentální neduhy. Neziskový byznys může provozovat různá škála aktérů, jejich vlastnictví ale ideálně není soukromé, aby se předešlo pozdější záměrné transformaci v ziskový podnik. Může se jednat o komerční nadaci či spolek, spořitelni a úvěrní družstva, vzájemné pojišťovnictví, sociální podniky i státní firmy.⁷⁸

Komunitou budované bohatství⁷⁹ nabízí dobrou praxi ze Spojených států a Spojeného království pro municipální prosazování místní demokratické ekonomiky. Ukazuje cestu k ekonomické demokracii bez závislosti na pomoci státu či zahraničního kapitálu. Města, která usilují o komunitou budované bohatství se snaží o lokalizaci ekonomické aktivity a předcházení odlivu peněz z regionu. Po vytypování klíčových místních institucí, které mají v regionu velkou ekonomickou sílu a často poptávají externí práci, usilují o lokální veřejné zadávání zakázek, které se snaží nechat cirkulovat skrze další místní podniky, jež jsou malé, rodinné, komunitní, družstevní či obecní. Jestliže takové podniky neexistují, aktivně podporují jejich vznik, aby místní zakázky mohly plnit. Tím udržují hodnotu v regionu, aby nemizela do zahraničí či center a nebyla privatizována soukromými osobami. Model zvýhodňuje místní ekonomické subjekty, které jsou vlastněny a spravovány demokraticky a zároveň nabízí kvalitní pracovní podmínky a minimální důstojnou mzdu zaměstnaným. Spolupracující subjekty se navzájem mohou podporovat i sdílením materiálních a nemateriálních zdrojů. Komunitou budované bohatství může tvořit další prostor pro prosazování univerzálních základních služeb, zejména v případě, kdy spolupráce se státem není možná.

V našem kontextu alternativní způsoby zajišťování základních potřeb demonstrují například i dobrovolní hasiči v případě bezpečnostních a kulturních potřeb. Autonomní přístup při zajištění jídla představují kolektivy Food Not Bombs, poskytující stravu zdarma lidem v nouzi. O zpřístupňování dostupné dopravy usilují v České republice například komunitní cyklodílny. O snižování prahu pro dosaže-

ní materiálních potřeb a jejich potenciální dekomodifikaci se pokoušejí kolektivy provozující takzvané knihovny věcí. Nově se objevuje komunitní energetika. Tyto příklady ukazují, že lidé už dnes usilují nejrůznějšími způsoby o zajišťování lidských potřeb navzdory dominujícímu ekonomickému paradigmatu.

Kdo to zaplatí?

Hrubý výpočet dodatečných nákladů na univerzální základní služby pro sektory bydlení, dopravy, informací a komunikace, a péči o děti a dospělé by podle analýzy Anny Coote a Andrewa Percyho měl tvořit výdaje 4,3 procenta HDP běžného členského státu Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj. Pro ekonomiku Spojeného království by takové výdaje nepředstavovaly vyšší položku, než činila sanace ekonomické krize v roce 2008, která si vyžádala nárůst veřejných výdajů o šest procent HDP.⁸⁰ Výdaje tak nejsou nepředstavitelné, samozřejmě ale záleží na konkrétním nastavení služeb a podílu státních investic oproti regulacím. Veřejná doprava může být zcela zdarma, nebo odrážet ekonomickou situaci těch, kteří ji využívají. Cenovou dostupnost bydlení mohou řešit příspěvky na bydlení, které z veřejných výdajů platí vysoké nájemné soukromým vlastníkům, čímž prohlubují nerovnost, nebo se naopak mohou ceny zastropovat a budovat se nová veřejná výstavba.

Ospravedlněním nákladů je i to, že šetří výdaje v budoucnu. Tomu se věnují například analýzy společenské návratnosti investic. Studie ze Spojeného království vypočítává, že kombinace výdajů na univerzální dětskou péči, cílené intervence na znevýhodněné děti a rodičovské dovolené snižují budoucí výdaje na společenské problémy související s kriminalitou, mentálním zdravím, rozpadem rodin, drogovou závislostí či obezitou. Podle výpočtu společnost za každou jednu takto vynaloženou britskou libru v budoucnu 4,6 libry ušetří.⁸¹ Pomineme-li ekonomizující uvažování, zůstává problémem to, že náklady jsou rozloženy v čase a padají na celou společnost, což snižuje ochotu prvotních investic.

Nejinak výdaje na udržitelné univerzální základní služby – podporu komunitní energetiky, hromadnou bezemisní dopravu či zateplení domů – snižují budoucí výdaje spojené s klimatickou a ekologickou krizí. Například intenzivní výdaje na zelenou transformaci slibují podle nedávné studie ušetřit 1,4 až čtyřnásobek toho, co bychom v budoucnu museli zaplatit bez dnešních výdajů.⁸²

Další potenciál financování nákladů na univerzální základní služby spočívá v regulaci finančního sektoru a bankovních služeb, aby sloužily společenským a environmentálním zájmům. Ostatně na rozvoj lokálních bank a spořitelních či úvěrních družstev se spoléhá i zmíněné komunitou budované bohatství. Dalším návrhem je zavedení úvěrových pokynů pro komerční investice. Škodlivé sektory

by mohly mít mnohem náročnější úvěrové podmínky, společensky a environmentálně prospěšné investice mohou být naopak proporčně zvýhodněny. Soukromé investice tak mohou být směřovány s ohledem na společenský zájem. Úvěrové pokyny byly ostatně součástí průmyslové politiky v minulém století, kdy naváděly investice do strategického průmyslu, služeb a infrastruktury.⁸³ Vedle progresivních veřejných zakázek,⁸⁴ které podporují prosperující demokratickou ekonomiku a jež už dnes využívají města komunitou budovaného bohatství, se jedná o slibný nástroj demokratické alokace financí.

Zpřístupnění univerzálních základních služeb může také pomoci různá úroveň poplatků na základě sociálně-ekonomické situace, čímž mohou stát či municipality podporovat naplňování základních potřeb bez systémovějších ekonomických zásahů. Například u dopravy už dnes existuje více cen podle věku cestujících. Tento přístup se může rozšířit a zároveň doplnit zárukou na čerpání určitého množství služeb zdarma, a poté naopak postupným nárůstem ceny po překročení kvóty. Například u energií či vody může tento systém zajistit rovnější přístup k dostupnému základu a zároveň zpoplatnit nadměrné čerpání, které může a nemusí přímo financovat kvótu poskytovanou zdarma, což zároveň odráží principy zmíněné ekonomie dostatku. Přitom je třeba individuální přístup v případě, kdy je vyšší standard nutný a nikoliv dobrovolný, což může v případě tepla platit například u senierek a seniorů. Přílišná byrokratická kontrola může ovšem zhatit případné přínosy, tudíž všeobecně platná doporučení není možné předem přesně určit. Stanovení podobných kvót má už dnes velkou veřejnou podporu.

Jak bylo představeno výše u možných poskytujících subjektů, v různých případech není vůbec nutné hledat dodatečné finance pro podporu vzniku dostupnějších základních služeb. Bylo by ale žádoucí vytvořit vhodnou legislativu například pro právní formy neziskových firem a následně takové subjekty zvýhodňovat při zadávání veřejných zakázek, půjček a jiných smluv se státem a samosprávou. Nejlépe takovým způsobem, aby i existující komerční firmy měly k zakázkám přístup, ale musely plnit vyžadované standardy, pro které se zvýhodňují právě neziskové podniky, tedy například demokracii na pracovišti, důstojné pracovní podmínky, reinvestice zisku do zkvalitňování služeb atd. Pro posílení participace obyvatelstva se mohou už nyní rozvíjet deliberativní rozhodovací postupy na úrovni samospráv.⁸⁵

Dalším způsobem financování může být přímá spoluúčast na poskytování, což různé sektory dovolují v odlišné míře. Zapojení se do práce v družstevním supermarketu je spíše ideálním příkladem, který ovšem už dnes funguje v drobných českých bioklubových⁸⁶ iniciativách, ve větším měřítku pak v zahraničí.⁸⁷ Spojení univerzálních základních služeb s prací má přitom potenciál klíčové symbiózy.

Záruka pracovního místa⁸⁸ je dalším z politických opatření směřujících k post-růstové ekonomice. Zaručená zelená pracovní místa by mohla poskytnout práci kaž-

dému, kdo o ni projeví zájem a chce se podílet na společensky a environmentálně prospěšné ekonomice. Podobně jako univerzální základní služby i koncept zaručených pracovních míst zdůrazňuje subsidiaritu a demokratické rozhodování. Právo na naplňující práci a důstojnou odměnu za ni je dokonce možné považovat za součást základních lidských potřeb, protože práce má za určitých podmínek na člověka pozitivní společenský a psychologický dopad.⁸⁹ Návrh na zaručená pracovní místa existuje již i v českém prostředí.⁹⁰ Podporou zaručených pracovních míst se mohou přímo vytvářet univerzální základní služby, ať už v případě řidičů a řidiček hromadné dopravy, výstavby nových bytových domů či v oblasti sociální péče. Záruka pracovních míst a univerzálních základních služeb spojuje dohromady společenské a environmentální potřeby, a tím skýtá potenciál pro zajištění skutečně spravedlivé zelené transformace.⁹¹

Uvedený výčet možných způsobů financování univerzálních základních služeb není vyčerpávající,⁹² mezi další patří například možnost vydávání dluhopisů nebo neortodoxní a transformativní přístupy k přerámování vnímání státních dluhů,⁹³ jak je diskutuje moderní měnová teorie.⁹⁴ Ta rozbíjí představu, že stát musí nejprve vybírat peníze, aby mohl financovat státní výdaje – respektive že nejprve musíme vyrábět nadbytečné a luxusní zboží, které pak zdaníme a z daní financujeme poskytnutí nezbytných služeb. Cokoliv, co dokážeme vyrobit, dokážeme také zaplatit, peníze tak nejsou problém, problémem je produkční kapacita a zvládání inflace, tvrdí – zjednodušeně řečeno – tento přístup vycházející z keynesiánské ekonomie, která v minulém století byla vedle neoklasické ekonomie nejvlivnějším západním proudem ekonomického myšlení.⁹⁵

Nepodmíněný základní příjem by nestačil?

Koncepce nepodmíněného základního příjmu⁹⁶ navrhuje, aby byly všem lidem, většinou s určitým ohledem na věk a bydliště, pravidelně vypláceny peníze, za něž by mohli žít důstojný život podle vlastních potřeb. To se zdá být mnohem jednodušším a elegantnějším způsobem, jak zajistit lidem právo na život. Problémů je zde ovšem hned několik. Jednak se do velké míry jedná o strategii všechno, nebo nic. Ač různé experimenty s vyplácením příjmu ukazují, že lidem prokazatelně zlepšuje život, i ti, kdo jej navrhuje, mluví o emergentní společenské změně, která nastane až s jeho plným zavedením. To znamená, že pro jeho plnou funkčnost je potřeba prosadit extrémně náročnou politiku. A pokud se jeho přísliby v praxi nenaplní, jeho následné zrušení může být podobně komplikované. Univerzální základní služby naproti tomu nabízejí mnohem plynulejší, postupnou změnu.⁹⁷

Jedním z největších problémů nepodmíněného základního příjmu je, že lidem reálně nezaručuje, že s ním budou schopni své základní potřeby skutečně napl-

nit, jestliže zboží není finančně dostupné nebo se vůbec nevyrobí,⁹⁸ naopak může být popudem ke zvýšení cen a dalšímu zbohatnutí vlastnícké třídy.⁹⁹ Koncepce univerzálních základních služeb oproti tomu předpokládá naplnění potřeb investicemi do konkrétních dostupných služeb.

Nepodmíněný základní příjem také nenabízí dostatečný příslib skutečné změny existujících mocenských ekonomických struktur.¹⁰⁰ Lidé mohou nadále zůstat v podřízené roli a mantinelech tržního kapitalismu, na němž se kvůli způsobu financování mohou stát závislí. I proto různí jednotlivci z nejbohatších vrstev argumentují pro jeho zavedení,¹⁰¹ protože nijak nezpochybňuje mocenskou nerovnováhu. Univerzální základní služby oproti tomu mění mocenskou dynamiku, ekonomické nástroje dávají do rukou přímo lidem a nabízejí cestu, jak zlomit současný způsob privatizace zisku nejbohatšími.¹⁰² Financování příjmu také často spoléhá na extraktivistickou ekonomiku, což by mohlo bránit spravedlivé zelené transformaci, protože by snižovala a ohrožovala jeho vyplácení. Zatímco nepodmíněný základní příjem se tak zdá být vhodným nástrojem pro tržní kapitalismus,¹⁰³ univerzální základní služby jsou kompatibilní s demokratickou solidární ekonomikou.

Možnosti kompatibility, nebo naopak vzájemné výlučnosti přístupů základního příjmu a základních služeb, jsou občas ostře diskutovány. Zatímco někteří autoři a autorky tvrdí, že dává smysl usilovat pouze o jeden přístup, jiní uvádějí výhody vzájemné kompatibility obou přístupů. Nepodmíněný příjem totiž může být vhodným nástrojem pro spotřebitelskou část ekonomiky a zajišťovat stravu či ošacení, naopak služby mohou lépe nastavovat výrobní část ekonomiky a zajišťovat dostupné bydlení či veřejnou dopravu.¹⁰⁴ Pro uskutečnění spravedlivé a zelené transformace se o nepodmíněném příjmu přesto zdá lepší uvažovat v rámci lokálních měn či konkrétních poukazů, adresovaných na podporu udržitelné a demokratické výroby.¹⁰⁵ Příjem v lokální měně by podpořil lokální produkci, poukazy na udržitelné potraviny či ošacení by zase nutily neetické a neudržitelné výrobce oblečení a potravin přizpůsobovat svůj byznys kvalitním standardům.

Pro zajištění důstojného života všem spíše zaručenými pracovními místy a univerzálními základními službami než nepodmíněným základním příjmem argumentují i výzkumy veřejného mínění.¹⁰⁶ Tím se otevírá prostor, aby tyto nástroje tvořily základ populárních demokratických a udržitelných politických opatření.

Nové problémy a snad o něco lepší svět

Univerzální základní služby nabízejí cestu ke zlomení kletby umělého nedostatku a úsporných opatření a vykročení vstříc radikální hojnosti dostupné všem. Dekomodifikované naplnění základních potřeb umožňuje výrazné snížení osobních

výdajů, a tím i snížení závislosti na prodeji své pracovní síly, respektive kratší pracovní dobu a smysluplnější svobodnější práci. Jako součást úsilí o nerůstovou autonomní společnost založenou na péči a dostatku nabízí vizi důstojného života v planetárních mezích. To ovšem neznamená, že představené návrhy nebudou v praxi čelit celé řadě problémů. Je však možné se oprávněně domnívat, že tyto problémy budou násobně menší než generuje systém, který napříč globálním systémem vytváří propastné nerovnosti, chudobu a útlak spolu s mnohačetnými ekologickými krizemi, které ohrožují prosperující život nejen budoucích, ale už i dnešních generací.

Pokud chceme blahobyt pro všechny, budeme muset obětovat privatizované zisky. Je naprosto pochopitelné, že důsledkem bude obrovská zpětná vazba a odpor ze strany těch, kteří ze současného nastavení profitují. Ziskový byznys má nashromážděné obrovské množství zdrojů pro prosazování vlastních zájmů. Naplnění základních potřeb nicméně nabízí pozitivní změnu pro mnohem více lidí, což odráží i výzkumy veřejného mínění, v nichž navrhovaná post-růstová řešení dosahují nadpoloviční a často i více než třičtvrtěnní podpory.¹⁰⁷

Kampaně prosazující zájmy kapitálu úspěšně oslabily i historické snahy o reformy, příkladné bylo maření úsilí o prosazení amerického New Dealu ve třicátých letech. Ani dnes není situace jiná. Snahy o prosazení politických opatření ve prospěch blahobytu pro všechny s tím musí počítat a patřičně se připravit. Problémy deprivatizace jsou známy i z remunicipalizačních snah. Soukromé firmy mají tendenci sabotovat proces předání moci, odmítají sdílet klíčové provozní informace, vyvolávají obstrukční soudní řízení a realizují protikampaně.¹⁰⁸

Univerzální základní služby jsou poměrně novým návrhem. V minulosti se k němu sice přihlásila například britská Labouristická strana,¹⁰⁹ nicméně jejich politická realizace vyžaduje mnohem detailnější rozpracování. Situace České republiky je specifická a od zemí, ve kterých se koncept primárně rozvíjí, se liší často i v pozitivním smyslu. Kvůli prakticky neexistující diskuzi o univerzálních základních službách v našem prostředí ale i tento text vychází zejména ze západních debat.

Dobrou zprávou je, že na nové ekonomice se můžeme podílet už nyní,¹¹⁰ a usilovat tak o demokratickou¹¹¹ a solidární společnost.¹¹² Neziskové a demokratické principy je možné uplatňovat v nejrůznějších sektorech,¹¹³ které se přitom nemusí omezovat na poskytování základních potřeb. Cílem by ale mělo být neudržitelný ekonomický a sociální systém překonat, nikoliv jej zmírňováním jeho dopadů udržovat v chodu. Univerzální základní služby dávají rámec pro společenskou a environmentální politiku, za kterou stojí za to bojovat.

- 1 iROZHLAS. (n.d.). Život k nezaplacení. Český rozhlas. <https://data.irozhlas.cz/zivot/>
- 2 Richardson, K., Steffen, W., Lucht, W., Bendtsen, J., Cornell, S. E., Donges, J. F., Drüke, M., Fetzer, I., Bala, G., von Bloh, W., Feulner, G., Fiedler, S., Gerten, D., Gleeson, T., Hofmann, M., Huiskamp, W., Kumm, M., Mohan, C., Nogués-Bravo, D., ... Rockström, J. (2023). Earth beyond six of nine planetary boundaries. *Science Advances*, 9(37), eadh2458. <https://doi.org/10.1126/sciadv.adh2458>
- 3 Gössling, S., & Humpe, A. (2023). Millionaire spending incompatible with 1.5 C ambitions. *Cleaner Production Letters*, 4, 100027.
- 4 Gandour, J., Riddell, R., & Ahmed, N. (2024). Multilateralism in an Era of Global Oligarchy: How Extreme Inequality Undermines International Cooperation. Oxfam International. <https://www.oxfam.org/en/research/multilateralism-era-global-oligarchy>
- 5 Hickel, J. (2020). *Less is more: How degrowth will save the world*. Random House.
- 6 Abel, M. (2023, 10. září). Růst je nahý. Deník Referendum. <https://denikreferendum.cz/clanek/35602-rust-je-nahy>
- 7 Hickel, J. (2020). *Less is more: How degrowth will save the world*. Random House.
- 8 Graeber, D. (2012). *Dluh: Prvních 5000 let* (1. vyd.). BizBooks.
- 9 Hoedeman, O., Kishimoto, S., & Pigeon, M. (2013). Remunicipalisation: Putting Water Back into Public Hands. Transnational Institute. <https://www.tni.org/en/publication/remunicipalisation>
- 10 Kishimoto, S., Steinfert, L., & Petitjean, O. (Eds.). (2019). *The Future is Public: Towards Democratic Ownership of Public Services*. Transnational Institute. <https://www.tni.org/en/publication/the-future-is-public-democratic-ownership-of-public-services>
- 11 Rao, S. (2015). Is the Private Sector more Efficient? A Cautionary Tale. UNDP Global Centre for Public Service Excellence. https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/publications/GCPSE_Efficiency.pdfundp.org+6
- 12 Coote, A. (2021). Universal basic services and sustainable consumption. *Sustainability: Science, Practice and Policy*, 17(1), 32–46. <https://doi.org/10.1080/15487733.2020.1843854>
- 13 Kishimoto, S., Steinfert, L., & Petitjean, O. (Eds.). (2019). *The Future is Public: Towards Democratic Ownership of Public Services*. Transnational Institute. <https://www.tni.org/en/publication/the-future-is-public-democratic-ownership-of-public-services>
- 14 Steinberger, J., Guerin, G., Hofferberth, E., & Pirgmaier, E. (2024). Democratizing provisioning systems: a prerequisite for living well within limits. *Sustainability: Science, Practice and Policy*, 20(1), 2401186. <https://doi.org/10.1080/15487733.2024.2401186>
- 15 Vogel, J., Guerin, G., O'Neill, D. W., & Steinberger, J. K. (2024). Safeguarding livelihoods against reductions in economic output. *Ecological Economics*, 215, 107977. <https://doi.org/10.1016/j.ecolecon.2023.107977>
- 16 Piketty, T. (2015). *Kapitál v 21. století* (J. Chartier, Přel.). Universum.
- 17 Vogel, J., Guerin, G., O'Neill, D. W., & Steinberger, J. K. (2024). Safeguarding livelihoods against reductions in economic output. *Ecological Economics*, 215, 107977. <https://doi.org/10.1016/j.ecolecon.2023.107977>
- 18 Gough, I. (2019). Universal basic services: A theoretical and moral framework. *The Political Quarterly*, 90(3), 534–542. <https://doi.org/10.1111/1467-923X.12706>
- 19 Vogel, J., Steinberger, J. K., O'Neill, D. W., Lamb, W. F., & Krishnakumar, J. (2021). Socio-economic conditions for satisfying human needs at low energy use: An international analysis of social provisioning. *Global Environmental Change*, 69, 102287. <https://doi.org/10.1016/j.gloenvcha.2021.102287>
- 20 Stakelum, R., & Wiese, K. (2024, 26. března). Universal basic services: road to a just transition. *Social Europe*. <https://www.socialeurope.eu/universal-basic-services-road-to-a-just-transition>
- 21 Kubiček, J. (2018). Vznik Československa a prvního knihovnického zákona z roku 1919. *Knihovnická revue*, 29(2). <https://knihovnarevue.nkp.cz/archiv/2018-2/recenzovane-prispevky/vznik-ceskoslovenska-a-prvniho-knihovnickeho-zakona-z-roku-1919>
- 22 Labour Party. (2019). Universal Basic Services: The Right to a Good Life. https://www.labour.org.uk/wp-content/uploads/2019/09/12730_19-Universal-Basic-Services_v5.pdf
- 23 Coote, A. (2021). Universal basic services and sustainable consumption. *Sustainability: Science, Practice and Policy*, 17(1), 32–46. <https://doi.org/10.1080/15487733.2020.1843854>
- 24 BC Poverty Reduction Coalition. (n.d.). Universal Basic Services. <https://www.bcpovertyreduction.ca/universal-basic-services>
- 25 Re-set. (2023). *Práce pro budoucnost: Nová dohoda pro transformaci práce nejen v českých uhelných regionech*. <https://re-set.cz/download/Publikace/Pr%C3%A1ce%20pro%20budoucnost.pdf>
- 26 Nerůst. (2025). *Univerzální základní služby – co jsou a proč se jimi zabývat*. <https://nerust.cz/wp-content/uploads/2025/02/Univerzalni-zakladni-sluzby-%E2%80%93-co-jsou-a-proc-se-jimi-zabyvat.pdf>
- 27 Portes, J., Reed, H., & Percy, A. (2017). Social prosperity for the future: A proposal for Universal Basic Services. UCL Institute for Global Prosperity. <https://www.ucl.ac.uk/bartlett/publications/2022/feb/social-prosperity-future-proposal-universal-basic-services-2017>
- 28 Coote, A., & Percy, A. (2020). *The Case for Universal Basic Services*. Polity Press.
- 29 Vojtěchová, S. (2022). *Základní nepodmíněné služby jako nerůstová politika pro udržitelnou a sociálně spravedlivou společnost* [Bakalářská práce, Masarykova univerzita]. Informační systém Masarykovy univerzity. https://is.muni.cz/th/wp4c8/Zakladni_nepodminen_e_sluzby_jako_nerustova_politika_pro_udrzitelnou_a_socialne_spravedlivou_spolecnost.pdf

- 30 Coote, A. (2023). Universal Basic Services: Provisioning for our needs within a fair consumption space. Hot or Cool Institute. <https://hotorcool.org/resources/universal-basic-services-provisioning-for-our-needs-within-a-fair-consumption-space/>
- 31 Gore, T. (2021). Carbon Inequality in 2030: Per capita consumption emissions and the 1.5°C goal. Oxfam. <https://oxfamlibrary.openrepository.com/bitstream/handle/10546/621305/bn-carbon-inequality-2030-051121-en.pdf>
- 32 Re-set. (2023). Práce pro budoucnost: Nová dohoda pro transformaci práce nejen v českých uhelných regionech. <https://re-set.cz/download/Publikace/Pr%C3%A1ce%20pro%20budoucnost.pdf>
- 33 Nerůst. (2025). Univerzální základní služby – co jsou a proč se jimi zabývat. <https://nerust.cz/wp-content/uploads/2025/02/Univerzalni-zakladni-sluzby-%E2%80%93-co-jsou-a-proc-se-jimi-zabyvat.pdf>
- 34 Kotecký, D. (2023). Třetinu dotací z Modernizačního fondu obdržely tři firmy. Na špinavé projekty. Deník Referendum. <https://denikreferendum.cz/clanek/237167-tretinu-dotaci-z-modernizacniho-fondu-obdrzely-tri-firmy-naspinave-projekty>
- 35 Wikipedie. (n.d.). Matoušův efekt. In Wikipedie. https://cs.wikipedia.org/wiki/Matou%C5%A1%C5%AFv__efekt
- 36 Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC). (2022). Chapter 5: Demand, services and social aspects of mitigation. In O. Edenhofer, R. Pichs-Madruga, Y. Sokona, E. Farahani, S. Kadner, K. Seyboth, A. Adler, I. Baum, S. Brunner, P. Eickemeier, B. Kriemann, J. Savolainen, S. Schlömer, C. von Stechow, T. Zwickel, & J. C. Minx (Eds.), *Climate Change 2022: Mitigation of Climate Change. Contribution of Working Group III to the Sixth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change* (pp. 539–610). Cambridge University Press. https://www.ipcc.ch/report/ar6/wg3/downloads/report/IPCC_AR6_WGIII_Chapter05.pdf
- 37 Hickel, J. (2023, 18. března). Universal public services: The power of decommodifying survival. Jason Hickel's Blog. <https://www.jasonhickel.org/blog/2023/3/18/universal-public-services>
- 38 Vogel, J., Steinberger, J. K., O'Neill, D. W., Lamb, W. F., & Krishnakumar, J. (2021). Socio-economic conditions for satisfying human needs at low energy use: An international analysis of social provisioning. *Global Environmental Change*, 69, 102287. <https://doi.org/10.1016/j.gloenvcha.2021.102287>
- 39 Stakelum, R., & Wiese, K. (2024, 26. března). Universal basic services: road to a just transition. Social Europe. <https://www.socialeurope.eu/universal-basic-services-road-to-a-just-transition>
- 40 Coote, A. (2021). Universal basic services and sustainable consumption. *Sustainability: Science, Practice and Policy*, 17(1), 32–46. <https://doi.org/10.1080/15487733.2020.1843854>
- 41 Policy for Quality of Life. (2019). Transforming public transport: A briefing for Friends of the Earth. <https://policy.friendsoftheearth.uk/sites/default/files/documents/2019-02/free-buses-under-30s.pdf>
- 42 PAQ Research. (2023, 18. března). Obědy zdarma mají prokazatelné výsledky. Navrhujeme, jak systém nastavit v Česku. <https://www.paqresearch.cz/post/obedy-zdarma-maji-prokazatelnne-vysledky-navrhujeme-jak-system-nastavit-v-cesku/>
- 43 Page Not Found. (2023). Jak se ostravský lidovec stal průkopníkem boje proti menstruační chudobě v ČR. Page Not Found. <https://pagenotfound.cz/clanek/jak-se-ostravsky-lidovec-stal-prukopnikem-boje-proti-menstruacni-chudobe-v-cr>
- 44 Office for National Statistics. (2016, 1. listopadu). How does UK healthcare spending compare internationally? <https://www.ons.gov.uk/peoplepopulationandcommunity/healthandsocialcare/healthcaresystem/articles/howdoesukhealthcarespendingcompareinternationally/2016-11-01>
- 45 IPPR Scotland. (n.d.). Universal basic services: Building financial security in Scotland. Institute for Public Policy Research. <https://www.ippr.org/articles/universal-basic-services-scotland>
- 46 Homfray, Š., & Václavková, L. (2023, 25. května). Pay Gap 12: Sóló matky [Podcast epizoda]. Deník Alarm. <https://denikalarm.cz/2023/05/pay-gap-12-solo-matky>
- 47 Platforma pro sociální bydlení. (n.d.). Housing First Česko: Z bezdomovectví přímo do bytu. <https://hf.socialnibydeni.org/>
- 48 Gough, I. (2023). Sufficiency as a value standard: From preferences to needs. *Ethics, Policy & Environment*, 1-22. <https://doi.org/10.1080/21550085.2023.2269055>
- 49 Bowles, S. (2016). The moral economy: Why good incentives are no substitute for good citizens. Yale University Press.
- 50 Shue, H. (1993). Subsistence emissions and luxury emissions. *Law & Policy*, 15(1), 39–60 <https://doi.org/10.1111/j.1467-9930.1993.tb00093.x>
- 51 Čech, M. (2023, září). Nikdy jsme nebyli y svobodní. Potřebujeme nerůstovou autonomii. Druhá : směna. <https://druhasmena.cz/clanky/nikdy-jisme-nebyli-y-svobodni-e>
- 52 Fanning, A. L., O'Neill, D. W., Hickel, J., & Roux, N. (2022). The social shortfall and ecological overshoot of nations. *Nature sustainability*, 5(1), 26–36. <https://www.nature.com/articles/s41893-021-00799-z>
- 53 Gough, I. (2023). Sufficiency as a value standard: From preferences to needs. *Ethics, Policy & Environment*, 1-22. <https://doi.org/10.1080/21550085.2023.2269055>
- 54 Frankfurt, H. (2018). Equality as a moral ideal. In *The Notion of Equality* (pp. 367–389). Routledge. <https://www.journals.uchicago.edu/doi/10.1086/292913>
- 55 Schneider, M. (2022, 30. července). USA se daňově vrací na začátek 20. století. Strana, která naopak daně zvedala, ale kdysi vládla 50 let. Deník Alarm. <https://denikalarm.cz/2022/07/usa-se-danove-vcaci-na-zacatek-20-stoleti-strana-kteta-naopak-dane-zvedala-ale-kdysi-vladla-50-let/>
- 56 Žďárský, T. (2022, 6. srpna). Maximální příjem jako vstupní brána ke kultuře limitů. Máme odvahu ho prosazovat? Deník Alarm. <https://denikalarm.cz/2022/08/maximalni-prijem-jako-vstupni-brana-ke-kulture>

limitu-mame-odvahu-ho-prosazovat/

57 Bělíček, O. (2023, 27. prosince). Bohatí přestali ve společnosti plnit roli, která po staletí ospravedlňovala jejich existenci. Deník Alarm. <https://denikalarm.cz/2023/12/bohati-prestali-ve-spolecnosti-plnit-rolu-ktera-po-staleti-ospravedlnovala-jejich-existenci/>

58 Organizace spojených národů. (n.d.). Všeobecná deklarace lidských práv (český překlad). Úřad vysokého komisaře OSN pro lidská práva. <https://www.ohchr.org/en/human-rights/universal-declaration/translations/czech-cesky>

59 Evropská komise. (2023, 24. října). Evropský pilíř sociálních práv: 20 principů. Generální ředitelství pro zaměstnanost, sociální věci a sociální začleňování. https://employment-social-affairs.ec.europa.eu/european-pillar-social-rights-20-principles_en

60 Čajka, A. (2023, 24. listopadu). Ekonomika má sloužit lidem, ne lidé ekonomice. Přínos Manfreda Max-Neefa pro neruštové hnutí. Deník Alarm. <https://denikalarm.cz/2023/11/ekonomika-ma-slouzit-lidem-ne-lide-ekonomice-prinos-manfreda-max-neefa-pro-nerustove-hnuti/>

61 Max-Neef, M. (2007). Fundamental Human Needs. Alastair McIntosh. <https://www.alastairmcintosh.com/general/resources/2007-Manfred-Max-Neef-Fundamental-Human-Needs.pdf>

62 Coote, A., & Percy, A. (2020). The Case for Universal Basic Services. Polity Press.

63 Keucheyan, R. (2024, 15. prosince). Ágnes Heller's Theory of Need Is a Vital Political Tool. Jacobin. <https://jacobin.com/2024/12/agnes-heller-philosophy-marxism-needs>

64 Bärnthaler, R., & Gough, I. (2023). Provisioning for sufficiency: envisaging production corridors. Sustainability: Science, Practice and Policy, 19(1), 2218690. <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/15487733.2023.2218690>

65 Coote, A., & Percy, A. (2020). The Case for Universal Basic Services. Polity Press.

66 Coote, A. (2023). Universal Basic Services: Provisioning for our needs within a fair consumption space. Hot or Cool Institute. <https://hotorcool.org/resources/universal-basic-services-provisioning-for-our-needs-within-a-fair-consumption-space/>

67 Wahlund, M., & Hansen, T. (2022). Exploring alternative economic pathways: a comparison of foundational economy and Doughnut economics. Sustainability: Science, Practice and Policy, 18(1), 171-186. <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/15487733.2022.2030280>

68 Labour Party. (2019). Universal Basic Services: The Right to a Good Life. https://www.labour.org.uk/wp-content/uploads/2019/09/12730_19-Universal-Basic-Services_v5.pdf

69 Kishimoto, S., Steinfert, L., & Petitjean, O. (Eds.). (2019). The Future is Public: Towards Democratic Ownership of Public Services. Transnational Institute. <https://www.tni.org/en/publication/the-future-is-public-democratic-ownership-of-public-services>

70 Steinberger, J., Guerin, G., Hofferberth, E., Pirgmaier, E. (2024). Democratizing provisioning systems: a prerequisite for living well within limits. Sustainability: Science, Practice and Policy, 20(1), 2401186. <https://doi.org/10.1080/15487733.2024.2401186>

71 Patočka, J. (2023, 15. ledna). Renaissance družstevnictví: Co jednomu nemožno, to všem dohromady snadno. Deník Referendum. <https://denikreferendum.cz/clanek/237000-renaissance-druzstevnictvi-co-jednomu-nemozno-to-vsem-dohromady-snadno>

72 Novy, A., Baumgartner, B., Grabow, S., Plank, L., & Volmary, H. (2024). Greening Red Vienna: lessons for social-ecological housing provision. Sustainability: Science, Practice and Policy, 20(1), 2312674. <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/15487733.2024.2312674>

73 Dostupné a dekomodifikované bydlení ve Vídni. Nerůst. <https://nerust.cz/alternativy/dostupne-a-dekomodifikovane-bydleni-ve-vidni/>

74 Coote, A. (2021). Universal basic services and sustainable consumption. Sustainability: Science, Practice and Policy, 17(1), 32-46. <https://doi.org/10.1080/15487733.2020.1843854>

75 Nerůst. (n.d.). Neziskové byznysy. <https://nerust.cz/politiky/neziskove-byznysy/>

76 Fraňková, E. (2022, 4. listopadu). Nerůstový byznys? Proč a jak by se oxymóron měl proměnit v samozřejmost. Deník Alarm. <https://denikalarm.cz/2022/11/nerustovy-byznys-proc-a-jak-by-se-oxymoron-mel-promenit-v-samozrejmost/>

77 <https://nonprofitventures/>

78 Hinton, J. B. (2020). Fit for purpose? Clarifying the critical role of profit for sustainability. Journal of political ecology, 27(1), 236-262. <https://journals.librarypublishing.arizona.edu/jpe/article/id/2231/>

79 Nerůst. (n.d.). Komunitou budované bohatství v Anglii. <https://nerust.cz/alternativy/komunitou-budovane-bohatstvi-v-anglii/>

80 Coote, A., & Percy, A. (2020). The Case for Universal Basic Services. Polity Press.

81 Aked, J., Steuer, N., Lawlor, E., & Spratt, S. (2009). Backing the Future: Why Investing in Children Is Good for Us All. New Economics Foundation. https://neweconomics.org/uploads/files/e15acdab95a4f18989_j8m6vrt0j.pdf

82 Vardakoulis, O., & Nardi, G. (2024). Investice do budoucnosti: Socioekonomické přínosy rychlého přechodu na zelenou ekonomiku. Climate Action Network Europe. <https://www.cde-org.cz/media/object/2378/investice-do-budoucnosti-cobenefit-report-can-europe-c.pdf>

83 Hickel, J. (2024, 20. srpna). Credit Guidance: How We Achieve Degrowth. <https://www.jasonhickel.org/blog/2024/8/20/credit-guidance-how-we-achieve-degrowth>

84 Valentín, L., & Steinfert, L. (2023, 30. listopadu). Progressive Public Procurement Toolkit: Building Local

Democratic Economies Through Public Community Partnerships. Transnational Institute. <https://www.tni.org/en/publication/progressive-public-procurement-toolkit>

85 Nerůst. (2025). Univerzální základní služby – co jsou a proč se jimi zabývat. <https://nerust.cz/wp-content/uploads/2025/02/Univerzalni-zakladni-sluzby-%E2%80%93-co-jsou-a-proc-se-jimi-zabyvat.pdf>

86 Hnutí DUHA. (n.d.). Biokluby. <https://hnutiduha.cz/nase-prace/zemedelstvi/temata/biokluby>

87 <https://supercoop.de/en/home-page/>

88 Nerůst. (n.d.). Garantovaná pracovní místa. <https://nerust.cz/politiky/garantovana-pracovni-mista/>

89 Re-set. (2023). Práce pro budoucnost: Nová dohoda pro transformaci práce nejen v českých uhelných regionech. <https://re-set.cz/download/Publikace/Pr%C3%A1ce%20pro%20budoucnost.pdf>

90 Re-set. (2023). Práce pro budoucnost: Nová dohoda pro transformaci práce nejen v českých uhelných regionech. <https://re-set.cz/download/Publikace/Pr%C3%A1ce%20pro%20budoucnost.pdf>

91 Hickel, J. (2023, 18. března). Universal Public Services: The Power of Decommodifying Survival. <https://www.jasonhickel.org/blog/2023/3/18/universal-public-services>

92 Vogel, J., Guerin, G., O'Neill, D. W., & Steinberger, J. K. (2024). Safeguarding livelihoods against reductions in economic output. *Ecological Economics*, 215, 107977. <https://doi.org/10.1016/j.ecolecon.2023.107977>

93 Bělíček, J., & Šplíchal, P. (2023, 28. června). Nestrašme dluhem. Škrtní státních výdajů vede k prohloubení krize, říká ekonom Gočev. *Deník Alarm*. <https://denikalarm.cz/2023/06/nestrasme-dluhem-skrtni-statnich-vydaju-vede-k-prohloubeni-krize-rika-ekonom-gocev/>

94 Hickel, J. (2020, 10. září). Degrowth and MMT: A Thought Experiment. <https://www.jasonhickel.org/blog/2020/9/10/degrowth-and-mmt-a-thought-experiment>

95 Olk, C., Schneider, C., & Hickel, J. (2023). How to pay for saving the world: Modern Monetary Theory for a degrowth transition. *Ecological Economics*, 214, 107968. <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0921800923002318>

96 Čech, M., & Tkadlček, Á. (2022, 22. října). Práce ničí svět, ale nemusela by. Její současná podoba je neudržitelná. *Deník Alarm*. <https://denikalarm.cz/2022/10/prace-nici-svet-ale-nemusela-by-jej-soucasna-podoba-je-neudrizitelna/>

97 Gough, I. (2021, 19. ledna). Move the debate from Universal Basic Income to Universal Basic Services. UNESCO Inclusive Policy Lab. <https://en.unesco.org/inclusivepolicylab/analytics/move-debate-universal-basic-income-universal-basic-services>

98 Hickel, J. (2024, 31. ledna). The Limits of Basic Income. *Current Affairs*. <https://www.currentaffairs.org/news/2024/01/the-limits-of-basic-income>

99 Stratford, B. (2020). The threat of rent extraction in a resource-constrained future. *Ecological economics*, 169, 106524. <https://doi.org/10.1016/j.ecolecon.2019.106524>

100 Whitfield, E. (n.d.). Why a Basic Income Is Not Good Enough. In A. Downes & S. Lansley (Eds.), *It's Basic Income*. Bristol University Press. <https://doi.org/10.2307/j.ctt21kk256.26>

101 Rushkoff, D. (2018, 10. října). Universal Basic Income Is Silicon Valley's Latest Scam. *Medium*. <https://medium.com/s/free-money/universal-basic-income-is-silicon-valleys-latest-scam-fd3e130b69a0>

102 Patočka, J. (2024, 5. ledna). Německé mzdy? V solidárnější ekonomice bychom se mohli mít lépe i bez nich. *Deník Referendum*. <https://denikreferendum.cz/clanek/36995-nemecke-mzdy-v-solidarnejši-ekonomice-bychom-se-mohli-mit-lepe-i-bez-nich>

103 Čech, M. (2021). *Nepodmíněný základní příjem jako cesta k udržitelnému nerůstu*. [Diplomová práce, Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií]. Informační systém Masarykovy univerzity. <https://is.muni.cz/th/omwdd/thesis.pdf>

104 Büchs, M. (2021). Sustainable welfare: How do universal basic income and universal basic services compare?. *Ecological Economics*, 189, 107152. <https://doi.org/10.1016/j.ecolecon.2021.107152>

105 Lee, S.-Y., Lee, J., & Kim, K.-s. (2020). Evaluating Basic Income, Basic Service, and Basic Voucher for Social and Ecological Sustainability. *Sustainability*, 12(20), 8348. <https://doi.org/10.3390/su12208348>

106 Hickel, J. (2023, 24. listopadu). How popular are post-growth and post-capitalist ideas? Some recent data. <https://www.jasonhickel.org/blog/2023/11/24/how-popular-are-post-growth-and-post-capitalist-ideas>

107 Hickel, J. (2023, 24. listopadu). How popular are post-growth and post-capitalist ideas? Some recent data. <https://www.jasonhickel.org/blog/2023/11/24/how-popular-are-post-growth-and-post-capitalist-ideas>

108 <https://www.tni.org/en/topic/remunicipalisation>

109 Labour Party. (2019). Universal Basic Services: The Right to a Good Life. https://www.labour.org.uk/wp-content/uploads/2019/09/12730_19-Universal-Basic-Services_v5.pdf

110 Patočka, J. (2022, 22. listopadu). Jak změnit systém? Nečekejme na volby. Organizujeme odbory a družstva, komunity a hnutí. *Deník Alarm*. <https://denikalarm.cz/2022/11/jak-zmenit-system-necekejme-na-volby-organizujeme-odbory-a-druzstva-komunity-a-hnuti/>

111 Laloux, F. (2016). *Budoucnost organizací: Průvodce budováním organizací v 21. století na základě evoluce lidského uvažování*. PeopleComm.

112 Re-set. (2024). Rostoucí podhoubí solidárních ekonomik: Jak se v čase krize rozvíjí ekonomická vzájemnost?. <https://re-set.cz/download/Publikace/Podhoubi-solidarnich-ekonomik.pdf>

113 Fraňková, E. (2022, 4. listopadu). Nerůstový byznys? Proč a jak by se oxymoron měl proměnit v samozřejmost. *Deník Alarm*. <https://denikalarm.cz/2022/11/nerustovy-byznys-proc-a-jak-by-se-oxymoron-mel-promenit-v-samozrejmost/>

Život v nerůstové společnosti a proč by nám v ní bylo lépe

Tadeáš Žďárský

Ráno si uvaříš šálek čaje z čerstvých bylinek ze zahrady. Sluneční paprsky prosvítají skrz okno, a než se ponoříš do pracovního dne, máš čas na klidné rozjímání. Letní rána si obzvlášť užíváš, protože ještě není takové vedro jako po zbytek dne. Tvé pracovní úkoly jsou často náročné a někdy i stresující – práce tě ale baví, protože jsi součástí demokraticky organizovaného družstva, které se zabývá vývojem softwaru. Příští týden budete rozhodovat o tom, do kterého komunitního projektu věnujete vaše letošní zisky, zda půjdou na solární panely pro místní školu, nebo podpoří potravinovou kooperativu, která se snaží udržet přijatelné ceny pro lidi s nižšími příjmy. Dnes to balíš o něco dřív, už se totiž těšíš na třídní víkend.

Po práci vyrážíš na kole po pohodlných cyklostezkách, které vedou kolem parků plných lidí, kteří si užívají pěkný den. Večer se ale místo obvyklé pohody a společné večeře v komunitní zahradě scházíte k řešení dlouho odkládaného konfliktu. Část sousedů si stěžuje, že společná dílna, kterou jste nedávno založili, je příliš hlučná a ruší klid v podvečerních hodinách. Jiní naopak tvrdí, že jde o důležitý prostor pro opravy a kreativní projekty, který nechcete zbytečně omezovat. Diskuze je napjatá. I když se většinou nakonec shodnete, dnes to bude chtít hodně trpělivosti.

Je pro vás představa takového života atraktivní? Zní vám jako nerealistická utopie? Nestojí o ni přesto usilovat? Problém však je, že takový život je v rámci kapitalistického uspořádání neuskutečnitelný. Není totiž kompatibilní s ekonomikou posedlou růstem, založenou na zvyšování zisků, produkci, rychlosti a efektivitě. Zatímco byl svého času tento systém užitečný pro zvyšování materiálního standardu, dnes, v době přesycení nejrůznorodějším zbožím, kvalitu života dál nezlepšuje. Ve snaze o prosazení post-růstového ekonomického systému je namísto věnovat pozornost potřebám, dostatku, alternativnímu hédonismu či „užtapiím“.

Za hranice růstu: jak nekonečná expanze snižuje kvalitu našeho života

Politici, ekonomové a vedoucí představitelé velkých firem tvrdí stále dokola, že jen vyšší HDP přinese lepší zítřky. Vyšší HDP totiž znamená více zboží, více služeb a více možností volby – tato rovnice se opakuje tak často, až se zdá být samozřejmá. Když se však nedíváme jen na souhrnná čísla a zaměříme se na skutečný blahobyt, zjistíme, že situace je jiná: od určitého bodu hospodářský růst kvalitu života nezvyšuje, dokonce ji naopak podkopává.

Jedním z důvodů je problém klesajících výnosů. V nízkopříjmových společnostech zvyšování materiálního bohatství většinou zvyšuje blahobyt – lepší zdravotní péče, elektrina, důstojné bydlení a dostupná výživa zachraňují životy. V zemích s vysokými příjmy se však zlepšování kvality života s dalším růstem zpomaluje. Richard G. Wilkinson a Kate Pickett v knize *The Spirit Level: Why More Equal Societies Almost Always Do Better* (v češtině vyšla jako *Rovnováha: proč je rovnost výhodná pro každého*) na vzorku třidvaceti bohatých zemí zkoumali souvislost mezi ekonomickým růstem a různými indikátory kvality života – například délkou života, duševním zdravím, mírou kriminality nebo vzděláním – a zjistili, že mezi růstem a kvalitou života neexistuje trvalá korelace. Ekonomický růst se tak paradoxně stává neekonomickým, protože jeho přínosy pro kvalitu života nepřevyšují jeho společenské náklady, tedy množství zdrojů, které musíme vynaložit. V tomto smyslu se růst stává nejen zbytečným, ale přímo škodlivým, protože odvádí pozornost i zdroje od politických opatření, která by skutečně mohla zlepšit kvalitu života – jako jsou zkrácení pracovní doby, univerzální základní služby a další kroky, které by lidem zajistily materiální jistotu či pomalejší životní tempo.

Druhý důvod, proč hospodářský růst kvalitu života nezvyšuje, spočívá v tom, že kapitalismus se svým tlakem na nekonečný růst vytváří představu, že vyšší rychlost znamená pokrok. Pracujeme rychleji, cestujeme rychleji, komunikujeme rychleji – tempo života se neustále zrychluje, stejně jako nároky na nás jako jednotlivce, protože trh vyžaduje neustálé inovace a expanzi produkce a spotřeby. Tlak na rychlost a efektivitu prospívá primárně ekonomickým elitám, které ze zrychlující výroby a spotřeby těží nejvíce. Má ovšem i svou temnou stránku: vyčerpání, stres, úzkosti či izolaci. Často se mluví o pohodlí, které nám moderní ekonomika přináší, ale málokdy se zmiňuje za jakou cenu – co všechno nám bere.

Podle Světové zdravotnické organizace se počet lidí trpících úzkostmi a depresemi globálně zvýšil jen mezi lety 2010 a 2020 o více než pětadvacet procent. Syndrom vyhoření dosáhl rekordních hodnot – například v USA se téměř polovina zaměstnanců cítí dlouhodobě přetížena a vyčerpána. Stále častěji se mluví také o epidemii osamělosti. Nejhuře jsou na tom mladiství. Více než polovina českých deváťáků vykazuje zhoršené duševní zdraví, čtyřicet procent vykazuje známe

ky střední až těžké deprese a třicet procent úzkosti. Množství duševních potíží se u mladistvých od devadesátých let více než zdvojnásobilo.

V neposlední řadě nutnost násobit ekonomický růst znamená komodifikovat* další a další oblasti přírodního i společenského světa. Bydlení, veřejný prostor, čas i naše pozornost – všechno se stává nástrojem pro zisk. Investoři zvyšují ceny nemovitostí a nutí nás pracovat stále víc jen proto, abychom měli kde bydlet. Nejjistěji se totiž vydělává na tom, bez čeho se člověk neobejde. To má dopad i na kvalitu života ve městech, protože tlak na neustálý růst výstavby ubírá prostor parkům, veřejným prostorům a dalším místům setkávání, která zlepšují kvalitu života, ale negenerují zisk.

**Problém zde tedy
není jen v samotném
nadměrném
používání
technologií,
ale v hlubších
strukturálních
mechanismech,
které záměrně
tvarují naše chování
ve prospěch
korporací –
a to na úkor naší
psychické pohody.**

není jen v samotném nadměrném používání technologií, ale v hlubších strukturálních mechanismech, které záměrně tvarují naše chování ve prospěch korporací – a to na úkor naší psychické pohody.

V růstové společnosti přicházíme rovněž o jeden z nejceněnějších zdrojů, který máme – naši pozornost. Každou minutu, kterou věnujeme určité činnosti, už nikdy nezískáme zpět. Právě proto se z ní v digitálním věku stalo nové zlato – surovina, kterou korporace těží, obchodují s ní a přetvářejí ji v zisky. Shoshana Zuboff ve své knize *Věk kapitalismu dohledu* popisuje jak místo přímého nátlaku, který je charakteristický pro autoritářské režimy, se v digitálním věku setkáváme s tzv. instrumentální mocí, která nás neovládá silou, ale tvaruje naše chování pomocí algoritmů, personalizovaných doporučení a digitálních „štouchnutí“. Tento princip je klíčový pro fungování sociálních sítí. Jejich cílem není poskytovat uživatelům vyvážené a pravdivé informace, ale maximalizovat dobu, kterou strávíme online a z našeho online života udělat data využitelná pro cílenou reklamu a další komerční účely. Problém zde tedy

* Komodifikace znamená proces, při kterém se něco, co dříve nebylo primárně určeno k prodeji (například příroda, veřejný prostor, volný čas nebo sociální vztahy), mění na zboží nebo službu, s ní lze obchodovat na trhu za účelem zisku.

Ekonomika prázdnoty: jak systém těží z nenaplněných potřeb

Pokud chceme hlouběji zkoumat vztah mezi ekonomickým systémem a kvalitou života, velmi užitečným rámcem může být teorie lidských potřeb chilského ekonoma Manfreda Max-Neefa. Ve svém díle *Human Scale Development (Rozvoj v lidském měřítku)* definuje Max-Neef devět základních lidských potřeb: živobytí, ochranu, lásku, porozumění, participaci, odpočinek, tvorbu, identitu a svobodu. Uznává existenci i dalších potřeb, ale tyto jsou podle něj univerzální – nejsou omezené geograficky, kulturně ani historicky. Liší se pouze způsoby, jakými je jednotlivé společnosti naplňují.

Max-Neef upozorňoval na často omezené vnímání našich potřeb jako čistě materiálních, ačkoli existuje řada takových, které jsou z podstaty nemateriálního, často vztahového charakteru. I vnímání chudoby skrze materiální deprivaci považuje Max-Neef za omezené, a rozlišuje proto několik typů chudoby – například chudobu volného času, smyslu či vztahů. Jde o typy chudoby, jimiž trpí velká část obyvatel „nejbohatších“ ekonomik na světě.

Pro Max-Neefovu teorii, ale i mnohé další teorie o lidských potřebách, je klíčové rozlišení potřeb a strategií jejich uspokojení, tzv. uspokojovačů. Zatímco počet lidských potřeb (na rozdíl od tužeb) je omezený a jsou z podstaty uspokojitelné, strategií k jejich uspokojení je nekonečné množství. Potřebu bezpečí si můžeme naplnit zajištěním si soukromé ochranky, nebo rozvíjením důvěrných vztahů v komunitě. Potřebu odpočinku můžeme uspokojit buď víkendovým pobytem na Mallorce, nebo procházkou v lese za domem či odpolední siestou.

**I vnímání chudoby
skrze materiální
deprivaci
považuje Max-
Neef za omezené,
a rozlišuje proto
několik typů
chudoby – například
chudobu volného
času, smyslu
či vztahů. Jde o typy
chudoby, jimiž trpí
velká část obyvatel
„nejbohatších“
ekonomik na světě.**

To, jaké strategie pro uspokojení našich potřeb volíme, je do velké míry ovlivněno kulturou či ekonomickým systémem, ve kterém žijeme. Max-Neef byl kritický ke konzumnímu kapitalismu právě proto, že upřednostňuje tzv. „pseudospokojovače“ – neboli strategie, které vzbuzují dojem, že uspokojují danou potřebu, i když ji ve skutečnosti neuspokojují vůbec, nebo jen na velmi krátký čas. Pseudospokojovače mohou navíc uspokojení dané potřeby značně oddalovat.

Konkrétním příkladem je naplňování potřeby identity a sounáležitosti nákupem luxusního zboží. Zpočátku může takové jednání přinášet pocit uznání nebo potvrzení společenského statusu, protože vlastnictví drahých věcí signalizuje úspěch a odlišuje od ostatních. Z dlouhodobého hlediska ale tato strategie pravděpodobně naopak prohloubí pocit sociální izolace. Místo aby skutečně posilovala komunitní vazby, vytváří tlak na neustálou spotřebu a srovnávání se s ostatními. Lidé se tak mohou snadno dostat do stavu, kdy jejich hodnota závisí na tom, co vlastní, a ne na skutečných vztazích s ostatními.

**Stejně jako nelze chtít po lidech,
aby se zbavili aut, pokud je současný
systém veřejné dopravy nespolehlivý
či nedostupný, nemůžeme od společnosti
očekávat, že se dobrovolně vzdá
konzumních strategií, pokud nebude
existovat alternativa, která jim nabídne
hlubší naplnění.**

Debaty o potřebě snížení výroby a spotřeby mohou být do jisté míry vnímány jako snaha o omezení využívání těchto pseudospokojovačů. Je jasné, že kritika nadměrné spotřeby, která je pro mnohé jedinou sférou, kde mohou alespoň částečně uplatnit svou svobodu a najít krátkodobou radost, naráží na odpor. Stejně jako nelze chtít po lidech, aby se zbavili aut, pokud je současný systém veřejné dopravy nespolehlivý či nedostupný, nemůžeme od společnosti očekávat, že se dobrovolně vzdá konzumních strategií, pokud nebude existovat alternativa, která jim nabídne hlubší naplnění.

Max-Neefův přístup je užitečný i v tom, že neindividualizuje odpovědnost za naplňování potřeb, ale naopak zdůrazňuje důležitost institucí a systémového nastavení, ve kterém žijeme. Pokud chceme více naplňovat naše skutečné potřeby,

je potřeba proměňovat i systémové nastavení. Nerůstové politiky, jako například zavedení univerzálních základních služeb, mohou přispět k naplnění materiálních potřeb; přechod na neziskové sebeřídící firmy může naplňovat potřebu smyslu, participace či tvorby; nekomodifikované veřejné prostory mohou přispívat k odpočinku či budování komunitního života.

Představme si člověka, který pracuje v korporaci, cítí se vyhořelý a trpí kombinací nedostatku smyslu a neustálého tlaku na výkon. Po náročném týdnu se těší na svou víkendovou dovolenou na Mallorce nebo na možnost koupit si nové SUV, protože tyto náhražkové požitky mu přinášejí aspoň krátkodobý pocit úniku, uspokojení a také zvyšují jeho sociální status ve společnosti, která úspěch demonstruje vlastněním věcí. Pokud dotyčnému řekneme, že by měl méně nebo pomaleji cestovat nebo si neměl z ekologických důvodů kupovat stále nové věci, pravděpodobně tím u něj jen vyvoláme rezistenci či frustraci. Vždyť právě jeho spotřební strategie mu poskytují alespoň malý prostor pro úlevu v jinak stresujícím a odcizeném světě a dovolují realizovat jeho vlastní svobodu.

Pokud bychom však tomuto člověku nabídli jiný systém práce a života, ve kterém by mohl uspokojit své hlubší potřeby, jeho závislost na konzumních náhražkách by se mohla snížit. Představme si někoho, kdo pracuje ve firmě či veřejné instituci, která má skutečný společenský přesah, kde může ovlivňovat naplň své práce a účastnit se kolektivního rozhodování. Jeho pracovní tempo je lidské, nikoli vyčerpávající. Má čas na kreativitu, možnost se seberealizovat a být součástí kolektivu, který si ho váží. Pro takového člověka je mnohem méně pravděpodobné, že bude hledat uspokojení v materiální spotřebě, protože značná část jeho hlubších potřeb je naplněna.

Víc výroby, míň života – jak kapitalismus brání tomu, aby se nám lépe žilo

Co by mohlo skutečně zvýšit kvalitu života v zemích, které už dosáhly materiálního dostatku? Závěrem nové studie¹ z Harvardu, která probíhá již více než 75 let a je jednou z nejdelších studií zaměřených na zdraví a životní spokojenost, bylo, že kvalita mezilidských vztahů je jedním z nejvýznamnějších faktorů pro dlouhodobé štěstí a zdraví. Studie ukázala, že silné a zdravé vztahy – jak v rodině, tak mezi přáteli a v komunitě – jsou zásadní pro psychické a fyzické zdraví, stejně jako pro celkový pocit naplnění v životě. Naopak osamělost a nedostatek kvalitních vztahů vedou k vyšší míře stresu, nemocem, a dokonce předčasné smrti. Zjištění této studie jsou pro diskusi o kapitalismu a jeho vlivu na kvalitu života zásadní.

Dokud by naším hlavním celospolečenským cílem bylo zvýšit kvalitu života, po zajištění dostatečného materiálního standardu bychom měli omezit další růst výroby a kolektivně se věnovat rozvoji péče o rodinu, přátelských vztahů a smysluplných komunitních aktivit. Zlepšili bychom tak kvalitu života, nicméně vedlo by to ke zpomalení ekonomického růstu či dokonce k recesi – tedy ke kolapsu našeho ekonomického systému.

Jak už před více než třemi dekádami upozornila Juliet Schor v knize *Overworked American* (*Přepracovaný Američan*), od roku 1948 se úroveň produktivity amerických pracovníků více než zdvojnásobila. Jinými slovy, životní úroveň z roku 1948 – měreno množstvím zboží a služeb na trhu – jsme nyní schopni vyprodukovat za méně než polovinu času. Hypoteticky by si Američané, pokud by zůstali na úrovni materiálního standardu padesátých let, mohli dnes užívat čtyřhodinový pracovní den. Nebo šestiměsíční pracovní rok. Nebo by si dokonce dělník ve Spojených státech mohl brát každý druhý rok pracovní volno, během něhož by pobíral plnou mzdu.

To, že si dnes Američané neužívají více volného času, ale naopak ještě více dřou je logický důsledek kapitalisticky orientované ekonomiky. Růstová závislost našeho ekonomického systému v praxi totiž znamená, že výdobytky produktivity musí být reinvestovány do dalšího růstu výroby a spotřeby. Z této neustále se zvyšující produkce ovšem netěží všichni stejně. Právě naopak – zatímco mzdy běžných pracovníků reálně stagnují, či dokonce klesají, bohatství vytvořené vyšší produktivitou se koncentruje v rukou nejbohatších. Rozdíly mezi třídami se tak stále prohlubují: zatímco většina pracujících je nucena pracovat více, aby si udržela svůj životní standard, malá elita akumuluje stále větší část celkového bohatství.

**Růstová
závislost našeho
ekonomického
systému v praxi
totiž znamená,
že výdobytky
produktivity musí
být reinvestovány
do dalšího růstu
výroby a spotřeby.**

Jinými slovy, růstový imperativ kapitalismu vytváří strukturální bariéru pro dobrý život širokých vrstev společnosti. Na zlepšování kvality vztahů, smysluplné aktivity, pomalejší životní tempo či větší množství volného času v něm zkrátka není prostor.

Demokraticky můžeme rozhodovat jen o věcech, které fundamentálně nezpochybňují růstovou logiku. Přitom 57,3 procenta české společnosti říká, že bychom měli místo růstu ekonomiky (HDP) sledovat růst kvality života obyvatel.

Zatímco slyšíme, že demokracie je spojena s kapitalismem, můžeme argumentovat, že je tomu právě naopak. Demokraticky můžeme rozhodovat jen o věcech, které fundamentálně nezpochybňují růstovou logiku. Přitom 57,3 procenta české společnosti říká², že bychom měli místo růstu ekonomiky (HDP) sledovat růst kvality života obyvatel. V současné kapitalistické společnosti však hlavním účelem zůstává vyrábět a spotřebovávat stále více.

Je příznačné, že místo toho, abychom růstový systém zpochybnili, zpomalili, omezili další výrobu a udělali si čas na věci, na kterých skutečně záleží, investujeme miliony do výzkumu léků proti osamělosti³. Místo zkrácení pracovní doby začínáme zavádět spánkové kapsle pro vyčerpané pracovníky, aby si mohli dát krátkého šlofíka před návratem k dlouhému pracovnímu dni a být ještě produktivnější.

Osvobození představ o dobrém životě: proč potřebujeme alternativní hédonismus

Pro britskou filosofku Kate Soper, autorku knihy *Post-growth Living* (*Život po skončení růstu*), je proměna představ o dobrém životě klíčovým východiskem pro proměnu současného systému. Právě touha po lepším životě může lidi motivovat ke změně víc než čistě morální či etická motivace, jako je například „záchrana planety“. To potvrdil i výzkum komunikačních strategií nerůstu⁴, který srovnával reakce lidí na rámování klimatickou změnou a well-beingem. Jeho závěrem bylo, že právě rámec well-beingu získává větší podporu.

Proměna tužeb je podle Soper politickým aktem. Pokud bychom přestali toužit po konzumním životě, jenž nás nedělá šťastnými, a začali toužit po nových pozitivních, které nelze koupit, jako jsou volný čas, pozornost, smysl, kvalitní mezilidské vztahy, propojení s přírodou, kreativita nebo klid, značně by to přispělo k pozitivní proměně naší budoucnosti. Přístup k životu, který je v souladu s jeho skutečným naplněním a udržitelností, Soper nazývá alternativním hédonismem. Je to právě

tento druh požitků, který je v dnešním systému často potlačován nebo marginalizován, protože nesplňuje logiku nekonečného ekonomického růstu. Přitom tvoří základ skutečně dobrého života.

Místo hektického života, kde je odpočinek kompenzován víkendovými úniky a rychlovýlety na Kanáry, nabízí tento přístup více času a prostoru pro pravidelný odpočinek. Místo konzumní identity založené na značkách zdůrazňuje tvořivost a autenticitu. Místo představy, že luxus znamená mít nejnovější produkty, vidí přepych v tom, co si nelze koupit: v pocitu klidu a bezpečí, dobrých sousedských vztazích, času na tvorbu nebo pobytu v přírodě.

Pokud chceme zvýšit kvalitu života, dává smysl požadovat umenšování výroby a spotřeby a proměnu našeho ekonomického systému. Přesně tak, jak praví pohlednice vytištěná v rámci nerůstové sezony brněnského HaDivadla: „Nerůst nabízí šanci k zpomalování a odebírání, a tak paradoxně k tomu získat víc.“

Může se tato vize stát politicky atraktivní? Věřím, že ano. Předpokládá to ale vytvořit dostatečné veřejné povědomí o tom, o co všechno v rámci růstového systému přicházíme a co všechno bychom mohli získat jeho proměnou. Podle průzkumu České klima 2021⁵ hodnotí většina lidí (54 %) současný životní styl

negativně, zatímco jen devět procent jej považuje za pozitivní. To naznačuje, že není třeba lidi k alternativnímu způsobu života „nutit“ – mnoho z nás je už nyní vnitřně přesvědčeno, že změna by nám prospěla.

Jiným slovy,
kapitalismus
má téměř
úplnou kontrolu
nad „infrastrukturou
touhy“ (reklama,
sociální média,
popkultura atd.),
proto prosadit
představu
plnohodnotného
dobrého života bude
náročné.

Potenciál této narůstající nespokojenosti však zůstává politicky nevyužit. Jedním z hlavních důvodů je, že v současném ekonomickém systému je definice dobrého života monopolizována firmami a jejich agresivním marketingem. Jsme neustále přesvědčováni, že šťastní a úspěšní budeme teprve tehdy, až budeme vlastnit nejnovější technologie, jezdit na exotické dovolené a obklopotvat se výrobky luxusních značek. Tato představa nevzniká s ohledem na lidské potřeby, ale na zájmy firem, pro které je klíčové, aby lidé neustále spotřebovávali další a další zboží a služby. Nikdy v minulosti

nebyla propaganda, jaká dnes posiluje zájmy kapitalistické třídy skrze reklamu, tak všudypřítomná. Jiným slovy, kapitalismus má téměř úplnou kontrolu nad „infrastrukturou touhy“ (reklama, sociální média, popkultura atd.), proto prosadit představu plnohodnotného dobrého života bude náročné.

Naštěstí lidské touhy nejsou fixní. A právě proměna našich kolektivních tužeb je politickým aktem. Jak řekla Emma Goldman: „Není to naše přirozenost, ale systém, který chce, abychom chtěli víc bez omezení. Abychom se osvobodili z otroctví tohoto systému a odvrátili jeho důsledky, musíme omezit tužby, které ho živí.“ Aktivistky, umělci, intelektuálky či marginalizované komunity mohou sehrát rozhodující roli nejen v odporu proti touhám, které v nás živí kapitalistický režim, ale také v utváření a posilování těch tužeb, které jsou kompatibilní s hlubším naplněním našich potřeb a udržitelností. Zatím však kapitál investuje enormní množství peněz, abychom si dobrý život nadále spojovali s konzumem, a jinou představu o dobrém životě ve veřejném prostoru aktivně propaguje málokdo.

I politické strany většinou pouze reprodukují verzi dobrého života, která odpovídá korporátním zájmům – tedy slibují především „víc“. Víc výroby, víc práce, víc spotřeby, víc růstu. Jenže v době, kdy „víc“ už kvalitu života nezlepšuje – ba ji snižuje –, je nutné vrátit otázku dobrého života do středu politických diskuzí a hledat na ni nové odpovědi.

Problém není jen na straně pravice a zastánců volného trhu. I mnohé progresivní a levicové hlasy často přejímají kapitalistickou verzi dobrého života – jen ji chtějí zpřístupnit širším vrstvám lidí nebo jí dosáhnout jinými prostředky. Nekritické přijetí západního modelu rozvoje vedlo k jeho mechanické imitaci v mnohých socialistických zemích. Současným příkladem takového myšlení může být například idea „plně automatizovaného luxusního komunismu“, jak ji ve stejnojmenné knize (2019) představil Aaron Bastani, slibující ještě více technologického pokroku, bohatství a spotřeby, jen bez nutnosti práce.

Užtopie dobrého života: místa, kde lidé zapomněli umírat

Když se mluví o nerůstu, jeho odpůrci často vykreslují děsivé scénáře: chudobu, nedostatek zdrojů, návrat do jeskyní. Jenže praxe ukazuje pravý opak. Místa, která se neřídí růstovou logikou, nevypadají jako Severní Korea, jak kritici často straší – spíše jsou to lokality, kde lidé žijí déle, zdravěji a spokojeněji. A fascinující jsou natolik, že se o nich točí dokumentární série a za možnost strávit v nich alespoň krátký čas jsou lidé ochotni zaplatit desetitisíce.

Říká se jim modré zóny – je to například italská Sardinie, kostarický poloostrov Nicoya nebo řecký ostrov Ikaria – a lidé se v nich dožívají relativně nejvyššího věku a vedou zdravý, spokojený a smysluplný život. Co je jim společné? Nepřekvapivě to není výrazný ekonomický růst, ale spíše silné sociální vazby, přirozený pohyb, pomalejší životní tempo, dostatek odpočinku, pocit smyslu a místní, převážně rostlinná strava. Právě v těchto místech se také nachází nadstandardně velká koncentrace lidí, kteří mají nad sto let.

**Zdá se tedy,
že touha po „lepší
životě“ není
překážkou nerůstu,
ale naopak
nejsilnějším
argumentem
pro něj.**

Mohli bychom je nazvat užtopiemi (z anglického *nowtopias*) – tedy místy, kde se utopie realizuje v malém měřítku už dnes. Právě inspirace těmito užtopiemi a snaha o vytváření dalších může pomoci rozšiřovat imaginaci a proměňovat touhy pro dosažení takového způsobu života, který funguje mimo růstovou logiku a je organizován kolem skutečných lidských potřeb. Modré zóny jsou skvělým příkladem, protože aniž by se výslovně hlásily k nerůstu, v mnohém odpovídají jeho vizi, že kvalitní život neznamená neustálý růst, ale zcela jiné hodnoty. Zdá se tedy, že touha po „lepší životě“ není překážkou nerůstu, ale naopak nejsilnějším argumentem pro něj.

To, že je nerůst často označován za utopický, není jeho slabina, ale jedna z jeho největších předností. Utopie nejsou od toho, aby se do posledního detailu naplnily podle dané představy. Jsou formou představivosti, která nám umožňuje vykročit za horizont současného systému a vykreslením vize jiné budoucnosti upozornit na nedostatky současnosti. Především ale mohou pomoci vytvořit to, po čem toužíme. A ve světě, který ztrácí víru v lepší budoucnost, není obnova naděje a touhy po jiném životě vůbec málo. Pravidelně mi po mých přednáškách lidé říkají, že vize nerůstu jim dodala naději, že svět může vypadat jinak a získali díky tomu novou energii usilovat o jeho proměnu.

Utopické myšlení vždy pohánělo velké sociální změny. Konec otroctví, všeobecné volební právo, osmihodinová pracovní doba – všechny tyto požadavky byly v určité době považovány za utopické a nerealistické. Ale právě tím, že inspirovaly touhu po lepší světě, se nakonec staly skutečností.

Pokud chceme v jednadvacátém století zlepšit kvalitu života, nestačí jen kosmetické úpravy současného ekonomického systému – musíme přehodnotit jeho samotné základy a organizační princip zisku a růstu nahradit principy dostatku, naplňování potřeb a smyslnosti. Zastánci a zastánkyně přechodu na post-růstový ekonomický systém nejčastěji argumentují daty o klimatické změně, vyčerpání zdrojů nebo extrémních nerovnostech. Jakkoliv je tato argumentace racionální, věcná a vědecky podložená, pravděpodobně je také důvodem jejich dosavadního neúspěchu.

Pokud chceme v jednadvacátém století zlepšit kvalitu života, nestačí jen kosmetické úpravy současného ekonomického systému – musíme přehodnotit jeho samotné základy a organizační princip zisku a růstu nahradit principy dostatku, naplňování potřeb a smyslnosti.

Proč? Toto rámování totiž implicitně předpokládá, že život v růstovém systému je dobrý a problém spočívá hlavně v otázce planetárních limitů, kterým se musíme přizpůsobit, ať se nám to líbí, nebo ne. Závěrem pak dodáváme, že život v mezích planety naštěstí nemusí být tak špatný. Takové rámování přirozeně vyvolává velkou rezistenci.

Stejně tak nahrává odpůrcům nerůstu, kteří jeho zastánce vykreslují jako „party-poopers“, kteří chtějí zkazit zábavu, respektive omezit svobodu užívat si současného života. Jedna z nejčastějších otázek, kterou při debatách o nerůstu dostáváme, je příkladem tohoto typu uvažování: „Jak lidi přesvědčíte, aby se uskromnili? Lidi se omezovat nechťejí.“ Mnozí dokonce předpokládají, že v prosazování nerůstu se počítá s násilím. „*Růst, růst, růst, to je jediný způsob, jak zastavit oteplování planety. Kdo tvrdí opak, chce nám vzít svobodu*“ pravil například titulěk článku⁶ v Hospodářských novinách. Naše ochota omezit se je podle tohoto vyprávění diktována přežitím, nikoli naší touhou po lepším životě. Přitom slabina současného systému

nespočívá jen v jeho destruktivních dopadech – ale i v tom, že na nemateriální rovině neprospívá ani těm, kteří z něj relativně těží.

Argument, že lidé nikdy nebudou chtít nerůst, protože se nebudou chtít „uskromnit“ pak vychází z předpokladu, že hlavním důvodem pro systémovou změnu by měla být záchrana planety, ne samotná touha po lepším životě. Je proto potřeba připomínat, že i kdyby planetární zdroje nebyly omezené, znásobováním výroby a spotřeby kvalitu našich životů nezlepšíme.

Pokud chceme dosáhnout politické změny velkého rozsahu, mobilizace a organizování širších vrstev společnosti – včetně střední třídy – jsou klíčové činnosti. Upozorňování na všeobecný pocit vyčerpání, přetížení a smyslové prázdnoty může oslovit i ty, kdo se materiálně nemají špatně, ale přesto cítí, že „něco není v pořádku“. Častý pocit vyčerpání bychom neměli individualizovat a snažit se s ním pracovat na terapiích, ale měli bychom ho politizovat ve snaze o prosazení systému, který zajistí dobrý život všem. Možná je právě aspirace zvýšit kvalitu života klíčem, který otevře dveře k širšímu přijetí post-růstové vize.

**Je proto potřeba
připomínat,
že i kdyby
planetární zdroje
nebyly omezené,
znásobováním
výroby a spotřeby
kvalitu našich životů
nezlepšíme.**

Je však přitom potřeba mít na paměti, že diskuze o postmateriálních hodnotách – o smyslu, vztazích, komunitě – může být inspirující pro ty, kdo už mají základní materiální zabezpečení, ale pro mnoho lidí, kteří dnes bojují o přežití, může působit jako odcizená, vedená privilegovanými a existenčně ohrožující. Přitažlivosti ideje nerůstu nepřidává, že si ho lidé asociují s „méně“, s omezováním a odříkáním – a to nejen kvůli dezinterpretacím médií a oligarchů, ale i kvůli samotnému rámování jeho zastánci. Například jedna z nejprodávanějších knih o nerůstu, *Méně je více: Jak nerůst zachrání svět* od Jaseona Hickela, už svým názvem naznačuje, že cesta k lepšímu světu spočívá v redukci.

Místo jazyka redukce, omezování a odříkání, musíme klást důraz na dostatek. Ten má dvě rozdílné dimenze. Pokud chceme zajistit dobrý život všem v rámci planetárních mezí, pro mnoho lidí, kteří dnes strádají, cesta k dostatku znamená „mít víc“ – zbavit se materiální nejistoty, získat stabilitu dostupného bydlení nebo vymanit se z časové chudoby. Druhá cesta k dostatku se ale týká těch, kteří mají mnohem víc, než je potřeba. Skutečný dostatek pro všechny nelze zajistit, pokud bude bohatství a moc i nadále koncentrována v rukou úzké elity, zatímco

ostatní budou bojovat o základní jistoty. To znamená, že musíme otevřeně prosazovat progresivní zdanění, majetkové daně a stanovení maximální výše příjmu či majetku. Pouze spravedlivější přerozdělení zdrojů může zajistit, že nikdo nebude strádat, zatímco jiní hromadí bohatství v míře, která je nejen neudržitelná, ale přímo podkopává kvalitu života celé společnosti.

Právě pomocí rámce dostatku můžeme propojit boj za sociální spravedlnost s kritikou environmentální neudržitelnosti a koncentrace bohatství a moci, aniž bychom veřejnost stavěli před volbu mezi blahobytem a ochranou planety. Otázka dostatku by proto měla stát v centru jakéhokoliv hnutí za lepší budoucnost v jednadvacátém století. Bylo by naivní si myslet, že změna přijde automaticky s tím, že nabídneme vizi lepšího života. Bez organizování a mocenského boje to nepůjde. Velké strukturální změny neproběhnou samy od sebe. Ale pokud chceme vytvořit skutečně masové hnutí, musíme jeho program umět formulovat tak, aby oslovil nejen ty, kdo dnes bojují o základní existenční jistotu, ale i ty, které současný systém vyčerpává a odcizuje.

Právě pomocí rámce
dostatku můžeme propojit
boj za sociální spravedlnost
s kritikou environmentální
neudržitelnosti a koncentrace
bohatství a moci, aniž bychom
veřejnost stavěli před volbu mezi
blahobytem a ochranou planety.

- 1 Harvard Study of Adult Development. (n.d.). <https://www.adultdevelopmentstudy.org/>
- 2 Krajhanzl, J., Chabada, T., Svobodová, R., Kácha, O., Vintr, J., & Becková, A. (2021). České klima 2021: Mapa českého veřejného mínění v oblasti změny klimatu. Katedra environmentálních studií FSS MU & Green Dock, z. s. <https://webcentrum.muni.cz/media/3331473/czklima2021.pdf>
- 3 Carney, A. (2020, August 6). A cure for loneliness? How science is tackling one of the worst impacts of coronavirus. The Guardian. <https://www.theguardian.com/lifeandstyle/2020/aug/06/loneliness-cure-pill-research-scientists>
- 4 Tomaselli, M. F., Kozak, R., Gifford, R., & Sheppard, S. R. (2021). Degrowth or not degrowth: the importance of message frames for characterizing the new economy. *Ecological Economics*, 183, 106952.
- 5 Krajhanzl, J., Chabada, T., Svobodová, R., Kácha, O., Vintr, J., & Becková, A. (2021). České klima 2021: Mapa českého veřejného mínění v oblasti změny klimatu. Katedra environmentálních studií FSS MU & Green Dock, z. s. <https://webcentrum.muni.cz/media/3331473/czklima2021.pdf>
- 6 Houska, O. (2022, 21. října). Růst, růst, růst. To je jediný způsob, jak zastavit oteplování planety. Kdo tvrdí opak, chce nám vzít svobodu. Hospodářské noviny. <https://vikend.hn.cz/c1-67126920-rust-rust-rust-to-je-jediny-zpusob-jak-zastavit-oteplovani-planety-kdo-tvrdi-opak-chce-nam-vzit-svobodu>

Část třetí

**Síla
zespodu:**

**Jak organizovat
jiný svět**

V mnoha zemích Evropy dnes sílí krajní pravice, zatímco levicová hnutí zůstávají často vzdálená politická mocí. Tradiční média i sociální sítě ovládají oligarchové, veřejný prostor se zužuje – je stále změna možná? Věříme, že ano, ale je jasné, že nepřijde sama. Nestačí ukazovat na data, morální převahu nebo správné požadavky. Jak říká politický organizátor Jonathan Smucker: „Nestačí mít pravdu. Musíme mít i moc.“ Pokud se chceme postavit ekonomickým elitám, kterým současný systém vyhovuje, musíme budovat širokou základnu, vést zápasy, které pomáhají k lepšímu životu a zapojovat další lidi – nejen ty, kteří už přesvědčení jsou. Jinak se hnutí stává jen identitou – malou, soudržnou bublinou, která možná rezonuje uvnitř, ale nikoli navenek.

Právě to je výchozí bod této části knihy: organizování moci zdola, které se nespolehá na ideologickou čistotu, ale na schopnost budovat důvěru, řešit konkrétní problémy a přislíbit reálné materiální zlepšení. Tyto texty ukazují, že alternativa k součnému systému nevzniká ve vzduchoprázdnu – tvoří se na chodbách paneláků, ve sdílených kuchyních, ve firmách, které nehrají podle pravidel kapitalismu a finanční extrakce.

Julija Moskvina ve své eseji „Organizujme se! Jak Iniciativa nájemníků a nájemnic bojuje za dostupné bydlení“ ukazuje, jak budovat kolektivní sílu tam, kde lidé každý měsíc narážejí na nerovnost – v nájmu. Popisuje zkušenosti z Iniciativy nájemníků a nájemnic, která pomáhá lidem získat zpět neoprávněně zadržované kauce, vyjednává s developery i radnicemi, organizuje stávky. Nezůstává jen u vzdělávání nebo moralizování – jde o konfliktní, ale konstruktivní strategii, která dává lidem zpět hlas i moc.

Zásadním přínosem textu je srozumitelné vysvětlení toho, co vlastně organizování znamená – a čím se liší od jiných forem politické činnosti, jako je aktivismus, mobilizace či advokacie. V českém kontextu je tento pojem stále poměrně nový a Moskvina ho nejen vysvětluje, ale pomáhá ho i prakticky ukotvit. Ukazuje, že organizování není o tom, že mluvíme za lidi, ale že spolu s nimi budujeme struktury, které jim umožní mluvit a jednat sami za sebe. Právě v tomto důrazu na dlouhodobost, důvěru a kolektivní sílu tkví jeho transformační potenciál.

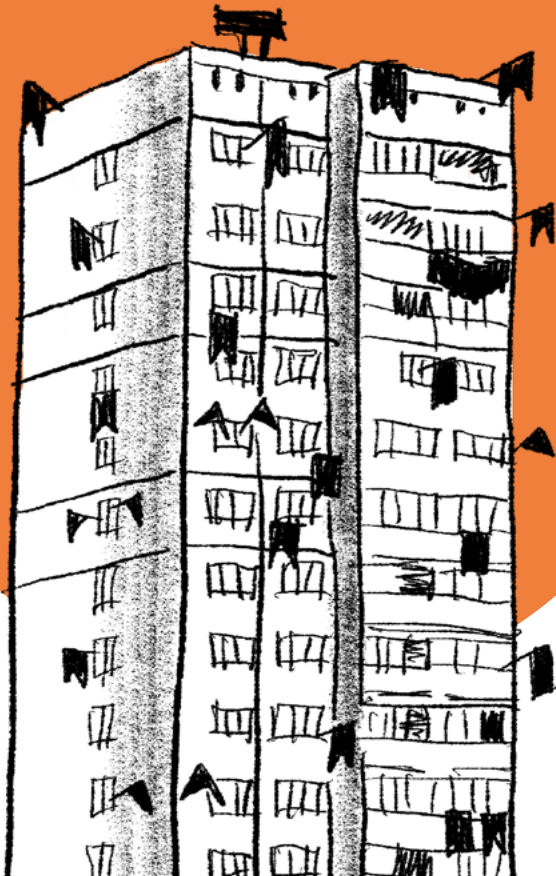
Podobně Maja Vusilović ve své eseji „Založit odbory je jen začátek. Musíme v nich být aktivní a nebát se konfliktu“ mapuje každodenní dilemata spojená s budováním odborů. S upřímností a empatií popisuje strach a vyčerpání, které mnohým brání se kolektivně organizovat, a zároveň nabízí konkrétní strategii odborového organizování, skrze níž lze tyto bariéry překonat. Vusilović ukazuje, že změna nezačíná přesvědčováním, ale nasloucháním, a že i politický prostor může vzniknout tam, kde byl dosud jen individuální stres. I zde platí, že organizování se netýká jen těch, kdo už chtějí změnu – jde v něm o to, jak přivést do hnutí i ty, kdo ještě váhají.

Zatímco Moskvina a Vusilović ukazují, jak budovat moc na úrovni komunity a práce, Melanie Rieback přináší pohled na změnu zespodu skrze ekonomické struktury. Rozhovor s touto hackerkou a zakladatelkou firmy Radically Open Security ukazuje, že pokud chceme jiný svět, musíme začít tvořit i jiné firmy – takové, jejichž cílem není akumulace zisku, ale uspokojování skutečných potřeb a reinvestice přebytků do společenské a environmentální obnovy. Její firmu nelze prodat, nevlastní ji žádní investoři a devadesát procent zisků směřuje do open source projektů. Rieback ukazuje, že téměř jakákoliv firma se může stát aktivistickým nástrojem, pokud přehodnotíme její účel, vlastnictví a zamezíme finanční extrakci.

Klíčovým momentem pro ni bylo uvědomění, že technologie, které vyvíjela na ochranu soukromí, pouze hasily škody způsobené destruktivními obchodními modely velkých korporací jako Facebook nebo Google. „Řešila jsem symptomy,“ říká. „Uvědomila jsem si, že pokud chceme změnit svět, musíme na špatné byznys modely odpovědět jinými byznys modely.“ A tak vznikl podnik, který místo akumulace zisku slouží jako infrastrukturní opora hnutí. Jak by vypadal svět, kdybychom se podnikání nebáli, ale začali tvořit nové typy firem, které budou naše potřeby uspokojovat regenerativním způsobem?

Organizujme se!

Jak Iniciativa nájemníků a nájemnic bojuje za dostupné bydlení

Byl studený pražský podzim a zrovna jsem se vrátila z kurzu natáčení reportáží. S kamarádkou z Kazachstánu jsme bydlely ve starém panelákovém bytě v Praze za Kačerovem. Byl to můj druhý rok v České republice. Česky jsem stále dobře nemluvila, neměla jsem žádné české kamarády a čas jsem trávila v ruské diaspoře a občasnými návštěvami latino párty. Otevřu dveře bytu a koukám, že uprostřed obývacího pokoje stojí toaletní mísa. „Volal majitel,“ říká moje spolubydlící, „prý tento byt potřebuje pro svou ségru a do dvou týdnů se máme odstěhovat.“

Tehdy mi to nepřišlo nespravedlivé a příliš jsem nad tím nepřemýšlela. Bylo mi dvacet, byla jsem tu cizinka. O svých právech jsem toho mnoho nevěděla. Pak jsme se setkali s majitelem, mladým blondákem, kterému bylo naprosto jedno, kde a jak skončíme. Naše snaha dostat zpět kauci za pronajatý byt byla neúspěšná. Nebylo se čemu divit: čeští pronajímatele si často myslí, že kauce je dárek, který dostanou, protože nájemníka pustili bydlet „k sobě domů“. Než jsem se naučila česky, nechtěně jsem darovala českým pronajímatelům všechny zaplacené kauce. Dohromady jsme s kamarády pronajímatelům nechali přes sto tisíc korun. Byli jsme snadno oklamatelní cizinci.

Zpětně mě to strašně štve. Ne kvůli tomu, že nevrátit kauci je porušením zákona, ale proto, že každý kontakt s pronajímatelem znamenal střetnout se s jeho dominancí – vždy šlo o situaci, v níž měla jedna strana moc a druhá se jí měla podřídít. Prodlouží se smlouva, nebo ne, zvýší se nájem, nebo ne – o domově jiného člověka rozhoduje majitel ze svého titulu vlastníka objektu. Zahraniční původ pak přidává k této mocenské nerovnováze ještě další dimenzi. Tuto dominanci nejde překonat individuálně – je to systémový problém, který vzniká na základě rozdělení na ty, kdo vlastní a kdo nevlastní. V České republice problém navíc ještě prohlubuje skutečnost, že právo na vlastnictví je ústavně chráněno, zatímco právo na bydlení nikoli.

**Tuto dominanci
nejde překonat
individuálně –
je to systémový
problém,
který vzniká
na základě rozdělení
na ty, kdo vlastní
a kdo nevlastní.**

Mé naštvaní spolu s nehorázně vysokým nájemem bylo hlavním důvodem, proč jsem spoluzakládala Iniciativu nájemníků a nájemnic (INN). Iniciativa se snaží budovat moc zdola za pomoci organizování. Smyslem organizování je vybudovat co nejširší struktury, které zahrnou co nejvíce lidí se stejnými zájmy – v našem případě je to dostupné a důstojné nájemní bydlení.

Co je špatně v oblasti bydlení a co s tím

Česká republika – a zvláště Praha – je na tom, co se týče dostupnosti bydlení, skoro nejhůře z celé Evropy. Vzhledem k současné politice bydlení bude koupě nových bytů brzy dostupná pouze institucionálním pronajímatelům, kteří se budou snažit z nájemníků vytěžit co nejvíce peněz. Nájem v České republice rostou rychleji než příjmy a chudší vrstvy jsou vytlačované z velkých měst. Nájemníci jsou kráceni na svých právech, pronajímatelská lobby tlačí na prohloubení právní nerovnosti mezi nájemníky a majiteli bytů.

Na obranu práv pronajímatelů zaznívá řada různorodých argumentů. Jeden například tvrdí, že vlastnictví bytů je česká tradice. Opakují jej zejména příslušníci generace, která je privatizovala v devadesátých letech. Jiným častým argumentem pronajímatelské lobby je „neplatič vybydlující byty“ – bájná postava nájemníka, jehož životním posláním je ničení bytů. Ve skutečnosti neexistují žádná spolehlivá data o tom, kolik bytů bylo nájemníky zničeno. Nájemníků, kteří „neutáhnou“ nájem, je jenom pár procent.

Jedním z důsledků tlaku pronajímatelské lobby je i nešťastný osud reformy nájemních vztahů. Z reformy, která měla zlepšit právní ochranu nájemníků například omezením krátkodobých smluv, nakonec zůstal jen pozměňovací návrh, jenž umožní vyklizení nájemníků bez soudu.

O zdražování cen bydlení hovoří politici a komentátoři tak, jako by to byl přirozený proces. Možná je to dáno i tím, že v České republice tolik neparazitují „supí fondy“, které drasticky trápí nájemníky v západních zemích, například ve Španělsku. Ti, kdo se zde žijí z prohlubující se komodifikace a financionalizace bydlení, totiž nejsou příliš vidět. Ve skutečnosti je jich ale celkem hodně a mají velkou moc. Za zmínku stojí například Asociace nájemního bydlení, která sjednocuje všechny aktéry od developerů po institucionální pronajímatele a je perfektním příkladem koalice za komodifikaci bydlení. Mluví Asociace Tomáš Kašpar před několika lety na Dnech nájemního bydlení v Senátu řekl, že nájem v Praze je nízký a měl by se zvednout na 400 korun za metr čtvereční. Jako příklad uvedl svůj vlastní „výzkum“, ve kterém srovnal střední platy v Praze a ceny nájmu. Ve skutečnosti však v nájmu bydlí spíše méně majetní lidé. Na Kašparově projevu byla pro mě nejvíce zarážející jeho sebejistota a arogance. Po svém projevu ze sálu

ihned odešel. Jeho chování dobře ilustrovalo, kdo v české společnosti má silnější hlas.

Jak řešit krizi bydlení? Řešení přináší městská hnutí bojující za dostupné bydlení. Příkladem je nedávný mezinárodní sjezd v Barceloně Asambleia Popular contra Economia Vampírica¹ (Lidové shromáždění proti upířské ekonomice), na kterém se sešly stovky aktivistů a aktivistek za dostupné bydlení z celého světa. Na sjezdu zazněly různé návrhy možných strategií, které by mohly zabránit financionalizaci. Jednou z nich je například nájemnická stávka, která představuje riziko pro pronajímatele, a tím pádem činí nájemní bydlení méně atraktivní investicí. Dalším nástrojem je regulace nájemného, jež může omezit zisky pronajímatelů a tím přispět k defincionalizaci. Kromě tlaku zdola akademická literatura² zmiňuje také reformy finančních trhů, které omezují nástroje financionalizace – například znevýhodnění hypoték na investiční byty – a politická opatření podporující dostupné a sociální bydlení.

Mezi hlavní cíle Iniciativy nájemníků a nájemnic patří zákaz řetězení krátkodobých smluv a regulace nájemného. K dalším cílům náleží progresivní zdanění investičních bytů, vymahatelnost zákonů omezujících krátkodobé pronájmy a systémová podpora nekomerčních forem bydlení. Dále Iniciativa žádá právní ukotvení nájemnických odborů, zapojení nájemníků do rozhodovacích procesů v bytech a domech a vytvoření funkce ombudsmana pro bydlení. V neposlední řadě pak usiluje o takové řešení energetické krize, které nadměrně nezatíží nájemníky, a o opatření proti diskriminaci cizinců, etnických menšin a jiných znevýhodněných skupin v oblasti bydlení.

**Cílem organizování
je vytvoření
široké struktury,
v níž moc spočívá
v počtu dlouhodobě
zapojených
a motivovaných lidí.**

Co je a není organizování

Hlavním rysem organizování jako politické strategie je budování co nejširšího spektra vztahů s lidmi, které spojuje společný zájem, a následné udržování a prohlubování těchto vztahů. Marshall Ganz ve své knize *People, Power, Change: Organizing for Democratic Renewal* (Lidi, moc a změna: Organizování pro demokratickou obnovu) odlišuje občanské vztahy od přátelství, lásky a příbuzenství. Občanské vztahy jsou založené na společném cíli a sdílené zkušenosti organizování jako projevu demokratické vůle, zatímco přátelství, láska a příbuzenství vycházejí ze spříznění, emocionálního propojení a rodinných vazeb. Mezi těmito typy

vztahů je důležité rozlišovat. Cílem organizování je vytvoření široké struktury, v níž moc spočívá v počtu dlouhodobě zapojených a motivovaných lidí. Abych lépe vysvětlila, co strategie organizování znamená, porovnám ji s jinými populárními strategiemi k dosažení společenské změny.

Organizování není advokacie

Advokacie spočívá v zastupování jiných lidí a vyjednávání za ně. Často jde o hájení těch, jimž jsou upírána jejich práva, jako jsou některé skupiny uprchlíků, nebo skupin, které z určitých důvodů nemohou svá práva plně uplatňovat, například z důvodu chybějících zdrojů – finančních, kapacitních či jiných. Do této skupiny patří lidé v sociálně slabší pozici jako lidé bez domova nebo ohrožení chudobou. V práci advokačních organizací hraje zásadní roli expertiza, data a analýza. V Iniciativě nájemníků a nájemnic nejsme ani tak odborníky na bydlení, jako spíše nájemníky a nájemnicemi, kteří se brání svévoli pronajímatelů a požadují důstojné a dostupné nájemní bydlení. Boj za regulaci nájemného a nájemní smlouvy na dobu neurčitou není totiž otázkou pouhé expertizy, ale rovněž moci. Přímá participace zapojených a jejich emancipace dávají organizování smysl. Emancipace v tomto případě znamená uvědomit si společnou moc skrze praxi – vyjednávání s pronajímatelem – a reflexi úspěchů – kauci mám zpět naším společným úsilím, ne díky „hodnému“ pronajímateli.

Právě proto, že Iniciativa nájemníků a nájemnic praktikuje organizování, a nikoli advokacii, je v postsocialistickém prostoru výjimečným uskupením. Nájemnické odbory totiž v postsocialistických státech chybí – výjimkou je Polsko, kde má odborové organizování silnou tradici. Sociologie sociálních hnutí tvrdí, že postsocialistická občanská sféra je plná tzv. „advocates without members“ – advokačních organizací bez členské základny. Tyto organizace uplatňují advokacii s přesvědčením, že konají v zájmu společnosti, ale s lidmi, v jejichž prospěch se snaží pracovat, mají často jen omezený kontakt. Činnost advokačních organizací může ideálně vést ke změně zákonů, ale v případě organizování je důležitá rovněž změna mentality zúčastněných, kteří si v procesu vytváření společné moci zdola uvědomí, že mohou mluvit sami za sebe a advokáty při tom nepotřebují.

Organizování není mobilizace

Mobilizace znamená účast na demonstracích nebo podobných krátkodobých aktivitách, které reagují na určitý konkrétní problém. Úspěch takové akce se často posuzuje podle počtu zapojených. Většina zúčastněných se už do navazujících aktivit dále nezapojuje, proto mobilizace na rozdíl od organizování nevytváří sta-

bilní struktury na základě pevných občanských vztahů. Masivní protesty opravdu mohou vyvolat politické momentum, dříve či později se však ukáže, že schází organizovaný aktér, který by se chopil moci – například politická strana, která by prosazovala žádoucí změnu. Jak píšou Aaron Schutz a Marie G. Sandy v knize *Collective Action for Social Change (Kolektivní akce pro sociální změnu)* „vyhrát jednu bitvu nemá smysl, pokud nevedete dlouhodobější boj“. Dlouhodobý boj znamená systematickou činnost, která má strategii a taktiku, nikoli jen oportunistické akce. Pro dosažení sociální změny je nutné systematické budování moci a organizace, spontaneita nestačí. Jak říká Angela Davis, dosáhneme jen málo, pokud z demonstrací odcházejí tisíce lidí domů a neodnášejí si s sebou závazek dalšího boje za společný zájem.

Organizování není aktivismus

Schutz a Sandy ve své knize odlišují organizování od aktivismu. Aktivismem nemyslí systematické budování hnutí, ale spíše pořádání (často reakčních, „hasičích“) akcí, které nutně nemají jasnou strategii ani směr a nevedou k budování občanské struktury. Příkladem může být série protestních akcí, které jsou spíše zábavné než strategické. Lidé, kteří je plánují, často věří, že to, co dělají, je dobré, spravedlivé a správné, a proto by je ostatní měli následovat. To se však zpravidla nestává.

Místo aktivistů proto hledáme spíše lokální lídry – lidi, kteří mají důvěru ve svém okolí a dokážou přivést své sousedky, kolegy, kamarády a další na schůzku. Čím více lidí přivedou, tím jsou pro naše organizační úsilí důležitější. Čím víc lídrů máme, tím je silnější hnutí.

Na rozdíl od aktivistů, organizátoři neočekávají, že ostatní půjdou za nimi, ale aktivně působí ve svém okolí. Nejednou jsem se během chození od jedné dveří ke druhým nebo při oslovování kolemjdoucích na ulici cítila jako svědkyně Jehovova – ale organizování se bez těchto činností neobejde. Je to mravenčí práce, jejíž výsledek je vidět až za mnoho měsíců. Jinými slovy, místo toho, aby se organizátoři ptali „proč je na demonstraci tak málo lidí?“ Ptají se „kolik lidí jsme sem přivedli a zapojili do naší organizace?“ Organizování tedy znamená dlouhodobou systematickou činnost založenou na vystoupení z vlastní sociální bubliny. S lidmi je třeba hovořit, zvát je na schůzky a poslouchat, co si myslí a co říkají. Případné pravicové názory nesmějí být překážkou a nelze se divit, že jsou mnohým přitažlivé, když levice není schopná uchopit hněv a rozčarování z panujících nerovností a chudoby. Širokou veřejnost můžeme přesvědčit jedině tím, že jí ukážeme cestu budování kolektivní moci zdola – moci, která pomůže prosadit větší ekonomickou rovnost – a představíme konkrétní příklady společných úspěchů.

Moje mentorka ze sítě občanských organizací European Community Organizing Network říká: „Potkáváme lidi tam, kde jsou oni, ne kde jsme my.“ V případě Iniciativy nájemníků a nájemnic to znamená, že chodíme a klepeme na dveře nájemníků – a vycházíme z toho, co chtějí oni, ne z toho, co chceme my.

Mezi hlavní principy Iniciativy nájemníků a nájemnic patří:

- rozdělují nás identity, ale spojuje stejný zájem
- politika a emancipace, ne sociální služba
- solidarita, ne charita
- nečekáme až lidi přijdou za námi, ale jdeme mezi ně

„Potkáváme lidi tam, kde jsou oni,
ne kde jsme my.“ V případě Iniciativy
nájemníků a nájemnic to znamená,
že chodíme a klepeme na dveře nájemníků
– a vycházíme z toho, co chtějí oni,
ne z toho, co chceme my.

Důležité je dodat, že mobilizace, advokacie a aktivismus nejsou jediné politické strategie k prosazení sociální změny. Schutz a Sandy jmenují také vyhrané soudní případy, politické kampaně, komunitní rozvoj, sociální služby, budování hnutí, společné řešení komunitních problémů, změnu životního stylu a další způsoby. Žádná z těchto strategií – ani organizování – přitom není samospásná. Sociální změna probíhá vždy díky společnému úsilí různých aktérů za specifických historických okolností. Úspěch žádoucí sociální změny tkví v dobře připravené analýze situace a zapojení zasažených sociálních aktérů, kteří koordinovaně používají různé strategie nátlaku. Čím více použitých strategií, tím lépe.

Fight, fight, fight! Housing is a right!

Iniciativa nájemníků a nájemnic vznikla v září 2022. V souladu se strategií organizování masového hnutí za dostupné bydlení jsme první léta své existence věnovali náboru členů a členek. Kombinace odborového a komunitního organizování je v České republice novinka, takže jsme se museli učit na základě pokusů, omylů

a reflexí. Vedle rozšiřování našich řad a usilování o systémové změny v souladu s cíli popsanými výše, se snažíme také o sebeobranu nájemnictva. K našim úspěchům patří desítky vyhraných případů nad pronajímateli, kteří si chtěli nechat kauci, která jim nepatří. Za dobu naší existence se nám podařilo společnými silami získat od pronajímatelů zpět skoro sedm set tisíc korun.

Pronajímatelé jsou vždy překvapeni, když na schůzku s nimi nepřichází jen nešťastný nájemník, ale také členové a členky iniciativy. Sám fakt, že nájemník není sám, je pro pronajímatele znamením, že si nesmí dovolit svévolné chování. Majitelé často jednají neeticky a nelegálně, ale před organizovanou skupinou, která zná svá práva, mají tendenci ustoupit. Společná vyjednávání s pronajímateli jsou dobrým příkladem solidarity a zároveň demonstrací síly organizování v praxi.

**Pronajímatelé jsou vždy překvapeni,
když na schůzku s nimi nepřichází
jen nešťastný nájemník, ale také členové
a členky iniciativy. Sám fakt, že nájemník
není sám, je pro pronajímatele znamením,
že si nesmí dovolit svévolné chování.**

Jiným úspěchem organizování nájemníků byl případ velkého bytového domu, který patří městské části. Šlo o jednu z našich prvních zkušeností s metodou „ode dveří ke dveřím“. Poté, co se na nás obrátil jeden z nájemníků bytového domu kvůli problémům s rekonstrukcí, jsme zahájili „naslouchající“ část organizování, tzv. *listening campaign*: obešli jsme všechny nájemníky a ptali se, jaké problémy mají s bydlením. Na smlouvenou schůzku nakonec přišlo zhruba třicet lidí. Vytvořili jsme tým, jehož úkolem bylo vyjednat lepší podmínky nájmu s městskou částí – slevy na nájmech během rekonstrukce a vhodnější podmínky během její realizace. Většina požadavků nájemníků byla nakonec splněna.

Liščina: organizovaná ostravská čtvrť

Příběh ostravské čtvrti Liščina je dalším úspěšným příběhem Iniciativy nájemníků a nájemnic. Liščina byla postavena po druhé světové válce jako ubytování pro horníky. Dřevěné dvojdomky, takzvané finské domky, měly rychle pokrýt poválečnou poptávku po bydlení. Většina místních obyvatel strávila ve čtvrti celý svůj život a do oprav domů investovala mnoho práce i peněz. Celá čtvrť se ovšem

v roce 2020 stala vlastnictvím švédské společnosti Heimstaden. Místní nájemníci oslovili Iniciativu nájemníků a nájemnic v roce 2023, protože je trápila nejistota ohledně vlastní budoucnosti. Plány Heimstadenu v lokalitě byly nejasné a mnozí starší nájemníci se začali obávat, co přijde. Někteří začali dostávat dopisy s návrhem na odkup domů za velmi vysokou cenu – koupě bydlení do osobního vlastnictví byla ostatně už od devadesátých let, kdy u nás začala privatizace nemovitostí, snem i mnoha místních.

V roce 2023 Iniciativa nájemníků a nájemnic a místní obyvatelé sjednotili síly a začali vyvíjet tlak na Heimstaden. Oslovili generálního ředitele v České republice a ve Švédsku veřejným dopisem, který podepsalo téměř čtyřicet evropských organizací zabývajících se bytovou krizí, s výzvou k jednání. Žádná odpověď ovšem nepřišla. Iniciativa proto uspořádala protest před sídlem společnosti Heimstaden – i tentokrát bez reakce. Následně byly na YouTube kanálu iniciativy zveřejněny příběhy obyvatel čtvrti. Generální ředitel společnosti Heimstaden Jan Rafaj, který je zároveň prezidentem Svazu průmyslu a dopravy ČR, se poté ozval s návrhem na jednání. Výsledkem je, že některé z požadavků obyvatel Liščiny byly splněny. U domků nabízených k prodeji, se ceny se snížily o třetinu. Nikdo nebyl vystěhován. Heimstaden začal nabízet místo smluv na jeden rok smlouvou na dva roky. Požadavek na zvláštní zacházení se staršími nájemníky však vyslyšen nebyl. Dnes místním obyvatelům přímé nebezpečí nehrozí. Těžko však předvídat, jak se Heimstaden zachová v budoucnu.

Nejsilnější zbraň nájemnických odborů: stávka

Sleduji fascinující úspěchy španělského hnutí nájemníků. Zatímco v České republice se stávka nájemníků stále jeví jako něco nereálného, ve Španělsku boj proti rentierství nabírá na síle. V červnu 2024 v Madridu začali nájemníci a nájemnice stávkovat proti nespravedlivým ustanovením v nájemních smlouvách, které nabízí supí fond Nestar-Azora. Mezi tato ustanovení patřilo mimo jiné navýšení nájemného o třicet procent a další poplatky, které by podle zákona měl hradit majitel nemovitosti. Právě toto zvýšení a nezákonné poplatky nájemníci odmítli platit. Původním cílem nájemnických odborů v Madridu bylo kolektivní vyjednávání s Nestar-Azorou, což však supí fond odmítl. Jeho odmítavý postoj se stal spouštěčem stávky. K dnešnímu dni stávkuje přibližně 900 lidí a Nestar-Azora utrpěla finanční ztráty v řádu desítek tisíc eur. Úsilí madridských nájemníků a nájemnic podpořili Katalánci, kteří v dubnu 2025 plánují zahájit stávku proti bance a institucionálnímu pronajímateli Caixa. Do stávky se hodlá zapojit šedesát domácností. Pro případné pokrytí soudních nákladů zahájilo sjednocené hnutí sbírku s cílem vybrat 250 000 eur.

Na sjezdech Evropské akční koalice za právo na město a na bydlení (mezinárodní koalice za právo na bydlení, jíž je INN členem) často zaznívají lokální příběhy mnoha dalších úspěchů stávkujících nájemníků. Na posledním sjezdu koalice jsem se seznámila s nájemníky stávkujícími proti Heimstadenu v Nizozemí. Bránili se zvýšení nájemného tím, že v celém domě nepodepsali nové smlouvy a pokračovali v placení předchozí výše nájemného. Je nutné dodat, že v Nizozemí je možnost stávky podmíněna nájemní smlouvou na neurčito. Tak byl pronajímatel nucen k jednání, protože nájemníky nemohl jen tak z nájmu vyhodit.

V České republice, kde se místo práva na bydlení respektuje právo na rentiérství, by stávka byla riskantním krokem, protože většina nájemníků má roční smlouvu, s jejímž koncem zaniká i právní nárok k obývání bytu. Proto je klíčovým požadavkem Iniciativy nájemníků a nájemnic zákaz řetězení krátkodobých smluv.

1 Plataforma de Afectadas por la Hipoteca, Coalición Europea de Acción por el Derecho a la Vivienda y la Ciudad, & CRITS. (2024). Contra la economía vampírica. <https://economíavampirica.com/>

2 Wijburg, G. (2021). The de-financialization of housing: towards a research agenda. *Housing Studies*, 36(8), 1276-1293.

Další použité zdroje:

James, J. (Ed.). (1998). *The Angela Y. Davis Reader*. Wiley-Blackwell.

Schutz, A., & Sandy, M. (2011). *Collective action for social change: An introduction to community organizing*. Springer.

Norris, M., & Lawson, J. (2023). Tools to tame the financialisation of housing. *New Political Economy*, 28(3), 363-379.

Doporučená četba:

McAlevey, J.F., 2016. *No shortcuts: Organizing for power in the new gilded age*. Oxford University Press.

Nunes, R., 2021. *Neither vertical nor horizontal: A theory of political organization*. Verso Books.

Ganz, M., 2024. *People, Power, Change: Organizing for Democratic Renewal*. Oxford University Press.

Založit odbory
je jen začátek.

Musíme v nich být
aktivní a nebát se
konfliktu

Před lety jsem pracovala pro společnost, která kromě mě zaměstnávala i další migrantky a migranty. Po odchodu kolegy pocházejícího z „ekonomicky vyspělé“ evropské země zůstalo místo vedoucího jednoho z firemních oddělení neobsazené. Odcházející kolega, řekněme mu třeba Lars, mi jednoho dne na chodbě slavnostně oznámil, že jako nástupce na pozici vedoucího navrhl – mě! Během krátké konverzace mi sdělil i informaci, kolik coby vedoucí vydělával. Ok, to je ono, myslela jsem si, uspěla jsem! Peníze jsem tehdy potřebovala jako sůl a větší pracovní nasazení tehdy mému mladšímu já nevadilo. Jenže když za mnou přišlo vedení s nabídkou nové pracovní pozice, zjistila jsem, že výše mzdy uvedená ve smlouvě je výrazně nižší, než kolik bral Lars. Byla jsem otřesená. Rozhodla jsem se požadovat stejný plat, jaký měl Lars. Určitě ocení mou asertivitu! Tak svědomitou a neústupnou pracovníci si přece musí nechat. Tento příběh nicméně nepsala Sheryl Sandberg, ale osoba z „ekonomicky neprosperujícího státu“, která je zjevně mnohem snáz nahraditelná, než stejně kvalifikovaný Lars ze severu Evropy.

Asi nemusím vysvětlovat, že mě propustili dřív, než jsem se vůbec stihla vzpamatovat z dramatu jako vytrženého z nějaké knihy o prorážení skleněného stropu. Dřív, než mi korporátním jazykem naznačili, že mám držet hubu a krok. Dřív, než mi blahosklonně objasnili, že v životě mám pracovat, protože mě to baví, a ne proto, že za to chci peníze (sedět v prosklené budově a odpovídat na zákaznické e-maily je totiž přesně to, co člověk dělá z čiré lásky k životu). Hlavně mě ale vyhodili dřív, než jsem stihla něco podniknout s informací, že nejsem jediná, kdo na tomto pracovišti něco podobného zažil. Doma jsem si pak, jak to po prohře bývá, neustále vyčítala vše, co jsem mohla udělat jinak, aby despotickému vedení jejich čistka jen tak neprošla.

Nad touto svou zkušeností dodnes často přemýšlím. Zpětně si dnes z pozice odborové organizátorky už vůbec nic nevyčítám. Je mi jasné, že člověk bez rozsáhlých sociálních vazeb, bez ponětí o tom, jak fungují odbory, natožpak odborové organizování na pracovišti, neměl proti špatnému zacházení ze strany vedení skoro žádnou šanci. Moje snaha individuálně řešit nespravedlivé zacházení ukazuje nejen, jak snadno je takovýto přístup odsouzen k neúspěchu, ale i to, že nástroje, které by nám umožnily řešit problémy na pracovišti, nejsou běžnou součástí obecného povědomí.

V poslední době ale často slyšíme dobře míněný apel, že máme vstupovat do odborů a organizovat své pracoviště tak, abychom na něm měli více autonomie a lepší pracovní podmínky. Ví ale většina lidí, co jsou odbory a jak fungují? Jak přístupné jsou informace o nich? A nevyvolává slovo organizovat v česky mluvícím prostředí více otázek, než nabízí odpovědí?

Od nespokojenosti ke kolektivní akci

Termín organizování může v českém kontextu znít poněkud krkolomně. Nicméně i přesto, že zprvu vzbuzuje zmatek a neurčitost, implikuje sdružování se za společným cílem, a to prostřednictvím kolektivních akcí. Tato logika platí jak pro komunitní organizování, tak pro queer a nájemnické organizování a konec konců i pro odborové organizování. Nemluvíme tedy pouze o zakládání odborů – o něčem, co uděláme jednou a pak máme klid. Odborové organizování znamená trvalý proces – postupné budování sítě zúčastněných a udržování jejich síly na pracovišti.

**Odborové
organizování
znamená trvalý
proces – postupné
budování sítě
zúčastněných
a udržování jejich
síly na pracovišti.**

Jak s odbory na pracovišti začít? Prvním krokem je už samotný pocit, že nehodláme akceptovat nevyhovující situaci, ve které se jako jednotlivci na pracovišti ocitáme. Může se jednat o neplacené přesčasy, nízké mzdy nebo nerespektující zacházení ze strany nadřízených. Pokud ale chceme začít s organizováním, potřebujeme vědět i jak oslovit kolegyně a kolegy, vytvořit základní skupinu na pracovišti a podniknout první kroky k vyjednání lepších pracovních podmínek. Při takovém procesu nám nikdy nebude stačit pouze našťavanost a dostatečný počet lidí, kteří cítí stejnou nespokojenost jako my. Klíčové je, jak tuto nespokojenost strategicky přetavit v organizovanou sílu, která může dosáhnout skutečné změny. Tento proces může být radostný, bolestný, vzrušující, hladký nebo plný komplikací. Neexistuje jeden konkrétní způsob, který zaručeně vede k úspěchu. Můžeme mít ale po ruce spoustu již odzkoušených vychytávek, které nám naši cestu ulehčí. Zkusím je představit na základě několika nejběžnějších pouček z prostředí organizátorského slangu:

1. V odborech musíme být všichni, včetně toho kolegy, kterého nemáš rád.

Podle zákoníku práce je pro založení odborové organizace na pracovišti třeba minimálně tři zaměstnanců. Tento počet ale ani zdaleka nestačí na to, aby takové odbory dokázaly na pracovišti cokoli prosadit. Pokud mají mít odbory na pracovišti sílu obhájit zájmy zaměstnanců a zaměstnankyň (svého členstva), musí v nich být co nejvíce lidí. Proč by mělo vedení přistoupit na požadavky odborů, které reprezentuje jen pět kamarádek z práce? V odborech na pracovišti musíme zkrátka být všichni (vyjma vedení, ale o tom později). Pro dosažení strukturálních změn a zlepšení našich materiálních podmínek ale musíme být připraveni na jistou míru *strategického nepohodlí*. Samozřejmě, že řečené neplatí pro ty zaměstnance, kteří se na jiných dopouští jakékoliv formy obtěžování nebo donáščí vedení.

2. Nikdo se mě nezeptal, jestli chci vstoupit do odborů.

Návodů, jak s lidmi o odborech začít mluvit a zjistit, s jakými problémy se na pracovišti setkávají, je řada. Ve své organizátorské praxi jsem velkou oporu našla v příručce *Secrets of a Successful Organizer* (Tajemství úspěšného organizátora). Pomohla mi zlepšit se ve způsobech, jak s lidmi mluvit a přimět je, aby nejen vstoupili do odborů, ale aby si také uvědomili, že své potíže na práci mohou zlepšit jedině tehdy, když v nich budou aktivní. Při vedení těchto konverzací se mi vždy osvědčilo aktivně naslouchat a pokusit se nepředjímat, jestli budou mít dotyční o vstup do odborů zájem. Naslouchat druhým je ale obtížné, protože žijeme ve světě, který nás od aktivního naslouchání neustále odvádí. Ještě těžší je nepředpovídat, co si druzí myslí. Přesto věřím, že dokud si s někým o odborech skutečně nepromluvíme, nemůžeme si být jistí, zda by do nich chtěli vstoupit, nebo ne. Ostatně říká se, že nejčastějším důvodem, proč se lidé k odborům nepřidali, není jejich nesouhlas s nimi, ale prostý fakt, že se jich nikdo nezeptal.

Přesto věřím, že dokud si s někým o odborech skutečně nepromluvíme, nemůžeme si být jistí, zda by do nich chtěli vstoupit, nebo ne. Ostatně říká se, že nejčastějším důvodem, proč se lidé k odborům nepřidali, není jejich nesouhlas s nimi, ale prostý fakt, že se jich nikdo nezeptal.

3. Skryté odbory nikdy ničeho nedosáhnou.

V určité fázi budování kolektivní síly na pracovišti může být anonymita strategickým nástrojem. Pokud se rozhodnu založit odbory a teprve jsem začala zjišťovat, kdo by se ke mně mohl přidat, není nutné hned otevřeně deklarovat své záměry. Opatrnost je namístě v období, kdy se teprve snažíme pochopit své pracoviště a zmapovat, kdo jsou naši spojenci a spojenkyně. Je také pochopitelné, že nebudeme chtít po kolegyni Julii, která minulý měsíc nastoupila do práce a je pořád ve zkušební době, aby veřejně prohlašovala, že je v odborech. Zároveň ale musíme akceptovat další nepohodlí, že takto dlouhodobě odborová organizace fungovat nemůže. Právě naopak, musíme pracovat na tom, aby se stigma kolem odborového sdružování odbouralo – tajné odborové organizace nikdy nedosáhly žádných změn. Navíc, Česká republika je demokratický stát a demokracie by neměla být jen formální nálepkou. Měla by se promítat do práv pracujících, mezi něž patří i možnost volného sdružování na pracovišti.

4. Nepotřebujeme odbory, protože máme hodnou ředitelku.

Jsem ráda za každého, kdo nemusí chodit do práce se staženým žaludkem. Mít vstřícného vedoucího nebo dokonce ředitele je výhoda, která může přispět k lepším pracovním podmínkám. Avšak žádný vedoucí nám nemůže zaručit dlouhodobou stabilitu. Dnes máme férové vedení, ale co když se zítra změní? Ředitelé a ředitelky přicházejí a odcházejí, to ale nemusí znamenat, že se s nimi musí

zásadně proměnit i přístup k zaměstnancům. Právě proto je důležité budovat pevné struktury zaměstnanecké organizace už v době, kdy se zdánlivě neděje nic. Odbory nejsou jen pojistkou proti špatnému vedení – jsou nástrojem, který pracujícím umožňuje systematicky chránit své zájmy, vyjednávat lepší podmínky a udržovat spravedlivé prostředí bez ohledu na to, kdo zrovna stojí v čele pracoviště. Pokud budeme čekat, až se situace zhorší, může pro nás být pozdě. I když zhoršená situace na pracovišti může podněcovat lidi k tomu, aby do odborů začali vstupovat, kolektivní sílu se vyplatí budovat již i v momentě, kdy máme klid na plánování strategických kroků.

**Právě proto
je důležité budovat
pevné struktury
zaměstnanecké
organizace
už v době,
kdy se zdánlivě
neděje nic.**

5. Jsem tak unavená, že na odbory nemám čas.

Osmihodinová pracovní doba je vyčerpávající a pro mnoho lidí ani zdaleka neznamená konec pracovního dne. Zpravidla se do toho přidají ještě přesčasy, péče o rodinu, práce v dalším zaměstnání atd. Chronická únava má své důvody v ekonomickém systému, jenž nejméně odměňuje lidi, kteří častokrát odvádějí nejvíce práce. Ale právě tady se musíme zastavit, protože kdo jiný než my by měl mít sílu tuto situaci změnit? Kdo jiný by měl redefinovat osmihodinovou pracovní dobu, pokud ne sami pracující, kterých se týká? Pracovní doba, mzdy, podmínky

**Nemusíme bojovat sami a už vůbec
ne každý zvlášť – právě v tom spočívá síla
organizace. Únava nesmí být překážkou,
ale spíš důvodem, proč se začít organizovat.
Protože pokud se nic nezmění,
budeme unavení pořád.**

v zaměstnání – nic z toho se samo od sebe nezlepší. Historie nás přesvědčuje, že změna k lepšímu nastává jediné tehdy, když se lidé spojují a společně ji prosazují. Odborové organizování v práci neznamená, že každý musí okamžitě věnovat odborům veškerou svou energii. Také to neznamená, že musíme veškerých změn dosáhnout hned zítra. Jde o kolektivní úsilí, kde se role dělí podle možností jednotlivců a cíle se stanovují podle toho, jak jsou realistické vzhledem k našim časovým možnostem. Nemusíme bojovat sami a už vůbec ne každý zvlášť – právě v tom spočívá síla organizace. Únava nesmí být překážkou, ale spíš důvodem, proč se začít organizovat. Protože pokud se nic nezmění, budeme unavení pořád.

Od servisních odborů k větší participaci

Ne vždy se nám v odborovém hnutí daří uplatňovat participativní přístup. Právě kvůli tomu vzniká i kritika tzv. servisních odborů, které místo budování vztahů vytváří závislost lidí na službách, které jim odbory poskytují. Místo podpory samostatnosti a kolektivní síly svých členů jim poskytují servisní odbory okamžité řešení problémů a zároveň odebírají prostor pro vlastní iniciativu a spolupráci. Lidé se tak spoléhají na servis, místo aby aktivně hledali řešení v rámci své komunity nebo na pracovišti, kde by mohli využít sílu kolektivní akce. Tento princip lze označit jako servisní logiku a mnohé odbory podle ní fungují. Nejjednodu-

šeji ji lze vystihnout větou: Pokud něco bude třeba řešit, přijďte za námi. Věřím, že záměr může být dobře míněný. V situaci, kdy někdo na pracovišti čelí závažným problémům a bojí se, že v případě, že o nich promluví, zůstane bez práce, je pochopitelné, že hledá podporu u někoho, kdo rozumí zákoníku práce. Pokud ale budeme kolegům říkat, že se do odborů mají přidávat, aby byli chráněni právníky, můžeme v nich vzbudit falešná očekávání a pasivní sentiment, že hrstka aktivních lidí v odborech za ně všechno vyřeší. Tímto nechtěně posílíme stereotyp, že společenskou změnu přinese třída vybraných lidí, která drží ve svých rukou vědění a nástroje k sociální změně. Navíc to pro nás může být velmi demotivující.

**Pokud ale budeme kolegům říkat,
že se do odborů mají přidávat, aby byli
chráněni právníky, můžeme v nich vzbudit
falešná očekávání a pasivní sentiment,
že hrstka aktivních lidí v odborech
za ně všechno vyřeší.**

**Tímto nechtěně posílíme stereotyp,
že společenskou změnu přinese třída
vybraných lidí, která drží ve svých rukou
vědění a nástroje k sociální změně.**

Mnozí lidé by mohli sami odborovému hnutí v České republice vytknout, že funguje přesně podle této servisní logiky a namísto posilování kolektivní síly přebírá roli prostředníka, který za ně řeší jejich problémy na pracovišti a vyjednává kolektivní smlouvu. Na druhé straně se mi zdá poněkud nepatřičné kritizovat masivní odborové svazy s členskou základnou o desítkách tisíc lidí. Kdo jsem já, abych je hodnotila, když jsem sama nikdy nebyla členkou kolektivu, který by byl schopen nabrat víc než dvacet členů a členek? Meze současného odborového hnutí vidím v jeho opadající členské základně, slábnoucím veřejnému vlivu a omezené schopnosti vyjednat v aktuálních politických podmínkách významné změny na celostátní úrovni. Zavedení organizačních principů, které vyzdvihují předávání užitečných nástrojů změny místo poskytování servisu, by mohlo vést k většímu zapojení pracujících do odborů a také je podnítit k tomu, aby řešení problémů na pracovišti hledali ve sdílené síle, kterou využijí k řešení konfliktů. Takové hnutí, ve kterém by lidé nemuseli těžce hledat své uplatnění a způsob jak se zapojit,

by mělo i větší potenciál přilákat do odborů mladší generaci, o které se často tvrdí, že o odbory zájem nemá.

Odborové hnutí je ideální prostředí rovněž pro lidi pracující v neziskovém sektoru, kteří často čelí prekarizovaným pracovním podmínkám, nízkým mzdám a vysokému riziku vyhoření z důvodu, že svou práci mnohdy konají, stejně jako lidé v sektoru péče, především z přesvědčení. Vstupování do odborů by jim umožnilo nejen budovat svou kolektivní sílu, ale také přinést příležitosti pro strategickou spolupráci a solidaritu s pracujícími z jiných odvětví. Do širšího odborového hnutí by pak mohli přinést cenné know-how v oblasti participativního přístupu, který je nedílnou součástí odborového organizování. Možná zrovna tento posun by mohl otevřít dveře k větší nízkoprahovosti odborů a koneckonců posílit jejich vliv na celospolečenské změny.

Konflikt je na pořadu dne

Když mi můj partner před mnoha lety doporučil ke čtení jistou knihu pod názvem *Umění války*, musím se přiznat, že její název mnou moc nerezonoval. To si budu číst nějakou veršovanou knihu, kterou napsal čínský vojevůdce před naším letopočtem – a navíc ani není jisté, že to napsal on? První čtení mě ale přesvědčilo, že se jedná o opravdu cenný kus literatury, a proto si ji dneska čtu pravidelně. Ke slovům jako je „válka“ a „konflikt“ máme pochopitelně odstup, protože mají negativní vyznění. Je nicméně vhodné akceptovat, že konflikt sám o sobě nejenže není špatný, ale především je nevyhnutelný. Coby pracující máme zjevně jiné ekonomické zájmy než naše vedení. Také jako pracující nejlépe víme, co je pro nás nejlepší. Neměli bychom se spokojovat s paušálními výroky, že ve firmě prostě nejsou peníze, že nám sick days nedají, protože s tím bude moc administrativy nebo že to či ono prostě nejde. Dialog mezi zaměstnavatelem a zaměstnanci je možný. Konflikt bychom přitom měli vnímat jako jeho přirozenou součást. Aby ale dialog vedl k nějakým výsledkům, je třeba pracovat na tom, aby byl rovnocenný. Jinak se bude slovy palestinského spisovatele Ghassána Kanafáního jednat o „dialog mezi mečem a krkem“. Když jedna strana drží absolutní moc a druhá strana je bezbranná, skutečný dialog možný není.

Bezbranní bychom neměli být už dle článku 27 Listiny základních práv a svobod, který nám zajišťuje právo svobodně se sdružovat na ochranu svých hospodářských a sociálních zájmů, kolektivně vyjednávat a stávkovat. Toto ústavně zakotvené právo nám ale nestačí na to, abychom čelili moci vedení, která se občas opravdu může zdát absolutní. Síla nás pracujících musí vycházet z toho, že držíme při sobě. Z toho, že si budeme navzájem naslouchat, jak se v práci máme a co v ní zažíváme. A především z toho, že budeme vymýšlet, jak tyto podmínky můžeme změnit. Pokud je nás na pracovišti padesát a čtyřicet pět z nás žádá féro-

vé zaplacení přesčasů, těžko bude zaměstnavatel vůči nám uplatňovat svou absolutní moc. Abychom dosáhli shody mezi čtyřiceti pěti lidmi, je třeba rozvíjet strategie, které jsou součástí odborového organizování. Tyto principy musíme rozšířit mezi sebou, svými kolegy, svým soudružstvím, a to nejen v podobě vědění z užitečných příruček ze zahraničí, ale především prostřednictvím společně prožité zkušenosti – ať už se jedná o sbírání podpisů na petici nebo organizování stávek. Přeji si, aby slovní spojení odborové organizování znamenalo něco, co už všichni umíme – aby to byla samozřejmost a banalita. Protože v takové realitě už nikdo nebude cítit onu zášť a výčitky, kterou jsem cítila já, když mě nespravedlivě propustili z korporátní firmy, protože jsem žádala o spravedlivý plat. V takové realitě budeme vědět, že nespravedlnost, které čelíme na pracovišti, není ojedinělým případem a jako taková se musí řešit kolektivní akcí.

Post-růstová revoluce:

Seznamte se
s CEO, která svou
kyberbezpečnostní
firmu prodala
za 1 euro

Melanie Rieback je průkopnická post-růstová podnikatelka a generální ředitelka firmy Radically Open Security (ROS) se sídlem v Nizozemsku. Zabývá se kybernetickou bezpečností, specializuje se na etický hacking, penetrační testování, bezpečnostní poradenství a školení. Místo upřednostňování zisků akcionářů společnost reinvestuje devadesát procent svých zisků na podporu open source iniciativ. Věnovala tak už více než jeden milion eur. Kromě práce ve společnosti Radically Open Security Rieback vyučuje post-růstové podnikání na obchodní fakultě Amsterdamské univerzity a založila startupový inkubátor pro neziskové firmy Non-Profit Ventures.

V rozhovoru Rieback vysvětluje, jak se post-růstová vize promítá do praktických obchodních strategií, které upřednostňují poslání před ziskem, a ukazuje, že udržitelný dopad a finanční úspěch mohou jít ruku v ruce.

Co vás vedlo k založení vaší firmy?

Před deseti lety jsem byla opravdu nespokojená s předními firmami na trhu v oblasti kybernetické bezpečnosti. Mnohé z nich se chovaly opravdu otřesně. Například spolupracovaly s tajnými službami, hackovaly aktivisty, například Extinction Rebellion, nebo v podstatě vytvářely sledovací systémy a pak je prodávaly rozvojovým zemím s autokratickými vůdci.

Opravdu mě štválo, že existuje řada poradenských firem, které bezpečnost a soukromí využívají jen jako dojnou krávu pro maximalizaci zisků akcionářů a chovají se opravdu otřesně. Pochopila jsem, že potřebujeme sociální podnik v oblasti kybernetické bezpečnosti.

Ale vaše firma není typickým sociálním podnikem. V čem je jiná?

Co to vůbec znamená sociální podnik? V dnešní době je kolem sociálního podnikání, nových požadavků v oblasti společenské odpovědnosti a ekologické udržitelnosti – takzvaného ESG – a celého udržitelného podnikání tolik greenwashingu, že je těžké rozpoznat, co je opravdu věrohodné.

V případě naší firmy jsem postupovala jinak. Po jejím založení jsem ji darovala – prodala jsem ji za jedno euro nadaci, čímž jsem zajistila, že nebude provozována za účelem osobního zisku. Navíc jsem ji zaregistrovala jako takzvanou fiskální fundraisingovou instituci, což je v Nizozemsku zvláštní obchodní model. Často ho využívají církve, které chtějí provozovat komerční podniky a zároveň zajistit, aby se zisk vracel zpět do organizace nebo směřoval na spřízněné účely. Podle tohoto modelu funguje třeba známý nizozemský jazykový institut Regína Caeli, přezdívaný také Jeptišky z Vughtu. Například i nizozemská královna Máxima, původem z Argentiny, se zde učila nizozemsky.

Model fiskální fundraisingové instituce nařizuje, aby devadesát procent zisku dané firmy bylo věnováno na dobročinné účely a pouze deset procent si společnost ponechává jako rezervu na nezbytné provozní výdaje. Tím je zajištěno, že společnost funguje udržitelně a zároveň směřuje většinu svých zisků do projektů se smysluplným sociálním dopadem, neslouží tedy k osobnímu obohacení nebo obohacení akcionářů. Chtěla jsem z rovnice zcela odstranit motiv zisku.

Takže jste vlastně více méně nezisková firma?

Slovo zisk je velmi zavádějící. Mnozí si myslí, že vědí, co znamená zisk, ale opravdu je tomu tak? Zisk má dvojí význam. První význam se vztahuje na reinvestovatelnou marži. Pokud vám něco prodám a přidám k tomu marži, mohu tuto marži reinvestovat do růstu a stability firmy.

Druhý význam slova zisk je finanční extrakce, která pak může financovat Lamborghini a soukromé tryskáče miliardářů. Tento druh zisku je neprospěšný a toxický, protože vytváří nevýhodu na trhu. Peníze, které jsou vytaženy z firmy, nemohou být použity na výzkum a vývoj, spravedlivé mzdy pro zaměstnance nebo na snížení nákladů na produkty a služby pro vaše zákazníky.

Takže, abych to shrnula, dvojí význam slova zisk vytváří spoustu zmatků. Vytváří to zmatek u jakékoli ziskové společnosti, protože zakladatelé vám často řeknou, že startup přece musí být ziskový, aby byl úspěšný, mohl růst a přežít. Pokud tím „ziskový“ myslí reinvestovatelnou marži, pak souhlasím. Pokud tím myslí finanční extrakci, pak nikoli.

Máte pravdu. Když mluvím o neziskových firmách, musím lidem vždy vysvětlit, že nejde o neziskové organizace, protože ty většinou

spoléhají na granty místo vlastních komerčních aktivit.

Také to vytváří zmatek u neziskových organizací, protože předpokládáme, že u neziskovek by nemělo docházet k finanční extrakci, ale chybně si myslíme, že nemohou mít ani reinvestovatelnou marži. To je udržuje v tom, co nazývám „pastí na dotace“ – jsou závislé na darovaných prostředcích a grantech. Když se pokusí získat udržitelnější financování, například z obchodního příjmu, často čelí hrozbám od daňových úřadů, které mohou zrušit jejich charitativní status. To je významný problém.

U sociálních podniků máme trojí přístup k zisku: lidé, planeta a – opět – zisk jako reinvestovatelná marže. Finanční extrakce je greenwashing. Abychom skutečně odstranili greenwashing ze sociálních podniků, musíme odstranit prvek finanční těžby. Totéž platí pro praxi ESG – požadavky v oblasti společenské odpovědnosti a ekologické udržitelnosti.

Kam směřují zisky vaší firmy?

Zisky jsou věnovány nadaci NLnet Foundation, která financuje iniciativy podporující otevřený a svobodný internet. Za posledních deset let jsme nadaci NLnet věnovali více než milion eur. Část těchto prostředků přímo podpořila open source projekty a pomohla vyvinout nástroje a zdroje, které jsou přínosem pro širší internetovou komunitu. Tato iniciativa je jedním z největších programů financování open source na světě a podpořila již téměř tisíc projektů, které přispívají k základní infrastruktuře internetu.

V nedávné době hrály naše příspěvky klíčovou roli při vývoji programů pro internet nové generace (Next Generation Internet, NGI). Evropská komise financuje open source projekty v rámci NGI, ale kvůli byrokratickým pravidlům může NLnet sama využívat jen velmi malou část těchto prostředků, protože má omezené prostředky na klíčové činnosti, jako je psaní návrhů na granty, koordinace a rozšiřování rozsahu iniciativ NGI.

Naše dary pomohly zaplnit tuto mezeru tím, že poskytly síti NLnet finanční flexibilitu, aby mohla najmout zaměstnance a věnovat zdroje na toto úsilí. To jim umožnilo žádat o programy většího rozsahu a řídit je, což nakonec vedlo k vytvoření velkých projektů, jako je NGI Zero. Naše financování v podstatě fungovalo jako multiplikátor, který umožnil síti NLnet zajistit ještě více finančních prostředků a rozšířit její dopad. Bez této podpory by byla jejich schopnost rozsáhlé spolupráce s Evropskou komisí značně omezená a celkový úspěch programů NGI by byl menšího rozsahu.

Díky této struktuře svého podnikání jsem mohla využít zisky ze služeb kybernetické bezpečnosti k financování vývoje open source a iniciativ v oblasti digitálních práv, což posílilo myšlenku, že kybernetická bezpečnost by měla být spíše veřejným statkem než čistě komerční záležitostí.

V jiných rozhovorech jste řekla, že kybernetická bezpečnost by podle vás měla být považována za základní právo. Mohla byste to upřesnit?

Kybernetická bezpečnost není jen technická služba – v našem digitálním světě je to zásadní potřeba. S tím, jak se stále více naše životy přesouvají na internet, od bankovníctví přes komunikaci až po zdravotnictví, exponenciálně rostou rizika kybernetických hrozeb. Problémem je, že když jsou finanční instituce nebo jiné kritické systémy napadeny hackery, nesou následky obyčejní lidé. Například narušení bezpečnosti v bance může vést k tomu, že lidé přijdou o své úspory v důsledku online podvodů, krádeží identity nebo phishingových útoků.

Právní a finanční struktury bohužel často ztěžují jednotlivcům zotavení z těchto útoků. Mnoho firem zabývajících se kybernetickou bezpečností považuje zabezpečení za prémiovou službu, kterou si mohou dovolit pouze bohatí, a nechává tak zranitelné skupiny obyvatelstva napospas rizikům.

Jsem pevně přesvědčena, že kybernetická bezpečnost a soukromí by měly být považovány za základní lidská práva. Každý si zaslouží ochranu před digitálními hrozbami bez ohledu na výši příjmu nebo postavení. Doufám, že vedením firem zabývajících se kybernetickou bezpečností, která funguje na etických a neextraktivních principech, přispějí k budoucnosti, kdy bezpečnost nebude výsadou, ale veřejným statkem dostupným všem.

Jak se z kyberbezpečnostní firmy stal aktivistický nástroj

Zdá se, že vaše společnost má ve srovnání s mnoha jinými firmami v oblasti kybernetické bezpečnosti jedinečný přístup. Jaký je pro zákazníky rozdíl ve spolupráci s vámi jako s neziskovou firmou ve srovnání s jinými na zisk orientovanými firmami, kromě toho, že většina vašich zisků putuje do nadace?

To opravdu záleží na typu zákazníka. Máme klienty, kteří jsou s našimi hodnotami extrémně spřízněni, a pak máme také komerčnější klienty, kteří nemusí nutně vidět velký rozdíl. Neziskovým nevládním organizacím a organizacím občanské společnosti nabízíme služby s nulovou marží, v podstatě za nákladovou cenu, což je zhruba polovina našich komerčních sazeb. Díky tomu jsme v neziskovém sektoru poměrně populární a měli jsme tu čest spolupracovat s organizacemi, jako je Greenpeace, Oxfam nebo íránské skupiny uprchlíků, a provádět pro ně penetrační testy*. Ti, kteří se trochu vyznají v technologiích, možná poznají jména některých z projektů, pro které jsme prováděli pen-testy, jako například Tor, Tails, Shadowsocks nebo Global Leaks. Naším zákazníkem je také Electronic Frontier Foundation. Testovali jsme také Let's Encrypt. Všechny tyto projekty jsou pro svobodu internetu životně důležité a možnost podporovat je prostřednictvím bezpečnostních auditů je pro nás opravdu smysluplná a obohacující.

Zmínila jste se o spolupráci s organizacemi občanské společnosti, které čelí extrémním bezpečnostním hrozbám. Jaké jsou vzhledem k jejich omezeným rozpočtům a rizikovému profilu největší výzvy v oblasti kybernetické bezpečnosti a jak konkrétně je váš přístup řeší?

Spolupracovali jsme například s občanskými organizacemi íránských uprchlíků, kteří utíkají ze země a chtějí říci pravdu o tamní vládě – jde po nich národní stát a nemají téměř žádný rozpočet. Podobně se velká část organizací občanské společnosti, pokud si chtějí zajistit opravdovou kyberbezpečnost, nemá kam uchýlit. S trochou štěstí možná získají něco od filantropů, ale služby komerční úrovně? To si prostě nemohou dovolit.

U nás je to jiné, protože dostanou kvalitu, kterou potřebují, za cenu, kterou mohou skutečně zaplatit. Za prvé proto, že snižujeme cenu do té míry, aby si ji mohli snáze dovolit. A za druhé také proto, že nám důvěřují. Souzní s našimi ideály.

Existují společnosti zabývající se kybernetickou bezpečností, které najdou slabá místa v počítačovém softwaru a pak je prodají vládám národních států, aby je mohly využít v kybernetické válce a vzájemných útocích. My nic takového dělat nebudeme. Takže v tomto smyslu existuje malá nika odborníků na kybernetickou bezpečnost, kteří slouží především občanské společnosti.

Vy ale pracujete i s komerčními klienty. Jak se váš přístup liší

* Penetrační testování je simulovaný kybernetický útok na počítačový systém, síť nebo webovou aplikaci s cílem identifikovat slabá místa, která by mohli zneužít hackeři. Cílem pen-testování je posoudit zabezpečení systému nalezením slabých míst dříve, než je mohou zneužít záškodníci.

od větších firem? Narážíte na nějaké problémy při této formě spolupráce, nenastává střet s vašimi etickými hodnotami?

Spolupracujeme s firmami různých velikostí a pracujeme i pro velké korporace. Něco jsme udělali i pro Google, ale jen v případě open source projektů. Jiné zakázky jsme Googlu odmítli.

Jsme typ firmy, která nebude spolupracovat s ministerstvem obrany. Nebudeme spolupracovat s tajnými službami. Zpravidla ani s policií, ale existují výjimky. Pro policii jsem vyvinula otevřený bezpečnostní program, základní školení o bezpečnostním povědomí. Podmínkou spolupráce bylo, aby program byl open source, abych tak přispěla k rovnějšímu, nikoliv nerovnějšímu světu. Školení, které jsem pro ně vyvinula jsem tak mohla poskytnout zdarma všem. Dnes už bychom s policií nespolupracovali, protože by to byl střet zájmů. Nemůžete pracovat současně s Oxfamem nebo Greenpeace a s orgány činnými v trestním řízení.

Tvrdíte, že podnikání může být nástrojem aktivismu. Jak to myslíte?

Většina aktivistů považuje podnikání za zlo. To neznamena, že se mýlí. Všichni máme svá traumata s byznysem a finančním průmyslem. Ale to také znamená, že přehlíží jeho potenciál jako nástroje změny. A když se nad tím zamyslíte neutrálně, podnikání je ve své podstatě lidská organizace. Lidé se spojují, aby něco udělali finančně soběstačným způsobem. Nemusí to být destruktivní nebo vykořisťovatelské. Ale pokud necháme podnikání pouze na těch, kteří se zabývají komerčními destruktivními aktivitami, pravděpodobně obětujeme nástroje, které by jinak mohly být nesmírně účinné pro společenskou změnu. Představte si, co by se mohlo stát, kdybychom

**Jádrem problému
nejsou trhy
nebo obchod
– je to finanční
extrakce. Modely
extraktivního
podnikání motivují
firmy k externalizaci
nákladů
na společnost
a upřednostňují zisk
před etikou.**

využili podnikatelské struktury k financování a podpoře etických projektů s posláním.

Jde tedy o přehodnocení role samotného podnikání?

Přesně tak. Jádrem problému nejsou trhy nebo obchod – je to finanční extrakce. Modely extraktivního podnikání motivují firmy k externalizaci nákladů na společnost a upřednostňují zisk před etikou. Vezměme si například kybernetickou bezpečnost. Máme kyberzločince kvůli ekonomické nerovnosti a společnosti jako Facebook využívají naše data, protože to jejich obchodní modely vyžadují.

Po letech práce v oblasti kybernetické bezpečnosti – a dokonce i výuky jako odborná asistentka na univerzitě v Amsterdamu – mě opravdu přestalo bavit vytvářet technologie na ochranu soukromí, které nás mají chránit před Googlem, Facebookem a Amazonem. Uvědomila jsem si, že vytvářím jen technologické náplasti na problémy ziskových obchodních modelů. Pochopila jsem, že potřebujeme jiný přístup. Potřebujeme bojovat proti extraktivním obchodním modelům neextraktivními obchodními modely.

Ještě jednou: problém není v růstu jako takovém, ale ve finanční extrakci. Je důležité si uvědomit si, že finanční extrakce je hlavní příčinou imperativu růstu. Pokud z řízení firem odstraníte finanční extrakci, pak v podstatě už nemusí daná firma růst donekonečna. Pokud nemáte investory, nikdo vás nenutí ani vám neříká, že musíte růst, abyste extrahovali zisky.

**Uvědomila jsem si, že vytvářím
jen technologické náplasti na problémy
ziskových obchodních modelů. Pochopila
jsem, že potřebujeme jiný přístup.
Potřebujeme bojovat proti extraktivním
obchodním modelům neextraktivními
obchodními modely.**

Jak zabránit finanční extrakci a vybudovat post-růstové podnikání

Většina dnešních firem, které jsou považovány za odpovědné, se drží principu trojího výsledku – vyvažují sociální a environmentální poslání se ziskem, jako například sociální podniky nebo B-corps. Můžete vysvětlit specifika vaší právní struktury a jak se shoduje s principy neziskového či post-růstového podnikání?

Jak jsem říkala, mnou založená firma je vlastněná nadací. Je registrovaná jako fiskální fundraisingová instituce. Také v současnosti přidávám několik dodatečných zlatých akcií a rotací ve správní radě, které jsou v souladu s nejlepšími praktikami takzvaného správcovského vlastnictví.

Myslím, že mnoho čtenářů nebude znát pojmy jako správcovské vlastnictví nebo zlaté akcie. Můžete vysvětlit, co znamenají a proč jsou důležité?

Správcovské vlastnictví (*steward ownership*) odděluje práva na zisk od hlasovacích práv, takže ti, kdo firmu řídí, z ní nemohou nadměrně těžit finanční prospěch. Jednoduše řečeno, sladíte motivace tak, aby ti, kdo rozhodují, nemohli činit kroky, které by upřednostňovaly akcionáře na úkor poslání společnosti.

Zlaté akcie v tomto hrají klíčovou roli – jsou to akcie s hlasovacím právem, které umožňují držitelům vetovat zásadní změny ve správě společnosti, například její prodej nebo změnu účelu. Když někomu přidělím zlatou akcii, znamená to, že může hlasovat proti takovým změnám. Tím se zajišťuje, že společnost nemůže být prodána za účelem zisku a zůstane věrná svému poslání.

U post-růstového podnikání je klíčovým prvkem takzvané uzamčení aktiv. Možná to zní nudně, ale podle mě je to řešení problémů, kterým dnes čelíme. Pokud dokážeme uzamčít finanční hodnotu uvnitř dané firmy, tak na ní nikdo nebude neúměrně bohatnout a jediným smyslem její existence se stane její poslání a dopad. A tímto způsobem můžeme téměř jakoukoli firmu proměnit na sociální podnik. To považuji za nutné k zajištění toho, že firma se nestane jen finančním aktivem, které investoři mohou výhodně prodat.

V případě mé firmy se snažím zajistit, aby nebyla prodejná, a tím se vyhnula

pasti finanční extrakce, zejména při fúzích nebo akvizicích. Je to součást mého odkazu, aby i po mém odchodu společnost zůstala věrná svému poslání a nemohla být prodána kvůli rychlému zisku.

Zmínila jste, že vaše společnost je strukturována tak, že všechny akcie drží nadace. Můžete vysvětlit, proč je pro vás jako zakladatelku tento přístup důležitý?

Celý finanční sektor je postaven na konceptu prodeje firem za účelem zisku. Ale pro mě je cíl jiný. Tím, že jsem všechny akcie převedla do nadace a zajistila, že nemohou být prodány, jsem v podstatě eliminovala tradiční akcionáře. Firma je nyní řízena správní radou nadace. Chci vytvořit firmu, kterou nelze finančně vytěžit ani prodat nejvyšší nabídkou.

To zní jako silný závazek k vašemu poslání. Myslíte si ale, že samotná správní rada nadace stačí k zajištění této vize?

Ne úplně. I když je správní rada nadace klíčová, má svá slabá místa. Proto si myslím, že rotace členů rady a zapojení různých zainteresovaných stran do řízení firmy jsou důležité. Nejde jen o to, aby měla kontrolu hrstka lidí – chci vytvořit širší a inkluzivnější rozhodovací proces. Plánuji také zavést zaměstnaneckou radu s určitými zlatými akciemi, aby i zaměstnanci měli slovo v tom, jakým směrem se firma ubírá.

A v tomto ohledu se chci zaměřit i na eliminaci takzvaných dvojích rolí. V současné době jsem členkou správní rady nadace a zároveň výkonnou ředitelkou firmy. A to je dvojí role, které bych se ve skutečnosti ráda zbavila. Důvod, proč ji stále mám, je ten, že když jsem žádala lidi, aby vstoupili do správní rady mé nadace, někteří z nich sice sdíleli mé hodnoty, ale pokud bych z rady odešla a oni by firmu prodali, byla bych opravdu našťavaná.

Správní rada bez zlatých akcií stále může firmu prodat. Dokud tedy nebudou zlaté akcie plně implementovány, neodejdu z rady. Tuto restrukturalizaci chceme nyní provést u příležitosti našeho desetiletého výročí.

Když jsem firmu zakládala, neměla jsem ponětí, co dělám. Jak se ale postupně učím víc o tom, jak zajistit její dlouhodobou stabilitu, provádím sérii změn. A zároveň je to součástí mého odkazu. Protože už jsem ředitelkou deset let – a to je poměrně dlouhá doba. V určitém bodě budu pravděpodobně chtít jít dál, začít něco nového nebo se věnovat jiným věcem v životě.

A až ten moment přijde, potřebuji mít jistotu, že budoucí vedení firmy ji nebude moci prodat.

Vaše snaha musí být v dnešním systému hodně náročná. Jako byste budovala neprůstřelný štít, který zabrání jakékoli možnosti finanční extrakce z vaší společnosti a zajistí, že firma zůstane věrná svému poslání. Dochází k tomuto druhu kooptace často?

Ano, samozřejmě. Skvělým příkladem, jak všechna snaha může dopadnout špatně, je OpenAI. Původně začali jako nadace, která měla mít sociální poslání. Ale pak v určitém bodě prodali velkou část svého kapitálu Microsoftu a teď přenášejí obrovské náklady na celou společnost ve snaze vyvinout obecnou umělou inteligenci. Kdyby měli zavedené zlaté akcie, mohli zabránit prodeji podílů Microsoftu. A právě proto musíme zabránit tomu, aby se firmy prodávaly – protože to je často klíčový okamžik, kdy dochází k odklonu od původního poslání.

Teoreticky je samozřejmě možné vytvořit naprosto strašlivou a toxickou firmu, která sice nebude finančně extraktivní, ale zároveň bude mít vysoké emise, škodit lidem a tak dále. To se určitě může stát. Nicméně pobídky k takovému chování jsou v tomto modelu mnohem menší.

Neříkám, že je to dokonalé řešení. Ale myslím si, že je to opravdu důležitá součást skládačky. Protože pokud se příliš zaměřujeme jen na „E“ a „S“ – tedy environmentální a sociální aspekty – nakonec vytváříme například clean-tech firmy, které pak koupí ExxonMobil, integruje je do svého byznysu a v podstatě je vymaže z trhu. Obrovská část clean-tech firem je totiž nakonec odkoupena energetickými a ropnými giganty.

Za hranicemi levice a pravice: nepravděpodobná spojenectví pro správcovské vlastnictví

Pokud jde o důležitost právních struktur podniků, jak vlastně vznikají nové modely, jako je správcovské vlastnictví, a jaké kroky jsou potřeba k jejich vytvoření? Myslím si, že v České republice v podstatě nemáme ekvivalent správcovského vlastnictví ani nizozemského modelu fiskální fundraisingové instituce. Nejbližší možností je asi struktura sociálního družstva, která dle českého zákona vyžaduje reinvestici

kolem 67 procent zisku, ale zároveň umožňuje extrakci zbývajících 33 procent.

Před dvěma a půl lety spustili v Německu petici, kterou podepsalo poměrně velké množství lidí z byznysu – zejména podnikatelé, ale také akademici a lidé z finančního sektoru. Petici pak předložili německému parlamentu a podařilo se jim dostat správcovské vlastnictví do koaliční dohody vlády Olafa Scholze.

V Nizozemsku jsme se na to podívali a řekli jsme si: „Dobře, když to dokázali Němci, tak bychom to měli zvládnout i my.“ Protože pokud chcete založit takový podnik, stojí to čas, peníze a hodně výzkumu, abyste přesně zjistili, co musíte udělat – na začátku to totiž vůbec není jasné.

Celá myšlenka právní formy správcovského vlastnictví spočívá v tom, že jednoduše přijdete na obchodní komoru a oni se vás zeptají: „Chcete založit nadaci, firmu, nebo správcovské vlastnictví?“ A jedním zaškrtnutím políčka si budete moci založit finančně neextraktivní firmu. To je náš cíl.

Takže jsme spustili vlastní petici a získali jsme přibližně tisíc podpisů. Pro srovnání, německá petice jich měla asi dva tisíce. A to vlastně není zase tak moc. Ale stačilo to k upoutání pozornosti jednoho z našich politiků – Joa Snellera ze středolevé strany D66.

Jak tento proces pokračoval v Nizozemí?

Následně návrh upoutal pozornost středopravé strany Nová sociální smlouva, což je vlastně jedna z našich křesťanských stran. Jo Sneller z D66 pak podal návrh v nizozemském Senátu. A protože to byla společná iniciativa středolevé a středopravé strany, nakonec ji Senát schválil. Pokud se podíváte na rozdělení, byla to v podstatě kombinace hlasů progresivních a křesťanských. Podařilo se nám dokonce získat i naše farmáře, aby hlasovali pro.

Vím, že mnozí z nás mají s křesťanstvím problém, a to z mnoha platných důvodů. Ale pokud jde o sociální podnikání a sociální ekonomiku, jsme překvapivě v souladu. Protože i oni nechtějí chudobu a také nechtějí nerovnost v bohatství. A vtipné je, že to vlastně vychází z biblických hodnot. Mluvila jsem s nimi například o lichvě, což je pojem z křesťanské Bible.

Vidíte možnou spolupráci mezi post-růstovým hnutím a křesťany?

Myslím, že v dnešní době bychom jako levice měli začít vycházet ven ze svých kruhů, protože jedním z problémů, které máme i v rámci post-růstového hnutí, je, že je velmi zakotveno v naší mlhavé levicové zelené bublině.

Například papež František je o něco pokrokovější než někteří předchozí papežové. Vydal encykliku *Laudato si'* o ekonomice a změně klimatu. Poté zveřejnil další encykliku *Fratelli tutti*, která se zabývala ekonomikou a covidovou krizí. Existuje celá skupina jeho následovníků, kteří mluví o Františkově ekonomice. A věřte, nebo ne, jsou vlastně nadšení pro věci, které jsou podobné post-růstu. Slova jako post-růst či nerůst jsou velmi kontroverzní, zejména slovo nerůst. To slovo děsí spoustu lidí. Někteří lidé na levici to mají rádi, protože způsobuje šok a údiv. Ale zároveň to může být tak, že lidé na opačné straně používají zcela odlišná slova, ale říkají vlastně totéž.

Jak financovat podnikání bez extrakce

Jaké byly začátky vaší firmy?

Jako mnoho zakladatelů jsem prošla startupovým inkubátorem. Přiletěl někdo ze Stanfordu a první den jsme dostali klasický powerpointový slide s exponenciální růstovou křivkou. Poselství bylo jasné: úspěch znamenal rychlé škálování, prodej společnosti a – pokud jste opravdu ambiciózní – stát se venture kapitalistou. Také mi řekli, že na rozjezd firmy potřebuji investory.

Pamatuji si, jak jsem tam seděla, úplně nezkušená a naivní, a říkala si: „Toto nechci.“ Teď, po několika letech jako výkonná ředitelka technologické firmy a po poznání startupového ekosystému a toho, jak funguje venture kapitál a investice, jsem začala chápat, že to vlastně dává smysl – ale ne pro mě.

Jsem hackerka, takže bylo přirozené začít se dívat na byznys a finance perspektivou hackera. Co dělá hacker, když vidí systém? Rozebere ho, zjistí, jak funguje, a pak najde způsoby, jak ho přimět, aby se choval jinak. Přesně takto jsem přistoupila ke kapitalismu a byznysu. Místo, abych systém rovnou odmítla, chtěla jsem přijít na to, jak ho podvrátit.

Začátky podnikání jsou často spojeny s externími investicemi, které obvykle přicházejí s podmínkou generovat finanční růst a dividendy, což firmu zamyká do budoucího cyklu finanční extrakce. Jak jste

přistoupila k počátečnímu financování? Odkud pocházely vaše počáteční kapitálové prostředky?

Měla jsem štěstí, že jsem vedla firmu, která prodává služby, což mi usnadnilo začít bez externího financování. V podstatě jsem ji rozjela z peněz, které jsem měla na svém bankovním účtu – byla jsem techničkou a několik let jsem pracovala pro korporace, takže jsem měla něco našetřeno, ale rozhodně to nebyly neomezené prostředky.

Stanovila jsem si dvouletý časový rámec, abych zjistila, jestli firmu dokážu rozjet. Začátek byl těžký – první rok jsem si ani nemohla vyplácet mzdu a nikoho jsem nebrala na plný úvazek. Musela jsem být extrémně šetrivá.

Všechno jsme omezili na naprosté minimum. Neměli jsme kancelář; všichni pracovali na dálku se svým vlastním vybavením. Spolupracovali jsme s freelancery, takže jsme je platili pouze tehdy, když bylo skutečné zadání od klienta. Tento model nám pomohl udržet náklady na nízké úrovni, což bylo klíčové. Postupně jsme začali nacházet první zákazníky a jak přicházely příjmy, reinvestovali jsme je zpět do firmy, abychom vybudovali stabilitu, infrastrukturu a větší tým. Řídila jsem se principy z knihy *The Lean Startup* – vytvářela jsme takzvané minimálně životaschopné produkty a učili se na základě zpětné vazby od trhu. Když něco nefungovalo, donutilo nás to se rychle přizpůsobit, což nám pomohlo soustředit se na to, co zákazníci skutečně chtěli.

To zní jako zkouška odolnosti. Uvažovala jste někdy o externím financování?

Vlastně mi jeden můj kamarád, andělský investor, nabídnul na začátku půl milionu eur, ale odmítla jsem je – a nikdy jsem svého rozhodnutí nelitovala. Kdybych je přijala, firma by šla úplně jiným směrem. Naše neziskové fungování by bylo nemožné, protože investor by žádal návratnost a kontrolu. Odmítnutí investice ale znamenalo, že jsme museli fungovat bez finančního polštáře. Růst byl pomalý, ale umožnilo nám to soustředit se na naše poslání.

Jak se tento přístup liší od toho, který má zajištěn dostatek kapitálu hned na začátku?

Mít hned zpočátku dostatek kapitálu může být požehnání, ale i prokletí. Když necítíte okamžitý tlak, můžete budovat něco, co vás nadchne, ovšem aniž byste skutečně otestovali, jestli to odpovídá požadavkům na trhu. Zejména „techies“ se mohou nadchnout pro vytváření krásných produktů, aniž by zvážili, zda je někdo skutečně chce. Štíhlá strategie nás donutila prodávat brzy, což znamenalo, že jsme vytvořili něco, co trh skutečně požadoval a chtěl, místo něčeho, co jsme si mysleli, že je dobrý nápad. To je opravdu velký problém, který má mnoho lidí z technologického světa. Je to jedna z příčin, proč devadesát procent startupů selže.

Zakladatelé firem, kteří se zaměřují na pozitivní sociální dopad, často čelí odporu ze strany tradičních právních profesionálů, když se snaží implementovat inovativní firemní struktury. Jaká byla vaše zkušenost?

Když jsem zakládala svou firmu, vyžadovalo to hodně práce s právníky a notáři. Vlastně jsem svého notáře naštvála. Když jsem mu řekla, že chci prodat firmu za jedno euro nadaci, ohradil se: „To nechceš udělat.“ A já na to: „Chci.“ A on: „Ne, nechceš.“

Nakonec jsem ho požádala, aby do stanov přidal další sociální věci, až mě vlastně vyhodil jako klienta, protože jsem ho žádala o příliš mnoho věcí, které byly divné. Pokud jste zakladatel firmy, který chce jít tímto směrem, je tu spousta lidí včetně právníků a notářů, kteří vašemu jednání prostě nerozumí.

Jak ale financovat nové firmy, které neprodávají služby a nelze je tak snadno financovat bez externích investic? Mohou být vůbec investoři v souladu s neextraktivní povahou post-růstových podniků?

To je dobrá otázka. Věc se má tak, že můžete aplikovat model správcovského vlastnictví i na investiční fondy. A existují někteří experimentální venture kapitalisté, kteří své investiční fondy skutečně darovali nadaci. A také reformovali strukturu poplatků, aby ji učinili méně finančně extraktivní, takže nejsou motivováni k tomu, aby tlačili firmy ze svého portfolia k exponenciálnímu růstu a exitu. Takže neextraktivní financování je také směr, kterým se můžeme vydat.

Je tu několik pionýrů, jako například Purpose Ventures a Snowball Impact Management ve Velké Británii, kteří už to dělají, ale je jich jen pár. Potřebuje-

me kultivovat finanční průmysl, aby to dělal víc.

Potřebujeme získat manažery fondů a proměnit jejich motivace. Pokud tu budou manažeři fondů, které budou finančně neextraktivní, nebude problém je při zakládání kapitálově náročných firem žádat o investiční vstupy. Ale pokud se musíte spoléhat pouze na tradiční venture kapitalisty zaměřené na dopad, kteří si berou dvouprocentní poplatky, tak s tím nesouhlasím. Ve skutečnosti je tato oblast silně ovlivněna greenwashingem.

Řízení v post-růstovém podnikání

Zajímalo by mě řízení vaší společnosti, zvláště s ohledem na to, že posilování demokracie je jednou z klíčových hodnot a cílů post-růstového hnutí. Jaká je struktura řízení ve vaší organizaci?

Co se týče *governance*, jsme společnost vlastněná nadací, takže máme formální strukturu, kde tři členové správní rady nadace dohlíží na společnost a já jsem výkonná ředitelka. To je formální stránka řízení. Když však přijde na to, jak vlastně fungujeme každý den, náš manažerský styl je trochu neformálnější a do jisté míry v souladu s holokracií.* Nejsme ale certifikovaní, protože pravidla holokracie jsou náročnější, než by mi vyhovovalo. Vyžaduje to hodně dokumentace a velmi přísné schůzky s konkrétním rigidním formátem, který se mi ne vždy líbí dělat.

Ale byli jsme inspirováni holokracií a implementovali některé její principy, jako jsou role, popisy rolí a také jsme zavedli „kruhy“. Každý kruh přijímá specifické role a kdokoli ve společnosti se může přihlásit, aby byl součástí nějakého kruhu podle svých dovedností a zájmů. Tyto kruhy jsou obvykle projektové a trvají pouze tak dlouho jako projekt, což je obvykle mezi jedním až třemi týdny. Také máme dlouhodobé kruhy, jako je kruh pro projektové řízení, kruh pro IT a infrastrukturu a kruh pro finance.

Další věc je, že pracujeme s freelancery, kteří mají i jiné zákazníky a občas i jiné priority. Chtějí si třeba vzít několik měsíců volna, aby si udělali opravdu dlouhou dovolenou nebo strávili čas s dětmi. A pointa je, že protože jsou freelance, mohou si v podstatě dělat, co chtějí. Takže v tomto smyslu je jejich dostupnost skutečně flexibilní. Mohou být přítomní, když chtějí být přítom-

* Holokracie je systém řízení organizace, který nahrazuje tradiční hierarchii flexibilními a samosprávnými týmy (kruhy), kde každý člen má jasně definovanou roli a zodpovědnost. Tento přístup klade důraz na distribuci autority a autonomie v rámci organizace.

ní. Pokud o to momentálně nemají zájem, mohou prostě odejít. Samozřejmě musí být pro nás trochu transparentní ohledně své dostupnosti. Chtěli bychom vědět, kdy jsou k dispozici a kdy ne.

Kolik má tedy vaše firma z padesáti spolupracovníků interních členů na plný úvazek?

Freelanceři jsou jádrem firmy. Jsem stále jediný člověk s interní smlouvou. Celou firmu jsme postavili z neustále pohyblivých částí.

Někdo si teď možná řekne – freelanceři, gig economy – není tu něco špatně? Ale podívejte se: platím freelancerům většinou kolem sto eur za hodinu. Takže můžete posoudit, jak smutní tito freelanceři jsou. Jsou to vysoce kvalifikovaní, školení profesionálové, takže nejsou placeni jako řidiči Uberu nebo podobně. Jejich vlastní klienti jim platí o něco víc, protože jsou na trhu opravdu cenní. Ale zároveň většina z nich není nijak skvělá v prodeji a marketingu. Když přijdou pracovat pro nás, dostanou zákazníky doslova na stříbrném podnose.

Jak tedy funguje dohoda mezi vámi z pohledu byznysu? Pracují někteří freelanceři výhradně pro vás?

Podle daňových zákonů musí mít freelanceři alespoň tři klienty, aby nebyli považováni za „falešné zaměstnance“. Takže pro nás nemohou pracovat na plný úvazek. Ale to jim dává flexibilitu prioritizovat vlastní klienty. Pokud mají zrovna období, kdy nemají práci jinde, mohou se obrátit na nás. Platíme je trochu méně, ale dostávají projekty s minimálním úsilím.

Zní to jako hodně flexibilní systém. Zůstávají freelanceři ve vaší firmě dlouho, nebo obvykle po nějaké době odcházejí?

Mnoho z nich zůstává. Ve skutečnosti jsme několika našim freelancerům pomohli začít jejich vlastní kyberbezpečnostní firmy. Je to skoro vtipné – začala jsem nás nazývat malou „fabrikou konkurentů“. Funguje to tak, že mnoho lidí začne pracovat u nás a mezitím si pomalu začnou hledat své vlastní klienty. Jakmile už to sami nestíhají, najímají některé ze svých kamarádů, často taky od nás. To umožňuje růst jejich vlastní firmě, zatímco stále pracují s námi. Je to opravdu win-win scénář.

Meze toho, kdy pracují pro nás a kdy pro své nové firmy, jsou někdy trochu rozmazané. Je to jako ve sdílené ekonomice – sdílení je nové vlastnění. Nepotřebuji dominovat jejich času nebo požadovat stoprocentní dostupnost. Dokud je s nimi dobře zacházeno, cítí se jako součást rodiny a mají dostatečný prospěch, chtějí u nás zůstat. A většina z nich zůstává.

Zní to, že díky distribuovanému řízení prostřednictvím kruhů má váš tým velkou roli při formování směru vaší firmy. Můžete popsat, jak to funguje, zvláště v situacích, kdy se vaše názory liší?

V tom, co budeme dělat a co nebudeme, jsme opravdu velmi vybíraví a hodně selektivní. Máme ve společnosti etický kanál, kde každý může otevřít debatu napříč celou firmou o konkrétním zákazníkovi či zakázce. A kolektivně, na základě konsenzu, rozhodneme, jestli je to práce, kterou chceme dělat, nebo ne.

Bylo hodně případů, kdy jsem měla odlišné názory od některých kolegů. A několikrát bylo po jejich. Jednou jsme chtěli najmout penetračního testera, který byl dříve voják. A ve firmě jsem měla několik hackerů, kteří prostě neměli rádi armádu a nechtěli pracovat s lidmi s vojenským pozadím. Já jsem byla pro, bylo mu padesát a v armádě byl už dávno, ale odpor vůči němu přetrvával a nakonec jsme ho tedy nevzali.

Myslím, že co se týče vedení, snažím se operovat horizontálně, ale naše firma je oficiálně kvůli samotné struktuře řízení hierarchická.

Generace post-růstových podnikatelů: hnutí, které mění pravidla hry

Jak jste se dostala k tématu nerůstu a post-růstové ekonomiky?

Zhruba v době, kdy jsem začala sepsávat své zkušenosti z vlastního podnikání, jsem narazila na novou ekonomiku. Ráda vtipkuju, že Kate Raworth je vstupní drogou do nové ekonomiky. Odtud jsem objevila Tima Jacksona a pak Jasona Hickela. A než jsem se nadála, byla jsem v celé té zaječí noře, ze které se už opravdu nedá uniknout.

Uvědomila jsem si, že nové ekonomické přístupy poskytují makroekonomický rámec pro podnikání bez extraktivního zisku, které jsem dělala intuitivně. A druhá věc: potřebujete tento překladový krok, protože post-růst je pěkná myšlenka, ale co řeknete, když se někdo zeptá, jak to celé uděláme? Na tuto otázku potřebujete být schopni odpovědět, protože nerůst je víc, nebo alespoň by mělo být víc, než jen shluk politických opatření.

Nemyslím si, že debata o konkrétních strategiích není důležitá. Samozřejmě že je, ale zároveň si myslím, že bychom měli být realisté ohledně toho, co teď můžeme politicky dokázat. Existuje mnoho skvělých věcí, které bychom mohli dělat – například zdanit miliardáře. Tak hodně štěstí... Podobné debaty o konkrétních politických krocích předpokládají, že si zvolíme politiky, kteří je provedou. Ale politická vůle pro to úplně chybí. Pravice je v podstatě u moci, takže těžko očekávat, že vláda za nás něco vyřeší. To je částečně důvod, proč mi podnikání post-růstového typu dává smysl jako taktika. Právě proto, že funguje zdola nahoru, protože vzhledem k současnému stavu politiky, zkrátka nevěřím, že politici za nás něco vyřeší.

Jak je vaše podnikání v souladu s vizí nerůstu?

Nerůst je často nepochopený – nejde o recesi nebo o „vzdání se“ moderního pohodlí a návrat do jeskyní. Pro mě je nerůst o zvrácení procesu, kterým kapitalismus vše komodifikuje.

Spisovatel a filosof Charles Eisenstein, který napsal knihu *Sacred Economics* (*Svatá ekonomika*), to ukázal velmi dobře. Popisuje podnikatelskou inovaci

Dekomodifikace znamená, že jako nezisková firma kolonizují tento tržní segment, a používám získané prostředky k tomu, abych je vrátila zpět jako open source. Všechn náš software a dokumenty, které vyrábíme, poskytujeme zdarma jako open source.

následovně: řekněme, že jste zakladatel startupu a přijdete do startupového inkubátoru a chcete začít podnikat. Poradím vám, abyste se zamysleli nad nějakým nepeněžním mezilidským vztahem nebo něčím, co je součástí obcíny (commons) neboli společného blahobytu, a pak se to pokusili monetizovat. Říkají tomu obchodní model a inovace. V podstatě berou nepeněžní lidské vztahy a obcíny a proměňují je na peníze.

Nyní, když používám podnikání jako nástroj pro nerůst, vidím to přesně opačně. Můžeme kolonizovat monetizovanou ekonomiku a pak použít podnikání k tomu, abychom ji znovu proměnili na nepeněžní lidské vztahy a společný majetek? Takhle si představuju nerůstové podnikání. To je to, co myslím dekomodifikací.

Mohla byste to více přiblížit?

To, co vlastně dělám, je, že beru kybernetickou bezpečnost, která je součástí monetizované ekonomiky. Je to čistá komodita a já ji chci dekomodifikovat. Typy bezpečnostních auditů, které poskytujeme, jsou velmi standardní, není na nich vlastně nic nutně inovativního. Existují stovky tisíc kybernetických bezpečnostních firem, které dělají přesně to samé jako naše firma. Je to stejný produkt, který mohou zákazníci získat jinde, ovšem právě proto je snadné kolonizovat tento segment trhu skrze neziskovou firmu.

Dekomodifikace znamená, že jako nezisková firma kolonizují tento tržní segment, a používám získané prostředky k tomu, abych je vrátila zpět jako open source. Všechna náš software a dokumenty, které vyrábíme, poskytujeme zdarma jako open source. A zisk v podstatě směřuje zpět do pozitivní aktivistické činnosti, například na zlevněné služby pro neziskové organizace, nebo do nadace NLnet, která jej pak vrací komunitě prostřednictvím financování open source. Snažím se tak o co největší dekomodifikaci v rámci podnikání.

Cílem není eliminovat podnikání, ale přehodnotit jeho účel a funkci ve společnosti. Podívejte se na platformy „sdílené ekonomiky“, jako je Uber nebo Airbnb, mají dobré nápady, ale jejich vykořisťovatelské obchodní modely je učinily škodlivými. Kdyby byly v rámci správcovského vlastnictví, mohly by přispět k redukci počtu aut na silnicích a spravedlivějšímu zacházení s pracovníky. Podnikání, když je strukturováno podle nevykořisťovatelských modelů, má potenciál podporovat širší společenské potřeby, aniž by prohlubovalo nerovnosti.

Jak široce by mohl být tento byznys model aplikován? Dokážete si představit jeho využití i v jiných oblastech ekonomiky?

Rozhodně. Jakýkoli průmysl může přejít na model post-růstu, pokud přetvoříme struktury řízení a vlastnictví. Je to o transformaci finančních incentív a odstranění vykořisťovatelské povahy tradičních byznys modelů. Konečným cílem je ukázat, že tento přístup lze aplikovat v mnoha různých sektorech – nejen v těch „udržitelných“, jako jsou solární panely, ale i v oblastech, jako je jídlo, doprava nebo technologie.

Vezměme si například restaurace. Mnohé již darují pět nebo deset procent svých zisků na vybranou charitu, ale co kdyby byla restaurace strukturována tak, že sto procent jejích zisků by šlo zpět na sociální účely? Jídlo je základní potřebou, takže využití této komodity způsobem, který přímo prospívá společnosti, by mohlo mít široký dopad.

Stejný princip platí i pro sdílenou ekonomiku. Podívejte se na firmy jako Uber nebo Airbnb: tyto společnosti jsou symbolem financionalizace skrze maximalizaci zisků pro akcionáře, přičemž často ždímají řidiče a poskytovatele služeb. Místo toho si představte platformu pro sdílení jízd, která by měla za cíl snížit počet aut na silnicích a spravedlivě zacházela s řidiči – platformu, která by reinvestovala své zisky do komunity, místo aby se honila za finanční návratností.

Například Spotify je velmi toxická platforma, ale pak vedle ní vznikl Bandcamp. Problém je, že v určitém okamžiku byl Bandcamp odkoupen a od té doby šla tato platforma dolů. Pokud by byl Bandcamp spravován v rámci správcovského vlastnictví a nikdy by nebyl odkoupen, mohla by tato platforma nadále podporovat nezávislé hudebníky.

O to jde – nemůžeme se zbavit všech podniků. Musíme místo toho nabídnout něco jiného. V podstatě, pokud transformujeme obchodní model tak, aby upřednostňoval komunitu a sociální dobro před extrahováním zisku, můžeme vytvořit udržitelné a spravedlivější odvětví napříč celým trhem.

Můžete zmínit další existující vlivné neziskové podniky?

Patagonia je v dnešní době určitě jedním z nejvíce známých příkladů. Její majitel Yvon Chouinard se rozhodl v podstatě celou firmu darovat nadaci Holdfast Foundation, takže v podstatě všechny firemní zisky putují na klimatický aktivismus. To je známý příklad, ale rozhodně není jediný.

Pivovarnická firma Carlsberg je dalším příkladem. Věřte, nebo ne, její zisky putují vědecké nadaci, což je něco, co většina lidí o Carlsbergu neví. Komunita správcovského vlastnictví čítá po celém světě odhadem několik tisíc firem.

Ale záleží i na tom, jak definujete správcovské vlastnictví, protože existují i velmi velké společnosti. Zejména ve Skandinávii mají dlouhou historii alternativních vlastnických struktur. Ale neříkám, že jsou dokonalé. Myslím, že pro zajištění větší odpovědnosti u společností vlastněných nadacemi, je skutečně potřeba zlaté akcie. Nadace nejsou příliš odpovědné. Máte tři správce, kteří řídí nadaci, a ti v podstatě mohou dělat, co chtějí, pokud to odpovídá požadavkům daňových úřadů. To je také důvod, proč jsou nadace tak oblíbené mezi miliardáři pro daňové úniky, protože na to, co nadace může dělat, je velmi málo omezení. Když však zkombinujete nadaci se zlatými akciemi, získáte tím to nejlepší z obou světů.

Vím, že kromě vedení společnosti Radically Open Security jste založila i další firmu Non-Profit Ventures, což je něco jako inkubátor startupů pro neziskové firmy, které mají svou misi a nejsou finančně extraktivní. Můžete uvést příklady post-růstových podniků a inspirativních firem, které vznikly z vašeho inkubátoru?

Založila jsem Non-Profit Ventures asi před pěti lety. Po čtyřech nebo pěti letech provozování Radically Open Security s úspěšným byznys modelem jsem začala dostávat žádosti od jiných zakladatelů, kteří mi říkali: „Melanie, máš skvělou firmu. Pomůžeš mi založit něco podobného v jiném oboru?“

Během čtyř kohort jsme inkubovali téměř šedesát startupů – a byly opravdu různorodé. Od designových firem a právních služeb až po pivovar, od globálního Severu po Jih. Jeden zvlášť nezapomenutelný příklad pochází z Nairobi, kde žena použila zisk na financování nadace, která se zaměřuje na boj s menstruační chudobou. Další inspirativní absolvent je zakladatel Disrupt Development, konzultační firmy, která pomáhá neziskovým organizacím stát se profesionálnějšími a využívat byznys modely pro pozitivní sociální dopad. I když ne každý startup přežije – vzhledem k inherentním překážkám jakéhokoli nového byznys modelu, mnoho z nich pokračuje v růstu, což je skvělé sledovat.

Zájem o post-růstové podnikání je obrovský. Dva roky jsem učila na Amsterdamské univerzitě sto dvacet studentů třetího ročníku bakalářského studia. Kurz je populární, dva roky po sobě byl zcela naplněn. Museli jsme studenty odmítat, což je hrozné. Jeden student dokonce nezávisle vytvořil

petici, ve které požadoval, aby vedení školy zařadilo kurz do povinné části programu obchodního managementu, místo aby byl pouze volitelný ve třetím ročníku.

Věřím, že pokud můžete odstranit finanční extrakci z jakéhokoli podnikání, můžete v podstatě každou firmu přetvořit na sociální podnik. Ať už jde o restauraci, instalatérství, softwarovou firmu nebo něco jiného, každá z nich může fungovat společensky zodpovědně.

Autorky a autoři

Tadeáš Žďárský

Pracuje pro organizaci NaZemi, kde spoluzařil nerůstový tým. Inicioval vznik České nerůstové pracovní skupiny a je vedoucím šesti-měsíčního vzdělávacího programu Nerůstová akademie či koordinátorem Letní školy nerůstu. O nerůstu přednáší, píše a vede workshopy. Kromě toho ho zajímá také transformativní vzdělávání, facilitace a nenásilná komunikace jako nástroje společenské změny. Vystudoval magisterský obor environmentálních studií na Masarykově univerzitě a krom toho absolvoval studijní pobyty na Univerzitě v Oslu (Norsko) a Hampshire College (USA).

Ondřej Kolínský

Pracuje jako analytik AMO klima, v minulosti jako vyučující na VŠE a ČVUT. Specializuje se na ekonomickou stránku zelené transformace, zejména v kontextu kvality života, regionálních dopadů a inovačních politik. V současnosti se zabývá možnostmi univerzálních základních služeb a lokálních transformačních experimentů v Česku. Vystudoval ekonomii na Univerzitě Karlově, Univerzitě v Tilburgu a na Vysoké škole ekonomické, absolvoval dvě stáže v Úřadu Vysokého komisaře OSN pro uprchlíky a Rozvojovém programu OSN.

Tomáš Čech

Je doktorandem na Fakultě sociálních věd Univerzity Karlovy, kde se zabývá politikou a filosofií technologií a především umělé inteligence, o kterých také na univerzitě přednáší. Těmto tématům se začal hlouběji věnovat během svých studií historie a filosofie vědy na univerzitě v Utrechtu mezi lety 2015 - 2017. Je absolventem Nerůstové akademie a účastníkem pravidelných nerůstových čtení v Praze. Nejvíce ho zajímá propojení nerůstové a fenomenologické perspektivy, jež se snaží aplikovat na otázku technologií.

Martin Čech

Absolvent environmentálních studií a mediálních studií a žurnalistiky na brněnské Masarykově univerzitě. Po studijním semestru na barcelonské Universitat Autònoma de Barcelona se rozhodl nerůstem zabývat v diplomové práci. Věnuje se obecně tématu nerůstu, zaměřuje se přitom mimo jiné na problematiku veřejných politik (univerzální základní služby a nepodmíněný příjem, záruka pracovního místa, zkracování pracovní doby), na otázku práce a post-práce a na způsoby legitimizace morálních hodnot v ekonomických systémech (pojetí spravedlnosti, svobody a moci).

Julija Moskvina

Julija získala doktorát ze sociologie, přičemž se ve svém výzkumu věnovala městským hnutím a sporům o městský prostor. Po ukončení studia se rozhodla, že jí více než samotná analýza a popis skutečností láká aktivní proměna světa kolem ní. Připojila se proto k platformě pro sociálně-ekologickou transformaci Re-set, kde působí v týmu zaměřeném na bydlení. Jako nájemnice iniciovala spolu s dalšími nájemníky a nájemnicemi vznik Iniciativy nájemníků a nájemnic. V současnosti pracuje jako organizátorka pro INN Moravskoslezsko.

Josef Patočka

Jako doktorand na Katedře environmentálních studií Masarykovy univerzity v Brně se zaměřuje na výzkum a podporu družstev a dalších forem solidárních ekonomik a strategie jejich přežití a rozšiřování se zvláštním ohledem na podmínky střední a východní Evropy. V Re-setu: platformě pro sociálně-ekologickou transformaci pomáhá s výzkumem v oblastech energetiky a bydlení a vzdělávacími programy pro sociální a ekologická hnutí. Rád vyrazí na dlouhé pochody – horami i institucemi – a pěstuje, vaří i jí jídlo.

Maja Vusilović

Maja je odborová organizátorka a publicistka. Spolupracuje především s odborářstvem v soukromém sektoru péče. Její druhou směnou je práce redaktorky feministického magazínu Druhá : směna, který v roce 2022 spoluzaložila.

Nina Djukanović

Nina je doktorandská výzkumnice na Univerzitě v Oxfordu zabývající se otázkami extraktivizmu, environmentální spravedlnosti a širší problematikou zelené tranzice založené na nekonečném růstu. Konkrétně se soustředí na odpor proti těžbě lithia v Srbsku, kde působí také jako aktivistka a organizátorka. Spoluzakládala kolektivy Group on Green Extractivism in the Balkans (GGEb) and ZBOR (United Balkan Resistance and Work). Působí také jako analytička v AMO klima, kde se věnuje geopolitice tzv. kritických surovin.

Jakub Ort

Dokončil doktorské studium se zaměřením na politickou teorii. Spoluzakládal platformu Re-set. Pracuje jako odborový organizátor především v oblasti soukromého sektoru péče. Nevěří vizím změny psaným bez pracujících.

Podpořte podhoubí nové ekonomiky v Česku

Věříme, že můžeme mít ekonomiku, která dokáže
uspokojit potřeby lidí v rámci mezí planety.
Ale sama od sebe nevznikne. Potřebuje lidi, kteří
ji budou tvořit – a podpoří její růst zezdola.

Co děláme?

Dostáváme nerůst do veřejného prostoru

Otevíráme témata, která jinde chybí. Články, přednášky, veřejné akce, web, sociální sítě – tím vším posouváme českou debatu o ekonomice za hranice ekonomického růstu. Chceme, aby se o ekonomice pro lidi a planetu mluvilo v hnutích, hospodách, médiích i v parlamentu.

Vzděláváme průkopníky a průkopnice nové ekonomiky

Nerůstová akademie, letní škola, komunitní vzdělávání – pomáháme lidem chápat souvislosti a získávat znalosti a dovednosti pro nerůstovou transformaci. Spolu s nimi tvoříme síť, která propojuje myšlení, praxi i každodenní práci na změně.

Proč pravidelná podpora dává smysl?

Díky pravidelné finanční podpoře našich dárců a dárek se můžeme naplno a dlouhodobě věnovat naší práci – vnášet nové ekonomické perspektivy do veřejné debaty a vzdělávat stovky lidí, kteří pomáhají tvořit spravedlivou, udržitelnou a demokratickou ekonomiku zdola.

Získat finanční podporu na tuto práci ale není snadné. Korporace ani velká grantová schémata nás většinou nepodpoří – zpochybňujeme totiž samotné základy systému, z něhož tyto zdroje pocházejí. Je snazší získat peníze na přednášky o třídění odpadu než na otázku, proč vůbec tolik odpadu máme. My se ptáme po příčinách, ne jen po následcích. A to není pohodlné.

O to důležitější je podpora od lidí, kterým záleží na skutečné změně. Každý pravidelný dar nám pomáhá dál rozvíjet myšlenky, spojovat lidi a otevírat prostor pro nový směr – nerůstovou budoucnost, která bude sloužit lidem i planetě.

Kam směřujeme?

Velká část naší práce je už teď možná jen díky podpoře více než stovky pravidelných dárců a dárců. Díky nim jsme mohli v posledních letech udělat obrovský kus práce – a víme, že zájem o témata, která přinášíme, stále roste.

Abychom na něj mohli odpovědět, chceme rozšiřovat náš tým, prohloubit naše vzdělávací programy a být ještě víc vidět i slyšet ve veřejném prostoru. Právě pravidelná podpora od lidí jako jste vy nám umožňuje růst udržitelně, nezávisle – a zůstat věrní tomu, co považujeme za důležité.

Přidejte se k našim darujícím a podpořte naši práci.

nerust.cz/daruj

Usilujeme o svět,
kde jsou potřeby
všech lidí naplněny
v rámci planetárních
mezí.

Systémové myšlení nás učí, že pro efektivní transformaci je potřeba současně proměňovat hluboce zakořeněné mentální modely i strukturu institucí – v NaZemi se konkrétně zaměřujeme na podporu vzdělávání, proměnu organizací a ekonomického systému:

- Transformativním a globálním vzděláváním zmocňujeme mladé lidi, vyučující, i školy, aby kriticky zkoumali současný status quo, představovali si vizi lepšího světa a aktivně přispívali k jeho proměně.
- Facilitací a podporou pro sebeřídící organizace pomáháme tvořit demokratické a partnerské prostředí, kde jsou zohledněny hlasy a potřeby všech.
- Šířením nerůstu a zasazováním se o důstojnou práci přispíváme k budování ekonomického systému, jehož základním organizačním principem nebude růst a zisk, ale naplňování potřeb uvnitř planetárních mezí.

Reagujeme tak na současný stav světa, ve kterém pozorujeme prohlubující se sociální nerovnosti, klimatickou změnu a hrozbu kolapsu ekosystémů, zhoršující se duševní zdraví, či koncentraci politické a ekonomické moci, která podrývá demokracii a důvěru mezi lidmi. Jednou z hlubších příčin těchto krizí je oddělenost člověka od přírody a lidí od sebe navzájem. Na této odpojenosti pak stojí ekonomický systém posedlý růstem, který vytváří bohatství pro malou skupinu lidí na úkor většiny a zároveň ničí životní prostředí. K řešení těchto krizí nestačí povrchové změny, řešení symptomů, či zlepšování současného systému.

Vrchol je dno: Politika pro vyčerpané lidi a planetu je knihou o tom, proč současný systém selhává – a jak si místo něj můžeme společně vybojovat jiný svět. Kniha je rozdělena do tří částí. První část *Stíny starého řádu: Co nám neřekli o pokroku* dekonstruuje hlavní pilíře současného systému – od ideologie růstu po patriarchát – a ukazuje, jak hluboko jsou zakořeněné v normalizovaném násilí vůči lidem i planetě. Druhá část *Hojnost jinak: Mezi vizí a strategií* nabízí konkrétní vize, jak by mohl vypadat svět spravedlnosti, dostatku a péče – a strategicky uvažuje o tom, jak k němu dospět. Třetí část *Síla zespodu: Jak organizovat jiný svět* představuje praktické přístupy, jak budovat moc zdola – v nájemnických hnutích, odborech i firmách, které nahrazují zisk smyslem. Kniha ukazuje, že změnu nemusíme čekat – můžeme ji zorganizovat.

Summary

The Peak is Rock Bottom: Politics for Exhausted People and Planet is a book about why the current system is failing – and how we can collectively carve out a different world in its place. The book is divided into three parts. Part One – *Shadows of the Old Order: What They Didn't Tell Us About Progress* deconstructs the main pillars of the current system – from growth ideology to patriarchy – and shows how deeply rooted they are in the normalized violence against people and the planet. Part Two – *A Different Abundance: Between Vision and Strategy* offers concrete visions of what a world of justice, abundance, and care might look like – and thinks strategically about how to get there. Part Three – *Power from Below: How to Organize a Different World* presents practical approaches to building power from below – in tenant movements, unions, and companies that replace profit with purpose. It shows that we don't have to wait for change – we can organise it.

Děkujeme za podporu!

Kniha Vrchol je dno: Politika pro vyčerpané lidi a planetu vznikla díky finanční podpoře nadace Rosa Luxemburg Stiftung e.V., zastoupení v České republice. Za obsah je plně odpovědný vydavatel publikace; postoje prezentované v textu nemusí nutně představovat stanovisko nadace.

The publication The Peak is Rock Bottom: Politics for Exhausted People and Planet was made possible thanks to the financial support of the Rosa Luxemburg Stiftung e.V., Representation in the Czech Republic. The publisher bears full responsibility for the content; the views expressed do not necessarily reflect the official position of the foundation.

Vrchol je dno: Politika pro vyčerpané lidi a planetu

Kolektiv autorek a autorů, Tadeáš Žďárský (ed).

Brno, 2025

1. vydání

Vyšlo díky finanční podpoře Rosa-Luxemburg-Stiftung e.V.,
zastoupení v České republice, www.rosalux.cz

Editor: Tadeáš Žďárský

Jazyková korektura: Otakar Bureš

Ilustrace, grafická úprava a sazba: Eugen Korda

Tisk: Unipress Turnov

Vydala: NaZemi

ISBN: 978-80-88150-60-2

www.nazemi.cz

www.nerust.cz

Facebook: /rustnerust

Instagram: @_nerust

Vrchol: Pro pár vyvolených.

Dno: Pro vyčerpanou planetu a miliardy lidí.

Žijeme v době, kdy se starý společenský řád rozpadá a mnohočetné krize se dotýkají čím dál více z nás. Kosmetické reformy nestačí. Potřebujeme systémovou změnu.

Vrchol je dno: Politika pro vyčerpané lidi a planetu je průvodcem v časech přechodu — mezi světem, který umírá, a světem, který se teprve rodí. Propojuje kritickou analýzu současného stavu, vize jiného fungování společnosti a konkrétní strategie, jak tuto změnu prosadit.

Jaké postoje, přesvědčení a normy udržují při životě systém, který potřebujeme nechat odejít? Jaké praxe a politiky mohou tvořit základ nového světa, kde budou potřeby všech naplňovány v rámci planetárních mezí? Jaké strategie nám pomůžou rozšířit mocenskou základnu, abychom neoslovovali jen přesvědčené, ale budovali skutečnou moc na prosazení potřebných změn?

Kniha pro každého, kdo nechce jen čekat na kolaps, ale být součástí změny. Protože změnu nám nikdo nepřinese — musíme ji zorganizovat.

